

*Др. Матвій Стахіб
(Український Вільний Університет)*

ТРЕТЯ СОВЕТСЬКА РЕСПУБЛІКА В УКРАЇНІ

*Нариси з історії третьої
воєнної інвазії Советської
Росії в Україну і розвитку
окупаційної системи в часі:
Листопад 1919-Листопад 1924*

**ТРЕТЯ СОВЕТСЬКА РЕСПУБЛІКА
В УКРАЇНІ**

НАУКОВЕ ТОВАРИСТВО ІМ. ШЕВЧЕНКА
Бібліотека Українознавства, том 26.

SHEVCHENKO SCIENTIFIC SOCIETY
Ukrainian Studies, vol. 26

Printery: Narodna Volya, 524 Olive Street, Scranton. Pa.

*Др. Матвій Стахів
(Український Вільний Університет)*

ТРЕТЯ СОВЕТСЬКА РЕСПУБЛІКА В УКРАЇНІ

*Нариси з історії третьої
воєнної інвазії Советської
Росії в Україну і розвитку
окупаційної системи в часі:
Листопад 1919-Листопад 1924*

Нью-Йорк, 1968

diasporiana.org.ua

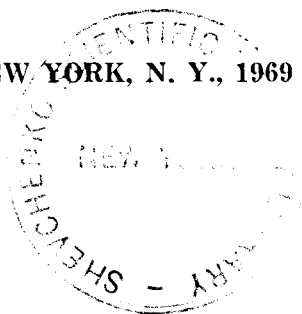
THE THIRD SOVIET REPUBLIC IN UKRAINE

**OUTLINE OF HISTORY OF THE MILITARY
INVASION OF SOVIET RUSSIA
IN UKRAINE' NOVEMBER 1919
— NOVEMBER, 1924**

by

**MATTHEW STACHIW, LL.D.
(UKRAINIAN FREE UNIVERSITY)**

NEW YORK, N. Y., 1969

Copyright 1969 by Matthew Stachiw

**Видавець:
Український Конгресовий Комітет Америки**

ЯК ПОЧАЛАСЯ ТРЕТЯ СОВЕТСЬКА РЕСПУБЛІКА В УКРАЇНІ

САМОЛІКВІДАЦІЯ ДРУГОЇ СОВЕТСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ

Восени 1919 року окупаційна армія Советської Росії була вигнана з України цілком. Зрештою, вона станула була в цій добі сильнішою стопою тільки на Лівобережжі України. В Правобережній Україні встигла Армія Української Народної Республіки втриматися навіть у часі найтяжчої кризи на початку літа 1919. Потім вона при допомозі Української Галицької Армії вигнала російсько-советські війська з Правобережжя цілком і 30 серпня 1919 вигнала їх навіть із Києва.

В тім часі йшов також сильний наступ російської “Добровольчої Армії” під командуванням ген. Антона Денікіна, який мав свою головну базу на Кавказі, зокрема ж на Кубані. Генералові помагала всіми силами антанта, зокрема Франція і Британія, а пізніше також Америка: політичною підтримкою, фінансовими засобами, доставою зброї, амуніції і військового виряду, а також військовими експертами і техніками (летунами, механіками і т. д.). “Добровольча Армія” Денікіна по завзятих боях вигнала була большевицьку армію з Лівобережної України, при чім їй мимовільно помогли в рішальній мірі масові повстання українських селян проти большевиків та наступ Дієвої Армії УНР та УГА.

Отож об'єднані війська Української Народної Республіки та війська ген. Денікіна на початку вересня 1919 цілком очистили Україну від московсько-советських військ. *) Під натиском цих двох сил, як признає офіційна большевицька історія, “радянська влада примушена була ще раз евакуюватися з України”. 1)

Але ця нібито “радянська влада” була не тільки “евакуувалася” з України. Утікши в Московію, вона ще цілком формально розв'язалася. Наперед самоліквідувалася фактична найвища влада окупованої частини України - Центральний Комітет Комуністичної Партії большевиків України (КПБУ). З наказу своєї верховної влади, тобто Центрального Комітету Російської Комуністичної Партії (РКП) у Москві, мусів Центральний Комітет КПБУ сам себе скасувати. Таким чином усі справи щодо України перебрав безпосередньо московський партійний центр у свої руки. 2) Вже цілком логічним висновком з самоліквідації політичного партійного центру большевиків в Україні була така сама ліквідація також “советсько-державного” центру України: з наказу Центрального Комітету РКП, Совнарком України разом з іншими центральними советськими органами самоліквідувався. Це признає цілком сухо офіційна советська історія: “Радянське Правительство Вкраїни так само скасувало себе”. 3)

Тому в тім стані справи перестала цілком формально існувати також друга советська республіка в Україні, навіть як еміграційна організація. Держава це така суспільно-політична організація, яка не може бути подумана без влади, тобто без правління-уряду. Отож, коли “радянське правительство Вкраїни само скасувало себе”, то тим актом ска-

*) Ближче про другу воєнну агресію Советської Росії проти України можна читати в моїй книжці п. н. “Друга советська республіка в Україні”, Дітройт-Скрентон, 1957. Ціна \$2.40.

сувала себе також і сама “українська советська республіка” навіть як юридична фікція. Всі справи, що торкалися України, перейшли силою факту просто до Центрального Комітету РКП і до Совнаркому Росії. *)

Розгром советсько-московських армій в окупованій частині України та повна невдача Совнаркому України в практичній діяльності були причиною того самоскасування. Ця поразка большевиків на однім з рішальних фронтів була сильним психологічним ударом для большевицької опінії в самій Московії. Виникала небезпека, що большевицька партійна маса готова була втратити віру в кінцеву перемогу і заломитися психічно. Треба було на когось скласти вину за невдачу так, щоб не була винна ціла РКП і її провід. Тим то вину перекинено всеціло на ЦК КПБУ і на Совнарком України, щоб зберегти престиж Леніна, Троцького і інших провідних большевиків Політичного Бюра РКП у Москві. Але ці центральні органи окупаційної влади в Україні справді мало були винні в невдачі. Все, що робилося в Україні під большевицькою владою, діялося не тільки з відома, але й з н а к а з у центральних советських органів у Москві. Коли свого часу головнокомандуючий советськими арміями проти України, В. Антонов-Овсеєнко, пробував в обличчі небезпеки виеднати в Леніна зміну цієї політики в Україні, яка довела до катастрофи, то вкінці його самого усунено від командування.

Московський центр, зрештою, взявся спихати вину за невдачу в Україні адміністративно-карними актами на плечі провідних большевиків, що грали ролю в

*) Із цих фактів кожному ясно, що теперішнє навіязування урядової большевицької пропаганди до історії 1917 - 1919 років, не має ніякої підстави. Нинішня “Українська Советська Соціалістична Республіка” не є, ні фактичним, ні конституційно-правним продовженням двох попередніх республік, бо ж вони самі себе зліквідували.

•
М. Скрипник
•

партійнім житті в Україні, якщо вони вказували на неправильну політику в минулому. Урядово-більшевицький історик того часу, М. Равіч-Черкаський, подає, що багатьох членів Центрального Комітету КПБУ депортовано у віддалені місця Московії, далеко від України (наприклад, Харечка до В'ятки, Миколу Скрипника в Пензу, Антонова-Овсеєнка в Тамбов, Яковлева у Владимир і т. д.). Окрема група членів партії, які мали більш відкриті очі на ту політику в окупованій Україні, яку проводив Центральний Комітет РКП через своїх підручних, подала була на еміграції в Москві спеціальну заяву до ЦК РКП в справі "національної політики в Україні". Вона вимагала, щоб не було в окупованій Україні "забави в самостійне советське правительство", коли одночасно взагалі нема справді навіть автономії. Тому заява вимагала переведення на практиці федералізму, тобто, щоб Україна мала справді свою владу, хоч і в федерації з Совет-

ською Росією. Звідсіль ця група отримала назву “федералістів”. Центральний Комітет РКП проголосив її “ухилильниками” і глядів на неї тоді неласкавим оком. До цієї групи належали більшовики різних національностей: Москалі, Лотиші, Жиди і деякі одиниці з-поміж членів партії, що були українського роду: Георгій Лапчинський, Порайко, Мусульбас, Борисов, Дмитро Мануїльський. Лотиш Петерс, між іншим, після поразки советських армій в Україні восени 1919 року, писав: “Ця поразка, то банкрутство політики в справі України”.⁴⁾

Самоскасування советського уряду України і самоскасування Центрального Комітету КПБУ викликало сильне невдоволення в рядах тої частини партійців з України, які були переконаними комуністами, а не принагідними кар’єровичами, як Раковський і йому подібні. Про це довідуємося пізніше при нагоді “Четвертої Конференції КПБУ”, яку на казала Москва скликати в березні 1920 року, після того, як Советській Росії вдалося було в обставинах масового українського повстання проти Денікіна та напруженням усіх сил і тайною угодою з Пілсудським перемогти армію Денікіна та відкинути її на Кубань і Крим. На цій партійній конференції, яка мала формально нібито затвердити московські директиви, як свої власні, записані в протоколі такі голоси опозиційних більшовиків:

Ліфшиц у дискусії закинув, що колишній Центральний Комітет КПБУ не мав права сам себе розв’язувати, слухаючи сліпо Москву. Центральний Комітет КПБУ, був обраний з’їздом, отже ніхто не мав права його розпускати, а тільки з’їзд.

Бик говорив, що Центральний Комітет КПБУ (який пізніше в 1920 році наново покликала Москва), то тільки фікція та тільки така вивіска. Склад Центрального Комітету КПБУ міняє Москва так, як якась приридриста пані свою прислугу.

Навіть польський комуніст, Володимир Коссьор,

який мав ласку в очах Москви, як кожний чужинець в Україні, уважав за потрібне критикувати поведінку партії в її діяльності в Україні. Він казав, що “советська влада в Україні не розв’язала ні одного зі завдань, які були поставлені перед нею, як в земельній ділянці, так і в економічній і харчовій ділянці.”

Лапанін підкреслював, що “північні [тобто московські] діячі провалили нашу українську революцію” і що в цім провалі винні також члени теперішнього ЦК.

Волинський стверджує, що такі провідні члени партії, як П’ятаков і Бубнов, які своєю діяльністю зв’язані з революцією в Україні, дотепер не є пущені назад в Україну зі заслання. Коли Фарбман вернувся був сам в Україну, то потім під примусом мусів виїхати з України протягом 24 годин. Розв’язання Центрального Комітету КПБУ він вважає, просто, ганьбою.

Фелікс Кон (з походження польський Жид) уважав за потрібне підкреслити, що поведінка членів ЦК КПБУ нетовариська. “Коли посипалися удари на діячів з України, то він повинен був їх боронити”.⁵⁾

У тім зв’язку варто тут подати відповідь тих, проти яких ішов напад опозиції: Раковського, Станіслава Косьора, Сінева й інших, а які боронили Москву і себе, як виконавців її волі. Важливі тут аргументи цих повноважених Москви, бо вони кидають яскраве світло на дійсну, а не зовнішню волю Москви та її підручних в Україні. Сінев уважав, що Центральний Комітет РКП у Москві провадить правильну політику і тому непотрібно, щоб КПБУ провадила свою діяльність самостійно. Раковський ставив відкрито крапку над “ї”: “В Україні надто слаба [большевицька] політична організація, щоб вона могла дозволити собі на розкіш мати свій власний Центральний Комітет. Я є тої думки, що тепер [у березні 1920] треба скоро видати маніфест про те, що “твориться вже український Совнарком”. Нема тут багато що сперечатися, бо

•
О. Шумський
•

“ведь политическая деятельность определяется в Москве — Центральным Комитетом РКП.” Самозрозуміло, казав далі Раковський, що “Центральний Комітет КПБУ дивиться на себе, як на обласний орган Російської Комуністичної Партії. Конференція мусить, на його думку, відповісти відверто на питання: “Чи ми за об’єднанням з Росією, чи за самостійною Україною?” Розуміється, що він відповідав на це питання: За об’єднанням з Росією.

Щодо самої большевицької партії на території України, то важливий тут її особистий склад, як про це свідчить той, хто це знав найліпше — сам Раковський: “У нас нема пролетарської партії в Україні, у нас є інтелігентсько-міщанська партія”.

Станіслав Коссьор помагав Раковському боронити централістичну політику Москви. Його лютив факт спору всередині партії в Україні і він викрикував: “Це якесь прокляття в Україні, яке не дає нам

згідно працювати". Він гостро нападав на опозиційну групу федералістів і закидав їм, що один із них на груповій конференції в Гомелі казав у своїй доповіді: "Советська Росія товстіє на рахунок голодних робітників України і таке становище ставить Україну в положення окупованої країни". Дашковський уважав за кінчене сказати, що зараз після Денікіна треба було перевести злиття обидвох республік в одну і "закінчити забаву в українське правительство".

Такі були події всередині правлячої партії на еміграції в Московії і такі були погляди її провідних членів в тім часі і пізніше в Харкові.

МІЖ ДРУГОЮ І ТРЕТЬОЮ ЧАСТИННОЮ СОВЕТСЬКО-МОСКОВСЬКОЮ ОКУПАЦІЄЮ

Совнарком Росії, спертий на таємну угоду з Пилсудським *) та на масові українські селянські повстання в Україні проти анти-української і соціально-реакційної політики денікінської окупації України, встиг скоро спинити дальший наступ денікінської армії на Москву.

Потім почалася протиофензива московської советської армії, яка під Орлом здобула рішальний пролом денікінського фронту (Орел, коло 200 кілометрів від Москви, був здобутий Денікіном 13 жовтня). Одночасно йшла офензива другого протибольшевицького генерала, Юденіча, на Петроград. Юденіч здобув був Гатчину під Петроградом 16 жовтня. Проте, большевицькі війська проломили денікінський фронт під Орлом 21 жовтня 1919 і від того моменту починається скорий розклад денікінської армії та її відступ на Південь.

Успіхи советсько-московської офензиви проти Денікіна вказують нам коротко такі дати: дня 12 груд-

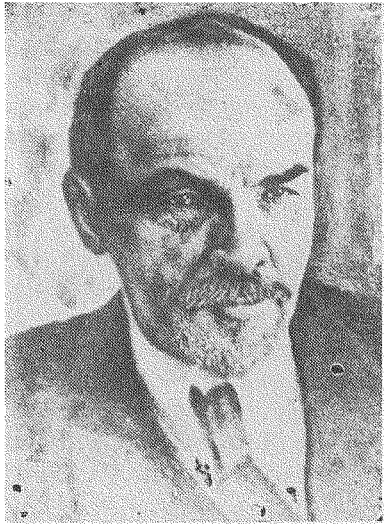
*) Про таємну угоду Пилсудського з Леніном гляди в моїй праці: Західня Україна, том VI.

ня советські війська з д о б у л и знову Харків; дня 16 грудня відбито від Денікіна Київ; 25 грудня советські війська знову здобули Васильків, Хвастів, Кременчук і Козятин; 9 січня забрано Ростов, а 7 лютого Одесу. Денікінська армія була відтиснена на Кавказ і на Крим. В області советських операцій нагло знайшлася також решта незнищеної тифом Української Галицької Армії зі своєю Начальною Командою. В УГАрмії зорганізувався окремий ревком, який для збереження цілоти війська увійшов у зв'язок з большевицькою армією та передав УГА під советське командування.

Коли на початку літа 1919 року денікінська офензива проти Совнаркому Росії заповідалася дуже світло, то при кінці 1919 року вона перемінилася в катастрофу “Добровольчої Армії” і всього руху під проводом Денікіна. Одну з рішальних причин упадку денікінської офензиви і поразки Денікіна подає з фронту Г. Орджонікідзе в листі до Леніна в грудні 1919 року: “Денікін зломив собі шию на українським мужику”. 7) Проте, не тільки самі українські селянські повстання зломли хребет Денікінові. До його розгрому причинився в рішальній мірі факт, що він з а м і с т ь сконцентрувати всі свої сили проти советської армії, поширив свій фронт проти Дієвої Армії УНРеспубліки та проти УГА. Цим способом, він розсіяв свої війська на великім просторі України і вже не мав достатньої сили здобути Москву. Цю обставину поразки Денікіна признає його визначний генерал і потім наслідник на пості начального командира Добровольчої Армії, барон Пйотр Врангель. 8)

Третій военний похід Советської Росії проти України провадився зразу виключно під проводом самого Совнаркому Росії, чи властиво Політичного Бюра Російської Комуністичної Партії у Москві. Від 2 жовтня 1919 року цілком не було “державних” органів “української советської республіки”, бо вони самі себе скасували, як писав сухо урядовий історик Яворський. Цілий жовтень, листопад і початок грудня 1919 року

•
В. Ленін
•

ішов похід проти України, чи пак проти Денікіна в Україні без участі навіть фіктивного советського уряду України, отже без фіктивного існування советської “державности” України. Щойно безпосередньо перед здобуттям Харкова і Києва московський большевицький центр рішився з тактичних міркувань знову створити якусь фікцію “советського уряду України”. Сталося це в той спосіб, що Політбюро Російської Комуністичної Партії покликала до життя “Всеукраїнський Військово - Революційний Комітет” (11 грудня 1919). З погляду конституції УССР з березня 1919 такий орган, як Всеукраїнський Реввоєнком, був органом самовільним і нелегальним. Отож Москва починала творити нову советську “державність” в Україні, вже третю з черги. Щоб все таки надати якийсь фіктивний вигляд права советської державности, то Москва наказала потім цей Всеукрреввоєнком потвердити ухвалою вже від 2 жовтня неіснуючого Совнаркому України. 2)

Головою Всеукрреввоєнкому назначено знову

чужинця, Болгаро-Румуна Х. Раковського, а членами визначено Г. Петровського (Москаля) та Д. Мануїльського (малороса).

ПРОПАГАНДИБНА ПРОГРАМА ТРЕТЬОЇ
МОСКОВСЬКОЇ ІНВАЗІЇ

Політбюро РКП передумало справу своєї поразки в Україні всебічно. Тепер, ідучи втретє воєнним походом на Україну, Політбюро РКП, а властиво його провідна голова — Ленін, рішили разом дати Україні не тільки Всеукраєнревком, який мав грати ролю уряду, але й відповідну пропагандивну програму, якою можна було б прихилити на свій бік український нарід. Ленін приготував текст резолюції “Про советську владу в Україні” і дав її схвалити Центральному Комітетові РКП. Після її схвалення Центральним Комітетом, Ленін предложив її до затвердження VIII Конференції РКП у Москві (відбувалася в днях 2-4 грудня 1919). Ця резолюція була ухвалена й оголошена з великим розголосом по всій Україні, куди тільки приходили советські війська, а також на запллі денікінської армії. Ця резолюція була знаменитим пропагандивним матеріялом. Вона давала стільки обіцянок для Українців, що нею дали себе переконати на деякий час не тільки політично невироблені люди, але навіть деякі провідні кола “Української Партії Комуністів - боротьбистів” і деякі політики на еміграції в Європі.¹⁰⁾

Текст цієї резолюції ЦК і VIII Конференції РКП такий:

“В питанні про становище до трудового народу України, що звільняється від тимчасової навали денікінських бандитів, Центральний Комітет Російської Комуністичної Партії постановляє:

“1) Проводячи неухильно принципи самовизначення націй, Центральний Комітет уважає конечним ще раз підтвердити, що Російська Комуністична Партія стоїть на точці погляду признання самостійности Української Соціялістичної Советської Республіки.

“2) Вважаючи безперечною для кожного комуніста і для кожного свідомого робітника konieczність найтіснішого союзу для всіх советських республік у їх боротьбі зі страшними силами всесвітнього імперіалізму, Російська Комуністична Партія стоїть на тій позиції, що означення форм цього союзу буде остаточно вирішене самими українськими робітниками і працюючими селянами.

“3) В теперішній час взаємини між Українською Соціалістичною Советською Республікою і Російською Соціалістичною Федеративною Советською Республікою визначаються федеративним зв'язком на ґрунті постанов Всеросійського Центрального Виконавчого Комітету з 1 червня 1919 і Центрального Виконавчого Комітету України з 18 травня 1919.

“4) З огляду на те, що українську культуру (мову, школу і т. д.) протягом століть утискав царизм і визискуючі класи Росії, Центральный Комітет Російської Комуністичної Партії ставить в обов'язок усім членам партії всіма засобами співдіяти в усуненні всіх перепон до свободного розвитку української мови і культури. Оскільки на ґрунті довговікового пригноблення видно серед відсталих частин українських мас націоналістичні тенденції, то члени Російської Комуністичної Партії обов'язані ставитися до них з найбільшою терпеливістю, протиставляючи їм слово товариського роз'яснення тожсамости інтересів працюючих мас України й Росії. Члени РКП на території України повинні на практиці переводити право учитися і висловлюватися у всіх советських установах на рідній мові, протидіючи різними способами спробам, що штучними засобами відтісняють українську мову на другий план, а навпаки, прямуючи перетворити українську мову в знаряддя комуністичної освіти працюючих мас. А негайно повинні бути прийняті міри, щоб у советських установах була потрібна кількість урядовців, що володіють українською мовою та, щоб в майбутності всі службовці вміли висловлюватися по-українськи.

“5) Конечно забезпечити найтісніший зв'язок советських установ з місцевим селянським населенням країни, а для того треба прийняти за правило, щоб уже на початку при першій запровадженні ревкомів і советів, до них притягнуто більшість із представників працюючого селянства при забезпеченні рішального впливу представникам селянської бідноти.

“6) З огляду на те, що в Україні, ще в більшій мірі ніж у Росії, переважаючу масу населення складає селянство, завданням советської влади у Україні є завоювання довір'я для себе не тільки селянської бідноти, але й широких шарів середнього селянства, яке своїми правдивими інтересами якнайтісніше зв'язане з советською владою. Зокрема зберігаючи основні принципи харчової політики (державна заготівля по твердих цінах, примусова “развійорстка”), конечно пристосовувати її засоби обережно відповідно до умов українського села.

“Найближчим завданням харчової політики в Україні повинно бути відбирання хлібних надвишок тільки в суворо обмеженім розмірі, конечнім для селянської бідноти, робітників і Червоної Армії.

“При відбиранні надвишок треба окрему увагу звернути на інтереси середнього селянства, відмежовуючи його різко від куркульських елементів. Конечно треба викривати перед українським селянством контрреволюційну демагогію, яку впоюють в нього, що нібито завданням Советської Росії є забирання хлібних і інших харчових продуктів до Росії.

“Найширше притягнення бідного і середнього селянства до справи адміністрації у всіх ділянках треба поставити в обов'язок всім агентам центральної влади, всіх партійних діячів, інструкторів і т. д. Для тих самих цілей відновлення правдивої влади працюючих треба прийняти міри для того, щоб не допустити наповнення советських установ елементами українського

міського міщанства**), яке нездатне розуміти умови побуту широких селянських мас і часто прикривається прапором комунізму.

“Умовою вступу цих елементів, як у ряди партії, так і в советські установи, повинна бути попередня перевірка їх працездатности і відданости на практиці інтересам працюючих, а перш-за-все на фронті — в лавах дієвої армії. Скрізь і при всіх умовах подібні елементи повинні бути поставлені під суворий клясовий нагляд пролетаріату.

“З огляду на те, що, як п о к а з а в досвід, велика кількість зброї в Україні є в руках сільського населення, то вона конечно при неорганізованості бідноти є в руках куркульських і контрреволюційних елементів, що веде, замість до диктатури працюючих, до фактичного панування бандитського куркульства. Найголовнішим завданням советського будівництва в Україні є відбирання цієї зброї і зосередження її в руках робітничо-селянської Червоної Армії.

“Завданням земельної політики в Україні повинно бути:

“1. Повна ліквідація приверненого Денікіном поміщицького землеволодіння із переданням земель безземельним і малоземельним.

“2. Советські господарства будувати тільки в конечних розмірах, беручи в рахунок інтереси місцевого селянства.

“3. В справі об'єднання селян у комуни, артїлі і т. п. суворо переводити політику партії, яка не допус-

**) В московськїм оригіналі резолюції стоїть тут фраза “городского мещанства”. Це тут перекладено дослівно, хоч це виходить на тавтологію (“масло масляне”). В дійсності московське слово “мещанство” властиво означає французьку назву “буржуазія”. Але й якщо сказати “міська буржуазія”, то вийде все одне “масло масляне”, бо ж не може бути “буржуазії”, тобто міщанства — сільського! М. С.

кає щодо цього ніякого примушування, відносячи це виключно на вільне вирішення самих селян і суворо караючи за всякі спроби впровадити в цю справу початки примусу”.¹¹⁾

ЩО В ДІЙНОСТІ ОЗНАЧАЛА МОСКОВСЬКА ПРОГРАМА З ГРУДНЯ 1919 Р.?

Настроєні на “радянську орієнтацію” тодішні українські політичні діячі і ще до того в обличчі грудневої катастрофи Української Армії добачували в тій резолюції таке:

“В цій резолюції російські комуністи стали вже на ґрунт не тільки принципіального, але й реального, фактичного визнання ваги національного питання. Ця резолюція є вже не голе “самоозначення”, а втілення тяжкого досвіду в конкретні висновки. Тут уже чується плоть і кров живого переконання, а також бажання ті переконання здійснити реальними, конкретними, активними заходами.”¹²⁾

Подібних виявів віри в щирість переконання Москви про konieczність дати Україні конкретну можливість здійснити право самовизначення знаходимо в тодішній еміграційній пресі чимало. Все те довір’я до резолюції РКП походило звідсіль, що важка ситуація українського народу в тих часах не давала деяким діячам і публіцистам можливості критично читати сенс цієї резолюції.

Що ж каже зміст цієї резолюції в своїм найглибшій сенсі? Він, просто, кидається в очі. Ось він:

Насамперед ця резолюція є власне проречистим доказом того, що Російська Комуністична Партія абсолютно заперечувала право українського народу на своє самовизначення. Без ніяких обиняків Москва сама, без маскуваня, визначає внутрішній лад в Україні та встановляє “найтісніший союз” України з Росією. Кожне слово, кожен рядок і весь зміст цієї резолюції є потвердженням того факту.

Якщо Москва в цім документі визнає “вагу на-

ціонального питання” ,то тільки в тім сенсі, що вона враховує дотеперішній досвід дворічної війни і советських поразок у зв'язку з своїм нерозумінням ситуації в Україні. Тепер цей досвід є; тому Ленін наказує своїм окупаційним військам та урядовцям застосовувати нову тактику в справі приборання українського народу до рук не тільки збройною силою, але й психічними засобами. Тільки для агітації серед несвідомих людей, або для використання зневіри політиків поставив Ленін на початку резолюції пусту фразу про визнання самостійности УССР. Весь інший зміст резолюції є повним запереченням тієї фрази. Ця резолюція є призначена для вжитку “за в і к н о м” залі нарад ЦК РКП. Коли була мова всередині самих рішальних членів партії, то вони виразно говорили, що в Україні має бути тільки до якогось часу “забава в правительстві”, а більш нічого. Це можна було чути в три місяці по появі цієї резолюції на “Четвертій Конференції КПБУ” у Харкові, яку ми реферували вище. Коротко кажучи, резолюція мала виключно агітаційне призначення, а не конкретне завдання, яке могло бути при щирім визнанні права на самовизначення України: тоді мала б бути коротка заява Москви, що вона не бажає і ніколи після поразки Денікіна не буде вміщуватися у внутрішні справи України.

Що йшлося тут тільки про агітацію і пропаганду, це видно також із того факту, що зараз у грудні 1919 Ленін ще оповістив від себе особисто окремих “лист до українських робітників і селян”. Цей “лист” тепер мало відомий серед читацької громади. Колись його оповіщено на еміграції, але в неповнім тексті.¹³⁾ Для оцінки засобів агітації в тодішніх часах і для порівняння його обіцянок з пізнішою дійсністю, наводимо тут текст цього “листа” повністю:

“ЛИСТ” ЛЕНІНА ДО УКРАЇНСЬКИХ РОБІТНИКІВ І СЕЛЯН

Товариші. Чотири місяці тому, наприкінці серпня 1919, мені довелося звернутися з листом до робітників і селян з приводу допомоги над Колчаком. Тут я передрукую цей лист цілком

для робітників і селян України з приводу перемоги над Денікіном.

Червоні війська взяли Київ, Полтаву, Харків і переможно посуваються на Ростів. В Україні кипить повстання проти Денікіна. Треба зібрати всі сили, щоб розбити до кінця денікінські війська, що намагалися відновити владу поміщиків і капіталістів. Треба знищити Денікіна, щоб остаточно забезпечити себе від можливості нового нападу.

Робітникам і селянам слід ознайомитися з тим досвідом, що його здобули російські селяни й робітники, коли Колчак завоював Сибір і коли після довгих місяців капіталістичного й поміщицького гноблення червоні війська звільнили Сибір.

В Україні панування Денікіна було таке саме важке, як панування Колчака в Сибірі. Без сумніву, цей важкий іспит приведе українських робітників і селян так само, як уральських і сибірських, до виразнішого розуміння завдань советської влади і до її міцнішого захисту.

У Великоросії поміщицьке землевласництво знищене цілком. В Україні треба зробити те саме і советська влада українських селян і робітників повинна зміцнити цілковите знищення поміщицького землевласництва, цілковите звільнення українських робітників і селян від поміщицького гноблення і від самих поміщиків.

Але крім того визволення і низки завдань, що однаково стоять і стоять перед великоросійськими й українськими працюючими масами, є особливі завдання советської влади в Україні. Одно з цих завдань вимагає в теперішнім часі надзвичайної ваги: це питання національне або питання про те, чи бути Україні окремою і незалежною Українською Соціалістичною Федеративною Советською Республікою, чи злитися Україні з Росією в єдину Советську Республіку? Всі большевики, всі свідомі робітники й селяни, повинні уважно обміркувати це питання. 14)

Незалежність України визнали і ВЦВК РСФСР і Російська Комуністична Партія большевників. Тому, очевидно, і цілком визнано, що тільки самі, українські робітники і селяни на своїм Всеукраїнським З'їзді можуть розв'язати і розв'яжуть питання про те, чи злити Україну з Росією, чи лишити Україну самостійною і незалежною республікою і в останнім випадку, який саме федеративний зв'язок установити між цією республікою і Росією. Як же треба розв'язати це питання з погляду інтересів працюючих? З погляду успіху їх боротьби за цілковите визволення праці від капіталу?

По-перше, інтереси праці вимагають найповнішої віри, най-

тіснішої спілки між працюючими різних країн, різних націй. Прибічники поміщиків, капіталістів, буржуазії, намагаються розрізнити робітників, збільшити національну ворожнечу, щоб ослабити робітників, щоб зміцнити владу капіталу. Капітал є сила міжнародна. Щоб її подолати, потрібний міжнародний союз робітників, їх міжнародне братерство.

Ми — противники міжнародної ворожнечі, національної сварки, національної відокремленості. Ми — міжнародники, інтернаціоналісти. Ми прагнемо тільки об'єднання і цілковитого злиття робітників і селян усіх націй світу в єдину всесвітню советську республіку.

По-друге, працюючі не повинні забувати, що капіталізм поділив нації на невелике число гнобителів — великодержавних (імперялістичних), повноправних, упривілеєних націй і на велике число пригноблених, залежних і напівзалежних, нерівноправних націй. Найзлочинніша і найбільш реакційна війна 1914-1918 років ще збільшила цей поділ, загострила лютість і ненависть на цім ґрунті. Століттями накопичилося обурення і недовір'я націй неповноправних і залежних до націй великодержавних, до націй гнобительок, з боку таких націй, як українська, до таких, як великоруська.

Ми хочемо добровільної спілки націй, такої спілки, що не припускала б будь-якого насильства одної нації над другою, такої спілки, що була б сперта на цілковитім довір'ї, на ясній свідомості братерської єдності, на цілком добровільній згоді. Таку спілку не можна здійснити відразу. До неї треба допрацюватися з великою терпимістю, щоб не викликати недовір'я, щоб позбутися недовір'я, що його лишив віковий гнет поміщиків і капіталістів, приватна власність і ворожнеча, яку викликав розподіл і перерозподіл її. Ми непохитно прагнемо єдності націй, безпощадно переслідуюмо все, що їх роз'єднує і тому ми повинні бути дуже обережні, терпеливі, несварливі щодо забутків національного недовір'я. Завзяті і непримирливі ми повинні бути до всього того, що торкається основних інтересів праці в боротьбі за її визволення від гноблення капіталу. А питання про те, як визнати державні межі тепер, тимчасово, то ми прагнемо цілковитого знищення державних меж, — воно є питанням неґрунтовним, неважливим, другорядним. З цим питанням можна почекати і треба почекати, бо національне недовір'я у широкої маси селян і дрібних господарів тримається нерідко дуже міцно і похитливістю можна його збільшити, тобто пошкодити справі цілковитої і остаточної єдності.

Далі в своїм листі до українських робітників і селян писав Ленін так :

Досвід робітничо-селянської революції в Росії, жовтнево-листопадової революції 1917 року, досвід її дворічної переможної боротьби проти нападу міжнародних і російських капіталістів найясніше вказав, що капіталістам пощастило тимчасово посягати сварку між нами і вами на ґрунті цього недовір'я. Досвід вказав, що це недовір'я проходить дуже поволі і чим більше обережності й терпеливості виявляють Великороси, що довго були нацією гнобителькою, то тим левніше проходить це недовір'я. Саме таким чином ми певніше відриваємо їх від впливу капіталістів, найпевніше ведемо їх до цілковитого довір'я, до майбутньої єдиної міжнародної советської республіки.

Поки Україна не звільнена цілком від Денікіна, її уряд до Всеукраїнського З'їзду Советів є Всеукраїнський Ревком. У цім ревкомі поруч з українськими комуністами-большевиками працюють, як члени уряду, українські комуністи-боротьбисти. Боротьбисти відрізняються від большевнів, між іншим тим, що обстоюють безперечну незалежність України. Большевики з цієї причини не роблять розходження і роз'єднання, бо не бачать у цім перешкоди для товариської пролетарської роботи. Хай буде єдність у боротьбі проти яра капіталу, за диктатуру пролетаріату, а за справу про національні межі, про федеративний зв'язок між державами, — комуністи сперечатися не повинні. Серед большевиків є визнавці цілковитої незалежності України, є прихильники також більше або менше федеративного зв'язку, є прихильники цілковитого злиття України з Росією. За ці питання різнитись не можна. Ці питання розв'яже Всеукраїнський З'їзд Советів.

Коли великоруський комуніст настоює на цілковитім злитті України і Росії, Українці його легко запідозрюють у тім, що він захищає таку політику не з міркувань єдності пролетарів у боротьбі з капіталом, але через забобони старого великоруського націоналізму, імперіялізму. Таке недовір'я природне, до певної міри неминуче і законне, бо Великороси вбирали в себе століттями, під гнобленням поміщиків і капіталістів, також мерзенні забобони великоруського шовінізму.

Коли український комуніст настоює на безперечній державній незалежності України, його можна запідозрити у тім, що він захищає таку політику не з погляду сучасних інтересів українських робітників і селян у їх боротьбі проти яра капіталу, але з причини дрібнобуржуазних, дрібногосподарських національних

забобонів. Бо досвід виявив нам сотки разів, як дрібнобуржуазні “соціалісти” різних країн — різні нібито соціалісти польські, лотиські, литовські, грузинські меншевики, ес-ери й інші - перефарбувалися у прихильників пролетаріату з одною метою — обдурити й протягти угодову політику зі своєю національною буржуазією проти революційних робітників. Приклад для цього ми бачили в Росії і за керенщини в лютім-жовтні 1917 року, це ми бачили й бачимо по всіх країнах.

Взаємне недовір'я між великоруськими й українськими комуністами виникає таким чином дуже легко. Як же боротися з цим недовір'ям? Як перебороти його і здобути взаємне довір'я? Найкращий спосіб - спільна робота для захисту диктатури пролетаріату і совєтської влади в боротьбі проти поміщиків і капіталістів усіх країн, проти їх спроб відновити свою владу. Така спільна боротьба ясно на практиці вкаже, що при кожнім розв'язанні питання про державну залежність або про державні межі — великоруським і українським робітникам обов'язково потрібний тісний військовий і господарський союз, бо інакше капіталісти агітанти, “згоди”, тобто союзу найбагатших капіталістів країн, — Англії, Франції, Америки, Японії, Італії, задавлять і задушать нас по-одинці. Приклад нашої боротьби проти Колчака й Денікіна, що їм постачали гроші і зброю ці капіталісти, ясно свідчить про цю небезпеку. Хто порушує єдність і тісний союз великоруських і українських робітників і селян, той допомагає Колчакам і Денікінам, капіталістам - хижакам усіх країн.

Тому ми, великоруські комуністи, повинні у своїм оточенні суворо переслідувати кожне виявлення великоруського націоналізму, бо ці вияви взагалі є зрадою комунізму і приносять велику шкоду, роз'єднують нас із українськими товаришами і тим допомагають Денікінові й денікінщині. Тому ми, великоруські комуністи, повинні поступатися при незгодах з українськими комуністами-більшевиками і боротьбистами, коли незгода торкається державної незалежності України, форми її союзу з Росією і взагалі національного питання. Ми повинні бути всі завзяті і непримирні (комуністи великоруські і українські і завгодно якої нації) щодо особливих, засадних, однакових для всіх націй питань пролетарської боротьби, питань пролетарської диктатури: не допускати згоди з буржуазією, не допускати роздроблення сил, що захищають нас від Денікіна.

Перемоги Денікіна, знищити його, зробити неможливим повторення такого нападу — такий основний інтерес і великоруських і українських робітників і селян. Боротьба довга і важка,

бо капіталісти цілого світу допомагають Денікінові і будуть допомагати різного роду Денікінам. У цій довгій важкій боротьбі, ми, великоруські і українські і робітники, повинні йти найтіснішим союзом, бо по-одиноці ми напевно не подолаємо. Які не були б межі України і Росії, які не були б форми їх державних взаємин, це не так важливо, у цім можна і треба попускати, у цім можна спробувати і це і друге і третє. Від цього справа робітників і селян, справа перемоги над капіталізмом не загине. А от, коли ми не встигнемо зберегти тісного союзу між собою, союзу проти Денікіна, союзу проти капіталістів і куркулів інших країн, тоді справа напевно загине на довгі роки у тім розумінні, що і Советську Україну і Советську Росію можуть тоді задавити і задушити капіталісти.

І буржуазія всіх країн і різні дрібнобуржуазні, угодовські партії, що допускають згоду з буржуазією проти робітників, найбільше намагаються роз'єднати робітників різних націй, розпалити недовір'я, зруйнувати мирний міжнародний союз і міжнародне братерство робітників. Коли буржуазії це вдасться, — справа робітників пропала. Хай же комуністам Росії та України пощастить терпеливою, настирливою і впертою спільною роботою подолати національні змагання усякої буржуазії, національні заботони різного роду, і показати працюючим цілого світу приклад дійсно міцного союзу робітників і селян різних націй у боротьбі за советську владу, за знищення гнету поміщиків і капіталістів, за Всесвітню Федеративну Советську Республіку.

Цей лист Леніна — то не лист до українських робітників і селян, а лист до московських і змосковщених комуністів на території України, що йшли разом з Червоною Армією Росії здобувати знову Україну.

В листі Ленін дає аргументи підлеглим московським комуністам, як вони мають говорити з українським селянством, робітництвом і інтелігенцією в Україні, щоб здобути собі вже як не їх прихильність, то принаймні неутральність у боротьбі проти ще тоді сильної Добровольчої Армії Денікіна. Програна кампанія в часі другої частинної окупації України навчила дечого Леніна і цілий московський комуністичний центр. Тепер Ленін був рішений не робити тих помилок, яких наробив він разом з партійним керівництвом в минулій кампанії.

Властива тема листа Леніна до комуністів в Україні міститься в тім розділі, де він ставить питання: Як боротися з цим недовір'ям? Ясно, що тут поза гарними словами Леніна стоїть та ціль, щоб знайти методи для пропаганди комуністів в Україні, щоб знеутралізувати недовір'я українських народних мас до факту, що війська Советської Росії ідуть хмарою знову в Україну. В тім вся істота листа Леніна, а не щирий виклад своїх і своєї партії ідей про розв'язання питання самовизначення націй.

Насамперед цілком фальшиво звучить запевнення Леніна в його листі про змагання до федерації незалежних республік. В дійсності Ленін завжди був рішучим ворогом всякої федерації. Це признає між іншим офіційний орган КПБУ "Знання", яке в числі за 19 січня 1925 пише з підкресленням, що "федерацію Ленін ганьбить, як міщанський [= буржуазний] ідеал." В параграфі 7 своїх тез до національного питання Ленін Комуністичному Інтернаціоналові в 1920 році писав: "Федерація — це переходова форма повного єднання працюючих різних націй".¹⁵⁾ Отож, коли Ленін у своїм листі говорив про федерацію, то він мав на думці і на меті "повне єднання", тобто просто сказавши "єдину Росію". Все інше було словесною заслоною для наївних.

Навіть ті нечисленні українські комуністичні діячі, що в основі схилилися тоді до співпраці з Совнаркомом Росії, у вільних умовах еміграції читали цей лист Леніна з деяким недовір'ям. Вони тоді себе питали:

"При читанні цього листа виникає мимоволі таке питання: Ленін каже, що "незалежність України визнана Всеросійським Виконавчим Комітетом і Російською Комуністичною Партією". Отже ніби вже нема про що балакати, нема для чого питати ще раз: як же належить вирішити це питання? Навіщо ж і через що Ленін запитує це? . . . Немов би з великої об'єктивності, безсторонності. От, мовляв, Російська Комуністична Партія визнала незалежність України, вона, значить,

Лев Троцький

уважає це справедливим, корисним і потрібним для пролетарської революції. Але ви, українські робітники, на це не вважайте і вирішайте самі, як вам краще: незалежність чи залежність (федерація, автономія, чи може злиття в “єдиную”).

“Але дивно: чому раптом таке нерівір’я до своїх власних постанов? Чого Ленін не каже українським робітникам: Російська Комуністична Партія визнала, що для справи пролетарської революції корисною і потрібною є форма радянської влади. Але ви, українські робітники, на це не вважайте і рішайте самі, як вам краще: чи радянська влада чи парламентаризм чи може й гетьманщина? І з цього випливає сумнів”...¹⁶⁾

НАКАЗ ТРОЦЬКОГО ДО ЧЕРВОНОЇ АРМІЇ

Українське населення бомбила московська пропаганда різно: наперед перед походом Червоної Армії проти України видав свою постанову про владу в Україні Центральний Комітет Російської Комуністичної Партії і дав цю постанову схвалити партійній конференції у Москві; потім оповістив Ленін свій довбезний пропагандивний лист; після того оповістив ще Лев

**Троцький, що тоді був народним комісаром війни в
Советській Росії, окремий наказ до російської совет-
ської збройної сили, що йшла походом на Україну.
Цей наказ Троцького є також цікавим документом і то-
му його варто тут подати:**

“Товариші солдати, команданти, комісари! Ви ввійшли в Укра-
їну й побиваєте денікінські банди. Ви звільняєте братську країну
від насильників. Україна — це країна українських робітників і
трудового селянства. Тільки український робітник і селянин має
одиноке право управляти своєю власною країною. Коли Ви побо-
рете Денікіна, ви мусите віднести до трудових мас України з
братською уважністю і любов'ю. Горе тому, хто буде чинити на-
сильства над трудовим населенням українських міст і українських
сіл. Українське селянство й робітництво мусить почувати себе
безпечним під охороною наших багнетів. Уважайте, що нашим
завданням є визволення, а не закріпачення України. Коли Ви про-
женете денікінські банди, тоді працюючі маси України самі ви-
рішать свої взаємини до Советської Росії. Ми віримо і цього пев-
ні, що український нарід висловиться за тісне об'єднання з нами.

Солдати, командири й комісари! Смерть наїздникам і попе-
волювачам! Смерть Денікінові, великовласникам, капіталістам і
багачам! Хай живе Червона Армія! Хай живе самостійна Ук-
раїна”. 17)

**Лев Троцький ще зручніший агітатор від Леніна.
Він уродився в жидівській родині в Україні і знав ліп-
ше ситуацію в Україні. Його наказ у першій половині
торкається тільки питання військової дисципліни і по-
рядку. Кожний відповідальний командир, без огляду
на свій політичний напрямок, насамперед дбає про те,
щоб його військо не грабило і не робило насильств, бо
в противнім випадку воно само деморалізується. Ту
ціль Троцький зручно вбирає в форму нібито прихиль-
ности для українського народу і дехто в тім листі цю
прихильність помилково вичитував. В другій половині,
де говориться вже про уладження взаємин між Украї-
ною і Росією, Троцький уже пише дуже дипломатич-
но і не менше замасковано ніж Ленін. Він, щоправда,
заявляє, що “самі працюючі маси України вирішать”
ці взаємини, але він навіть на папері не обіцяє, що піс-**

ля перемоги над Денікіном російські війська заберуться з України, щоб ці “працюючі маси України” мали повну волю рішати про ці взаємини з Росією. Рішення українського народу має бути власне “під охороною” російських багнетів. Перед перемогою над Денікіном, коли ще Троцькому треба допомогти працюючого українського народу в формі повстань проти Денікіна, він спокійно може написати кінцеву фразу навіть про самостійну Україну. І так потім нікому не дасть можливости здійснити це гасло.

Проте, ця кінцева фраза з наказу Троцького баламутила декого з несвідомих селян і робітників в Україні і навіть професійних політичних діячів на еміграції. Ці останні давали таку оцінку наказові Троцького:

“З погляду ясности, виразности, цей наказ стоїть вище листа Леніна; він уже дає підставу гадати про можливість принципіальної позиції автора наказу”.¹⁸⁾

ТАЙНА ІНСТРУКЦІЯ ТРОЦЬКОГО

Повища офіційна позиція Троцького в наказі, який він опублікував у пресі в Росії і закордоном та розкинув у масовах летючках, не вистачала для московсько-советської прапаганди в українських народних масах під час боротьби з Денікіном. Ці маси треба було обдурювати ще сильнішими засобами агітації. Троцький у тім самій кампанії проти “Добровольчої Армії” Денікіна при кінці 1919 р. і на початку 1920 року видав окрему тайну інструкцію до комуністичних агентів в Україні, які мали завдання готувати повстання проти Денікіна, отже єднати симпатії для большевицького походу. Ця інструкція є вершком фарисейської тактики, облесности й обману. Вона виглядала між іншим так:

Товариші! Те, про що тут ми говоримо в Росії відкрито, в Україні можна шептати лише на вухо, а то й цілком не говорити. Вміти мовчати це також одна з фігур красномовности.

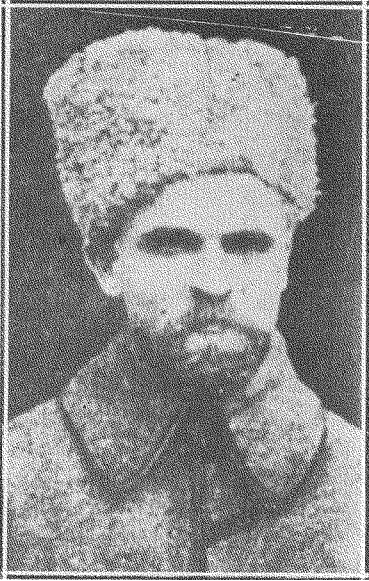
Ви, товариші, входите в Україну. Пам'ятайте ж, що нема тяжчої агітаційної роботи як в Україні. Третій раз ми посилаємо ту-

ди наші сильні кадри і кожного разу все ж таки з новою тактикою і новим способом. Першим кадрам в 1917 році було дуже легко. Треба було їм підорвати довір'я українських селян до Центральної Ради і Генерального Секретаріату. В той час український нарід не міг собі уявити свого політичного життя окремо від Росії, а тому лише одно звернення уваги агітатора, що Українці відривають Україну від русских, з якими в окопах рядом лежали і з одного кітла їли, рішало справу в наш бік. А натяк на те, що Центральна Рада буржуазна, а Генеральний Секретаріат складається тільки з генералів, відбивав в українського селянства всяку охоту підтримувати своє правительство.

Трохи тяжче було при другім нашім поході в Україну, через те, що ми готувались воювати з гетьманом, а прийшлося мати діло з Петлюрою. Треба було керівника протигетьманським народним повстанням, Петлюру, позбавити значіння серед самих повстанців. Це було надзвичайно важке завдання, особливо коли Петлюра був покритий славою скинення гетьмана, отже трудовому селянству України давав всі землі без викупу і негайно скликав Трудовий Конгрес. Передбачалась затяжна війна. Але нам допоміг випадок з полковником Балбачаном, котрий зрадив повстанському правительству і перейшов на бік Денікіна. Звертання уваги на цей випадок, зв'язуючи його з тим, що Петлюра був членом Генерального Секретаріату скріплювання думки, що Петлюра, скинувши гетьмана, сам зробився гетьманом, що "самостійна" Україна — то значить гетьманщина, то значить Павло Скоропадський або Петлюра під охороною від українського трудового народу за допомогою німецьких багнетів — все це уміння, зіткане нашими агітаторами в одну сітку, так сильно розворушувало селянство, що воно не витримало в північно-західній частині київської, а також подільської губерній. Спалахнули народні повстання проти Петлюри і його армія майже вся була знищена без всяких труднощів з боку Червоної Армії. Ось що значать здібні агітатори.

Готуючись нині до третього походу на Україну, Совет Народних Комісарів за прикладом попередніх літ, посилає в авангарді Вас, товариші агітатори. Совет Народних Комісарів сильно сподівається, що Ви "не осоромите землі русскої". Для полегшення ж вам вашої праці я уважаю своїм обов'язком товариським подати вам такі вказівки.

Ні для кого не секрет, що не Денікін примусив нас залишити землі України, але величезне повстання, яке підняло проти нас

•

Генерал

М. Омелянович Павленко

•

сите українське селянство. Комуни, черезвничайку, продовольчі отряди і комісарів-Євреїв зненавидів український селянин до глибини душі. В нім прокинувся приспаний сотні літ, дух запорожців і гайдамаків. Цей страшний дух, який кипить і бушує, як сам Дніпро на своїх порогах, велить Українцям творити чуда завзяття . . . Тільки безмежна довірчивість і уступчивість . . . кожний раз нівечили завоювання Українців . . . Пам'ятайте також, що так або інакше, а нам конечно треба повернути Україну для Росії. Без України нема Росії. Без українського вугілля, заліза, руди, хліба, сталі й Чорного моря - Росія існувати не може. Вона задихнеться, а за нею і советська влада і ми з вами. Ідіть же на працю ,тяжку відповідальну працю!

Конкретно ваше завдання зводиться до слідуючого:

1. Не накидати українському селянству комун доти, доки наша влада там не стане кріпкою.
2. Обережно заводити їх у більших маєтках під назвою артілів або товариств.
3. Твердити, що в Росії нема комунізму.

4. В противагу самостійникам Петлюрі і іншим твердити, що Росія теж визнає самостійність України, але зі советською владою, а Петлюра продає Україну буржуазним державам.

5. Через те, що нам конечно треба обеззброїти всіх повстанців, щоб вони знову не повернулись проти нас . . . , то необхідно навчати, що серед повстанців більшість денікінців, буржуїв і кулаків.

6. Тяжке діло з Петлюрою, бо українське селянство на нього надіється. Треба бути обрежним. Лише дурень або провокатор буде скрізь і всюди говорити, що ми воюємо з Петлюрою. Деколи, поки Денікін ще не цілком розбитий, вигідніше буде ширити чутку, що советська влада є в союзі з Петлюрою.

7. Коли будуть грабунки в Червоній Армії, то їх конечно треба звалювати на повстанців, махнівців і петлюрівців, які йдуть в Червону Армію. Советська влада розстрілює поволі всіх петлюрівців, махнівців і повстанців через те, що вони шкідливий елемент . . .

8. Через те, що правління Росії примушене вивозити хліб з України, то на вашім обов'язку, товариші, вяснити селянам, що хліб візьмуть у кулаків і не для Росії, а для найбідніших українських селян, для робітників і Червоної Армії, яка виганяє Денікіна з України.

9. Дбайте, щоб в советах і в ісполкомах мали більшість комуністи й співчуваючі.

10. Вжити всіх заходів, щоб на Всеукраїнський З'їзд Советів не попали також представники від волостей, які можуть прилучитися на З'їзді до наших ворогів . . .

“ . . . Бажаю Вам повного успіху і щаслива Вам дорога.”

Цей документ знайшли війська УНРеспубліки в Зимовім Поході під проводом ген. Павленка під Бірзулею в захопленім штабі советської дивізії. Його текст передано при скорій нагоді до Кам'янця, а звідсіль його передано закордон. Він був надрукований уже в лютім, в 1920 році.¹⁹⁾

ФОРМАЛЬНІ ПОСТАНОВИ МОСКВИ

ХАОТИЧНІ ДЕРЖАВНІ ВІДНОСИНИ ОКУПАЦІЙНОЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ

Советсько-московська армія була вигнана з України при кінці серпня 1919 року. Після різних обвинувачень за ту другу катастрофу советської влади в частинно-окупованій Україні, Політбюро Російської Комуністичної Партії в Москві наказало всім начальним органам советсько-комуністичної влади в Україні, які тоді були на еміграції в Московії, самим ліквідуватися.

Цей наказ Політбюро РКП був виконаний 2 жовтня 1919. Два місяці взагалі формально не було ніякого владного органу для України — ні по партійній, ні по советській лінії. Цей факт признає виразно офіційний звіт “Всеукраїнського Центрального Виконавчого Комітету” на так званім Четвертім З’їзді Советів України:

“При склавшихся умовах президія Всеукраїнського Центрального Виконавчого Комітету і Рада Народних Комісарів розійшлися”.

Цей розділ звіту має проречистий наголовок: “Розпуск Центрального Виконавчого Комітету та Ради Народних Комісарів України”.²⁰⁾

Щойно того самого дня, коли советсько-московські війська здобули від денікінських військ знову Полтаву і Харків — тобто дня 12 грудня 1919 року — був “тимчасово утворений Всеукраїнський Революційний Комітет з п’ятох товаришів: Петровського, Мануїльського, Затонського, Гринька та Терлецького” (так

•
Християн Раковський
•

подає згаданий офіційний звіт). Цей Всеукрревком — то не советсько-державний, а чисто партійний орган. Його іменувала централія Російської Комуністичної Партії в Москві, навіть не її обласна організація під фірмою “Комуністичної Партії большевиків України”, бо вона була наказом Політбюра РКП розв’язана дня 2 жовтня 1919 року.

Утворення Всеукрревкому, це акт відкритої самоволі чужої політичної партії. Подібно, як Совнарком України при другій військовій агресії Советської Росії був утворений на російській території і російською політичною організацією — Центральним Комітетом РКП, так це сталося і дня 12 грудня 1919 року при третім поході Советської Росії на Україну. Все ж таки є формальна різниця між цими двома актами Москви. В листопаді 1918 ЦК РКП покликав до життя владу для України під “нормальним” советським іменем “Роб.-Сел. Правительства”, отже як ніби формальний державний орган. В грудні 1919 року Москва покли-

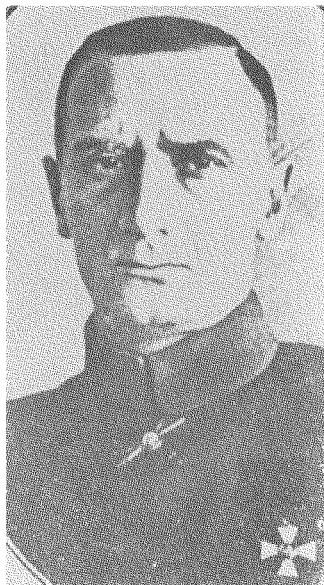
кала на політичну сцену України окупаційно-адміністративний орган без державної ознаки, як “революційний комітет”, який могла ця чужа партія довільно покликати й відкликати.

Нова окупаційна влада по цивільній лінії була покликана явно проти конституції “Української Соціалістичної Советської Республіки” з 10-18 березня 1919 року. Ця конституція виразно передбачала, що виконувати владу в державі має посідати “Совет Народних Комісарів”, що його обирає Всеукраїнський Центральний Виконавчий Комітет Советів України. В свою чергу цей Всеукраїнський Центральний Виконавчий Комітет є обраний Всеукраїнським З’їздом. Обидва ці найвищі органи були формально обрані і в свою чергу ВУЦВК обрав був весь склад Совету Народних Комісарів на чолі з Х. Раковським. Коли Політбюро РКП у Москві покликало до життя Всеукрревком, то це був акт формально самовільний і виразно проти конституції УССР. Ця конституція аж ніяк не передбачала такого органу, як Всеукрревком. *)

Характеристична річ — це особовий склад Всеукрревкому. Прізвища членів цього найвищого адміністративного окупаційного органу пізніше промовчано, а згадувано тільки саму назву. Коли реабілітовано Гр. Петровського після Другої Світової Війни, то найновіша історія советської влади над Україною ще згадує його, як члена Всеукрревкому, побіч льяльського Дмитра Мануїльського.²¹⁾ Зате ця історія цілком промовчує факт, які ще інші партійці були членами

*) Над справою власного розпущення начальних органів советської влади в Україні і покликання протиконституційного органу під формою Всеукрревкому спиняємося тут довше тому, що пізніше цей момент офіційна советська історія старалася замазати та представити фальшиво справу так, що советська влада України нібито існувала весь час безпереривно.
М. С.

Адмірал Александер Колчак

Всеукраревкому. Тим більше, ця історія не згадує того, що з тактичних мотивів московський більшовицький центр покликав тоді до Всеукраревкому, отже до найвищої окупаційної влади в Україні, також членів партії українських боротьбистів, що тоді бажали лояльно співпрацювати з РКП. У Всеукраревкомі представниками боротьбистів були Гринько і Є. Терлецький.

Покликання самовільного і протиконституційного владного органу, яким був Всеукраревком, явно суперечило всім словесним заявам Москви в справі вільного рішення “трудящих України” про основний державний лад України. Тим то, надто довго цей протиконституційний стан тривати не міг, зокрема ж, коли війська Советської Росії посувалися щораз далі в глибину України. Вже 16 грудня 1919 був здобутий назад Київ; 25 грудня здобуто Васильків, Козятин і Кременчук, а 6 січня Таганріг. Наступ на Правобережжі йшов потім скоро і вже 7 лютого советські війська здобули Одесу.

За час свого діяння Всеукрревком всі сили покладав на те, щоб накинути здобутій українській землі советсько-большевицьку окупаційну владу, поминаючи цілком волю “трудящих України” хочби навіть у формі колишньої конституції УССР. Зрештою, це завдання містилося виразно в директиві, яку отримав Всеукрревком. В однім із пунктів цих завдань говорилося проречисто: “[завданням Всеукрревкому] установити тверду селянсько-робітничу владу на території Советської України”²²). Всеукрревком, як неконституційний орган, мав “зробити” потім відповідні вибори до Всеукраїнського З’їзду Советів і покрити спрепаровану владу листком бущім то советської законноти.

ПРИВЕЗЕНІ З МОСКВИ АПАРАТНИКИ

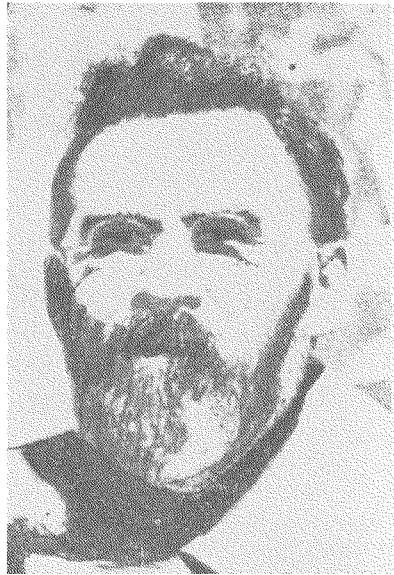
Зазначену вище ціль могла окупаційна влада Всеукрревкому досягнути тільки при допомозі новоімпортованих московських апаратників. Ліхолат в своїй історії подає число тих московських апаратників, кинених разом із Всеукрревкомом в Україну. Наперед він подає, що зараз на початку московсько-советської офензиви проти Денікіна “скеровано 2 тисячі провідних партійних робітників”²³). Ясно, що звичайних партійців тоді ніхто не рахував, а тільки провідних (“руководящих”), тобто на провідні місця в окупаційній владі по губерніях і повітах.

Те переповнення адміністративного апарату імпортованими московськими большевиками зі самої Московії дало для закріплення окупаційного апарату основний хребет. На словах Москва говорила про самостійну советську республіку України, а в дійсності вона не хотіла допустити до рішального голосу навіть місцеву московську меншину в Україні, підозріваючи її, що вона готова боронити хоч автономні права України. В тім часі, між іншим, утворилася була досить сильна група “федералістів” всередині “Комуністичної Партії большевиків України”. Вони заступали вимогу, що повинна бути реальна федерація України з Росією,

•

Григорій Петровський

•

тобто, щоб у своїх справах Україна, розуміється, советська, рішала свobodно, без втручання Москви. При нібито самостійній советській республіці України фактично всією адміністрацією в Україні, партійною і державною, керував московський партійний центр безапеляційно. Тому ця група “федералістів” голосила вправді централізм, але “демократичний”. Ці “демократичні централісти”, або в скороченні “децисти” стояли в різкій опозиції до групи Петровського-Раковського, які йшли цілком на поводах Москви.

ЯКІ БУЛИ ПАПЕРОВІ ГАСЛА ВИСЛАНОЇ
З МОСКВИ ВЛАДИ НАД УКРАЇНОЮ?

В попередніх розділах були наведені ті обманні гасла, які проголосила сама Москва, посилаючи свою армію в Україну в грудні 1919 року. Вислана з Москви партійна окупаційна влада для України в свою чергу розвивала ці гасла в ще більш обманний спосіб.

Проте, проти волі авторів цих гасел пробивається з них все таки московський єдинонеділимський імперіалізм.

Ці гасла містилися в першій маніфесті цієї, нової накиненої, окупаційної влади, що носила спершу назву “Всеукраїнського Революційного Комітету”, а сам маніфест був датований 21 грудня 1919 року і друкований у Москві. Він виглядав в основних розділах так:

“Вибила година визволення робітничо-селянської України. Злочинні насильники, старі генерали, поміщики, лихварі, капіталісти, і спекулянти України, Росії, Фінляндії, Англії і Америки, які були встигли наложити своє ярмо на робітників і селян України, забрати землю, підприємства і фабрики, побиті смертельно. Денікінські полчища хутко втікають перед червоною армією в напрямку Ростова і Одеси, Многоготерплячий український нарід, витерпівся в ярмі два роки від австро-німецьких насильників, розгнужданих банд авантюриста Петлюри, білогвардійських генералів, англо-французьких білих і кольорових військ, віддихає знову вільно і став вільним господарем української землі.”

Після того вступу, де погромницькі відділи Денікіна все таки названо військами, а Армію УНРеспубліки тільки “бандами”, перейшов маніфест до викладу московської політики, яку заступав Всеукрревком:

“Ні на одну мінуту робітники й селяни України не годилися добровільно з насильниками. Страйками і повстаннями вони боролися проти них. Врешті, на третій рік, завдяки могутній допомозі червоної армії робітничо-селянської Росії, в яку влилася також українська червона армія, робітні люди України дістають можливість певно і назавжди уgruntувати свою трудову владу на українській землі. В вогні і крові замикається непорушальний союз вільного українського селянина з робітником і селянином Росії.”

За всіма тріскучими фразами все таки не може

сховатися гола правда, що Україна не сміє ніколи “порушити” своєї приналежності до Росії. Це, щоправда, в маніфесті називається “непорушальним союзом”, але ж ніколи український нарід такого союзу з Советською Росією не укладав і тим більше не проголошував його непорушальним табу.

Далі маніфест повторяє стару агітаційну видумку про те, що нібито Уряд УНРеспубліки хотів продати український нарід європейському капіталові:

“Провалилися назавжди спроби Петлюри і йому подібних агентів антанти, польських панів і румунських бояр, відділити українських робітників і селян від московських [“русских”] і віддати як одних, так і других на з’їдження капіталові Європи і Америки”.

Сказавши наперед мимоволі правду про те, що Україна не може сподіватися від московських большевиків справжнього пошанування своєї волі і незалежності, автори маніфесту далі стараються вмовити в читачів маніфесту, що це все називається політикою вільної і самостійної Советської України. Вони пишуть дослівно таке:

“Вільна і незалежна Українська Соціалістична Советська Республіка знову воскресає. Вона буде йти рука в руку з вільною і незалежною Соціалістичною Советською Республікою Росії. Об’єднання їхніх армій в одну московсько-українську [“русско - українську”] армію є гарантією певности цього союзу”.

Ясна річ, що все те байка, що була якась “українська червона армія” і що вона ніби то об’єдналася з московською. Була весь час лише московська червона армія і це вона недавно окупувала вдруге Україну і була вигнана в серпні 1919 р. з України. Тепер вона наступала втретє на Україну. Власне в тім річ, що гарантією самостійности і незалежности України, хоч би і в советській формі, могло бути тільки існування окремої і незалежної від Москви советсько-української армії. Такої не було ніколи раніше і її не було в грудні, коли писався цей маніфест.

Далі в маніфесті повторялася обіцянка, яку вже дала РКП, що майбутній З'їзд Советів України сам вирішить форму взаємин з Московією. Мовляв, що “право розпоряджатися своєю українською державою належить виключно робітникам і селянам України”.

Кінчався маніфест приманливими для тодішнього вуха українського селянства і робітництва гаслами:

“Хай живе самостійна і свобідна Українська Советська Республіка!

“Хай живе союз з трудовими масами Росії!

“Хай живе червона армія!

“Хай живе визволення робітників і селян усього світу!”

Друковано в “Жізни Національстей”, Москва, ч. 48 за грудень 1919, розуміється, що по-московськи.

ПОЧАТОК ТРЕТЬОЇ ЧАСТИННОЇ ОКУПАЦІЇ УКРАЇНИ

НЕ ВЛАДА СОВЕТІВ, А ВЛАДА РЕВКОМІВ

Всеукраєвком організував на завойованій українській території не советські органи (совети і виконавчі комітети советів), але тільки іменовані партією “ревкоми” — по губерніях, повітах і волостях. Зовсім формально існувала таким чином не республіка советів, а республіка ревкомів.

Щойно коли була зорганізована ціла сітка таких ревкомів і влада була вже всеціло в руках уповноважених РКП, рішено формально зробити уступку для опозиції децистів, укапістів та боротьбистів: зорганізувати “Четвертий З’їзд Советів” України.

Аж тоді і то тільки для зроблення позірної уступки опозиції, дня 19 лютого 1920 р. рішив центр РКП “розпустити” Всеукраєвком і ніби повернути конституційні органи УССР. Теоретично, згідно з конституцією, мали повернутися назад права Всеукраїнського Центрального Виконавчого Комітету і Совету Народних Комісарів. Ці два органи, як знаємо, були “розпущені”, отже повернути їх не було як. Але ту трудність переборено без обиняків: раз ці два органи самі себе “розпустили”, то й самі могли рішити “зійтися”. Формально це й зроблено, але ВУЦВК воскресити до життя не було можливо, бо багато його членів було засланих у Росії. Тим то повернено фактично тільки пре-

зидію ВУЦВК і Совнарком, тобто коротко кажучи, групу Петровського і Раковського.²⁴⁾

Так формально скінчився безконституційний стан УССР і почалася третя Советська Республіка в Україні, яка без ніякої правної основи стала нав'язувати з пропагандивних причин до другої, яка “розпустила” була сама себе у жовтні 1919.

Формально воскресено назад до життя президію ВУЦВК і Совнарком УССР аж дня 19 лютого 1920. Хоча це згідно з “листом Леніна” мала бути суверенна влада, то в дійсності в декреті про воскресення Совнаркому привернено до життя на папері тільки 6 “народних комісаріатів”: внутрішніх справ, хліборобства, освіти, прохарчування, суспільного забезпечення і охорони здоров'я. Комісаріати, які мали означати суверенність держави, не були привернені: 1) зовнішніх справ, 2) військових справ, 3) фінансів, 4) народного господарства і 5) шляхів та інших замобів комунікації (пошти, телеграфів, телефонів). Все те залишилося не тільки на папері, але й справді в руках Советської Росії.²⁵⁾

ПОВНИЙ ЗВОРОТ У ЗЕМЕЛЬНІЙ ТАКТИЦІ

Хоча Всеукрревком був тільки органом РКП, а не конституційним органом УССР, то все одно він не чекав на скликання якихось конституційних органів законодавства, а сам видавав “закони” про найважливіші справи народного життя, хоча вони могли чекати на пізніше. Це тим більше, що в тих справах уже були видані раніше закони “конституційної” влади УССР. Із таких “законів” варто відмітити закон про землю з 5 лютого 1920, який цілком перевернув засади земельного закону советської влади другої советської республіки.²⁶⁾ Цей новий закон уже виразно касував усі пляни державних “советських хозяйств”, тобто касував затримання великої земельної власности. Він приписував примусове розділення землі навіть із совхозів і вигнання з села колишніх поміщиків. Скасовано та-

кож пляни комун. Цим законом прагнув Всеукрревком представити себе перед українським селянством, як ніби оборонця індивідуальних селянських господарств в Україні і таким чином здобути собі прихильність селянства проти Денікіна.

МІЛІТАРИЗАЦІЯ ПРАЦІ

З другого боку Всеукрревком разом з Совнаркомом РСФСР видав декрет дуже глибокого суспільного й економічного значіння для праці, а саме про мілітаризацію праці в Україні. Всі робітні люди на підставі цього декрету з лютого 1920 року тратили навіть дотеперішню підсоветсько-більшевицьку свободу, а зате кожної хвили підлягали мобілізації до окремих військових відділів, де вони підпадали военній дисципліні, воєнним судам і мусіли без огляду на свій родинний стан і замешкання йти на працю туди, куди їх кидано. Дотеперішню третю советську армію, що оперувала в Україні, переіменовано на “першу Українську Трудову Армію”. До неї покликано ще “резерви” і тим способом змілітаризовано працю цілком. Робітники підлягали військовій дисципліні і воєнним судам за її порушення, а крім того їх винагорода за працю була на військову норму. Працею цієї “Української Трудової Армії” керував окремий військовий совет і йому підлягала вся економіка України. Фактично господарське життя України було вийняте з-під юрисдикції Всеукрревкому і пізніше Совнаркому України, а піддане під керівництво совету названої армії. Головою цього совету назначила Москва Йосипа Джугашвілі-Сталіна, який отримав диктаторське становище в Україні.²⁷⁾

Щоб належно зрозуміти цей новий лад Леніна-Троцького й Сталіна, то мусимо собі усвідомити наступне:

Розпорядженням про “трудоі армії” скасував большевицький уряд навіть куцу підсоветську свободу робітника щодо своєї праці. На всіх робітників на-

ложено військовий обов'язок праці. Це значить, що від моменту розпорядку побираю на працю селян і робітників так, як рекрутів до війська. Цих рекрутів праці впиано у військові відділи і там їх піддавано суворій військовій дисципліні. За невиконання норми праці карано военним судом так, як за военний непослух. За покинення праці карано так, як за дезерцію з фронту. Словом, віддано працю робітника під команду фельдфеблів і капралів.

Цей розпорядок викликав коментар старого німецького соціалістичного теоретика, Карла Кавтського, що Ленін-Троцький запровадили рабську працю. На це Ленін казав Троцькому дати відповідь окремою брошурою, в якій він доводив, що людина з уродження є лінива до праці і нема іншого способу на робітника, як державний примус.

Згідно з большевицьким стилем, прикрито тоді утворення цієї примусової мілітаризованої форми праці фальшивим проханнями — нібито самих робітників. В радіо-телеграмах із Москви повідомлювано весь світ, що організація “армії праці” наступила на власне прохання робітників і вояків. Наперед це прохання проголошувано, а потім нібито тільки сповнено волю робітників і вояків.²⁸) Це все наводить у своїм опублікованім наказі до армії комісар війни Лев Троцький (6 лютого 1920). Він там писав, що метою мілітаризації праці є піднесення господарства советських країн, зокрема “методичний збір рільних плодів, м'яса, сира і інших харчів, корчування лісів, доставка палива до головних залізничних станцій, видобування вугілля і руди”. Далі писав цей комісар Советської Росії: “Праця мусить бути виконана з таким накладом енергії, як у поході на фронті. Начальник і комісарі відповідають за працю свого відділу. Залишення праці уважається каригідним вчинком, так само, як утеча на фронті [тобто розстріл].”

Розуміється само собою, що твердження Троцького в згаданім наказі, що ця мілітаризована праця є

“почесна” та що вона починається “при звуках соціалістичних гимнів і пісень, бо їхня праця це не рабський труд” — це наявна неправда. Ніде в світі робітник не хотів і не хоче, щоб його праця була перемінена в мілітарний “дріль”. Це потверджує зрештою пізніший мобілізаційний наказ, який без питання про згоду покликав під загрозою воєнних судів до мілітаризованої праці в копальнях Донецького Басейну всіх мужчин від 18 до 45 року життя, хоч вони раніше не працювали в копальнях, а для “спеціалістів”, тобто тих, що вже працювали раніше під землею, до 65 року життя! На практиці весь Донецький Басейн був змілітаризований. У зв’язку з тим весь копальняний край Харківщини і Криворіжчини був зорганізований окремо в нову губернію “донецьку”, якою управляв совет “трудової армії”, що в свою чергу підлягав безпосередньо начальній команді армії в Москві, з поминенням Всеукрревкому і відновленого пізніше Совнаркому України. Тому що там адміністрація була мілітарна, то там не діяли навіть ревкоми, а воєнревкоми, замість советів. Для опанування цієї воєнної адміністрації над найважливішою областю України знову відкомандовано тисячі Москалів, “партійних робітників”.²⁹⁾

ОПОЗИЦІЯ КРИТИКУЄ МІЛІТАРИЗАЦІЮ ПРАЦІ

Справа мілітаризації праці була предметом дебати на Четвертій Конференції КПБУ у березні в Харкові. Цей пункт нарад від імені Центрального Комітету РКП доповідав Сталін.

Сталін вихвалював на всі лади мілітаризацію праці і одноособовий провід промислових заведень, які ухвалив IX З’їзд Советів РСФСР.

Проти пропозиції Сталіна, яка схвалювала ці директиви московського центру, виступила вся опозиція — “демократичні централісти” (децисти) і колишні боротьбисти. Георгій Лапчинський критикував цю московську позицію в господарській адміністрації України як такий факт, який доказує, що “російський

•
И. Сталін
•

пролетаріят підтримує в господарстві попередню царську систему". Ф а р б м а н критикував гостро урядове перенесення мілітарних метод до праці та передсказував, що ці методи мусять скрахувати своїми негативними вислідами. С а п р о н о в казав, що ця система приведе до повної бюрократизації відносин праці та утворить цілу армію іменованців.³⁰⁾

При голосуванні довгий час не можна було зібрати на конференції потрібної більшості для схвалення цієї політики московського центру. Про це буде докладніше мова ще далі.

ОПОЗИЦІЯ ПРОТИ НЕКОНСТИТУЦІЙНОЇ ПОВЕДІНКИ

В справі насильного розв'язання Центрального Комітету КПБУ і всіх начальних органів "Української Соціалістичної Советської Республіки" на наказ цен-

тру РКП була довга дискусія на цій конференції КПБУ, бо опозиція проти таких метод трактування “партії” (КПБУ) була дуже сильна. В ній виявилось, що навіть місцеві, здавна замешкалі Москалі, були проти того, щоб їх, “большевиків України”, трактував московський центр не як співрішальний чинник, а як звичайних безголосих післанців волі центру в Москві.

Були в цім питанні три резолюції: 1) Гостро опозиційна, яку поставив Володимир Коссіор (не Станіслав). 2) Напівопозиційна і напівкомпромісова, яку зголосив Фелікс Кон. 3) Вкінці урядова і льояльна для московського центру резолюція, поставлена Х. Раковським. В першім голосуванні ні одна резолюція не дістала потрібної більшости голосів. Перша резолюція дістала найбільше голосів — 102, але це не була більшість. Друга резолюція отримала 34 голоси, а резолюція Раковського тільки 76 голосів. Аж у третім голосуванні, після різних торгів і натисків, резолюція Раковського дістала більшість, коли до неї долучилися голоси групи Кона.³¹⁾

ФОРМАЛЬНЕ ПРИВЕРНЕННЯ КОНСТИТУЦІЇ УССР

“ЧЕТВЕРТИЙ” З’ІЗД СОВЕТІВ

З’їзд Советів, який підготовлявся вже в часі відбування “Четвертої Конференції КПБУ”, мав тільки формальне значіння. Всі засадничі питання мала вирішити наперед диктаторська партія, яка була носієм найвищої влади, а не неіснуючі тоді на практиці “совети”.

Одним з таких питань була справа правного стосунку будованої тоді третьої советської республіки в Україні до Советської Росії. Московський центр вже наперед передрішив це питання: ця республіка в Україні мала задекларувати свій тісний зв’язок із Російською Соціалістичною Федеративною Советською Республікою (РСФСР). Щоб назверх не було видно, що це рішення є накинене Москвою, то знову пущено в рух комедію, що нібито сам “український пролетаріят вимагає” такого тісного зв’язку. Ця комедія була відіграна на заінсценнізованих “з’їздах” по окремих губерніях України.

Зразок таких “добровільних” заяв нібито “українського пролетаріяту” подав з’їзд большевицької партії в донецькій губернії ще в лютім 1920. В резолюції цього большевицького з’їзду наперед говорилося про konieczність об’єднання України з Росією з огляду на військову оборону і господарську організацію, а потім уже роблено цілком неділимський висновок: “існує

конечність державного злиття працюючих мас України з працюючими масами Російської Соціалістичної Федеративної Советської Республіки”.³²⁾

Із попередніх даних знаємо, що в міжчасі Москва наслала до губерніяльних і повітових центрів в Україні тисячні маси большевиків-Москалів із центральної Московії. Тим то на таких губерніяльних з’їздах большевиків рішальний голос мали навіть не місцеві і давно замешкалі московські большевики, але новоприбулі з Московії. Вони сліпо виконували директиву Москви в справі буцім то “волі” українського пролетаріату до “злиття” (навіть не до союзу) з московськими “працюючими масами”. За тим зразком пішли інші губерніяльні большевицькі з’їзди. Такими самими були також “тези” ЦК КПБУ, які були розіслані перед Четвертою Конференцією КПБУ по губерніях.

“СТОСУНОК УКРАЇНИ ДО РОСІЇ” НА ПАРТІЙНИМ З’ЇЗДІ

Проект резолюції про “стосунок України до Советської Росії” доповідав на цій конференції Г. Петровський. В резолюції наперед очорнювано цілу історію українського національного державотворчого змагання від 1917 року. Там говорилося, що “незалежна Українська Народна Республіка — то тільки псевдонім для влади міжнародного імперіялізму в Україні”. При тім з того міжнародного імперіялізму виключувано власне найгрізнішого імперіяліста — Росію. Підкреслювано далі, що советська влада в Україні не може утриматися без допомоги “московської [русской] робітничої кляси, а тому мусить бути єдине політичне і господарське та державне керівництво”.

Щоб не виходило, що то тільки сама Україна має об’єднуватися з Советською Росією, то цю вимогу піднесено в резолюції до загальної догми, яка має обов’язувати весь світ: “Тісний союз зі Советською Росією є революційним обов’язком кожної нової советської держави”.³³⁾

Характеристична річ, що по перемозі над Денікіном, яка большевикам прийшла несподівано легко вна-

слідок допомоги українських селянських повстань, большевицька партія почувалася тепер так сильною і самопевною, що вона виясняла цю протиукраїнську резолюцію як велику уступку для — Українців. Навіть голоси опозиції на конференції віддають це переконання. Наприклад, делегат Дашковський говорив у дискусії над цією резолюцією, що момент злиття обидвох республік прогаяно, бо закінчення забави в привительство повинно було наступити раніше.³⁴⁾ Отож цю резолюцію прийнято на партійнім з'їзді майже без ніякого с п р о т и в у і вона стала директивою для наступного Четвертого З'їзду Советів.

СТАВЛЕННЯ КПБУ ДО ІНШИХ “СОВЕТСЬКИХ ПАРТІЙ”

Конференція КПБУ мусіла ще зайнятися справою ставлення большевицької партії до інших “советських” партій, тобто тих, які тоді приймали советську плятформу організації держави. Щоб зрозуміти постанову конференції КПБУ в цій справі, треба тут коротко спитися над розвитком українських політичних угруповань, що в тім часі мали “радянську плятформу”.

При кінці січня 1919 року, коли почалися неуспіхи оборонної війни Української Народної Республіки проти воєнної агресії Советської Росії, деяка частина кожної української партії зневірювалася в дальшу боротьбу й заломлювалася духово. В міщанських партіях такі елементи, просто, відходили від політики і переходили на позицію виключно господарської (зокрема кооперативної) діяльності, або йшли у шкільництво. Дехто з них переходив просто на большевицькі позиції, хоч це були одиниці. Характеристична річ, що такі зневірені взагалі не відступали разозм з Армією УНР, але залишалися на місці, під большевицькою окупацією.³⁵⁾ Інакше було зі соціалістичними партіями.

В двох українських соціалістичних партіях — в соціал-демократів і соціалістів-революціонерів — в тім часі витворилися “ліві крила”, які симпатизували з “радянською плятформу” державного будівництва.

Але разом з тим вони були проти метод московських більшовиків і їхньої війни проти УНР. В Українській Партії Соціалістів-Революціонерів (УПСР) витворилося таке ліве крило, яке вже раніше прибрало було назву “УПСР (боротьбисти).” Провідниками цих боротьбистів були Олександр Шумський, Василь Єланський-Блакитний, Левко Ковалів, Микола Литвиненко і Лищенко. Ліве крило УСДРП прибрало назву “незалежних соціал-демократів”. Ними проводили — Авдієнко, Річицький, Драгомирецький.³⁶

РКП (і тим самим КПБУ) ставилася до цих “радянських” угруповань негативно, бо вони вимагали самостійної “радянської української республіки”. Дня 8 березня 1919 з’їзд боротьбистів оформив себе в цілком окрему партію, прийняв комуністичну програму і тому змінив також свою назву. Натомість соціал-демократи “незалежники” залишилися далі зі своєю назвою і соціалістичною програмою аж до січня 1920 року.

З’їзд боротьбистів 6 серпня 1919 знову перезвав свою партію так: “Українська Комуністична Партія (боротьбистів)” або в скороченні “УКПб”. До цієї УКПб приступили деякі одиниці з-поміж лівих “незалежних с. д.”. Советсько-російська окупація на українській території толерувала назагал ці обидві групи “радянців”, використовувала їх для своїх дрібних послуг у зв’язках із повстанцями або для боротьби проти деяких повстанців (як проти отамана Григорієва), але не допускала їх до дійсної влади чи участі у владі.

Провід УКПб був переконаний, що це негативне становище окупаційних чинників є якимсь непорозумінням або вислідом факту, що ті чинники були зложені з націонал-більшовиків московського типу. Тому цей провід рішився відкликатися в цій справі до найвищої комуністичної інстанції — до Комуністичного Інтернаціоналу в Москві, де формально мали голос також європейські й американські комуністи. Дня 28

серпня 1919, напередодні здобуття Києва Армією УНР, внесла УКПб свою заяву до Комінтерну про прийняття її до Комінтерну. Це означало б, що у випадку прийняття стала б УКПб рівнорядною партією з РКП і з її філією в Україні — КПБУ. Це була основна помилка думання в проводі УКПб. Комінтерн, як самостійна установа, не існував, бо Комінтерн від самого початку аж до кінця був тільки лялькою в руках Центрального Комітету РКП, який покривав кошти цієї організації з державної каси Советської Росії. Власне в тім часі, коли відбувалася IV Конференція КПБУ в березні 1920 року, прийшла відповідь Комінтерну до проводу УКПб. Відповідь дуже характеристична і тому варто її тут навести в головних уступах.

КОМІНТЕРН ВІДКИДАЄ БОРОТЬБИСТІВ

. . . Виконавчий Комітет Комуністичного Інтернаціоналу постановив однодушно:

1) Виконавчий Комітет шкодує, що він ствердив, що партія боротьбистів, яка себе називає комуністичною партією, в дійсності розходить з принципами комунізму в кількох незвичайно важливих питаннях.

2) Агітація в органах партії боротьбистів є скерована проти Червоної Армії, яка допомогла визволити Україну з денікінського ярма. Таку агітацію можна назвати тільки контрреволюційною, бо досвід вповні виявив, що оборона проти імперіялізму є неможлива без об'єднаної боевodosвідченої Червоної Армії.

3) Вимагаючи негайного творення окремої національної армії, боротьбисти є примушені шукати підтримки між здеморалізованими націоналістичними елементами дрібної буржуазії в селах і містах і між демократичного інтелігенцією. Таким способом вони зрікаються безжалісної боротьби проти шовіністичних елементів дрібнобуржуазних груп, боротьби, яка є обов'язкова для кожної дійсно інтернаціональної партії.

4) З причини цього чисто дрібнобуржуазного ухилу боротьбисти почали провадити дальшу явну агітацію проти комуністів інших національностей, а зокрема проти російських комуністів, які працюють в Україні. Ця агітація не має нічого спільного з принципами Комуністичного Інтернаціоналу і вона нагадує темну діяльність партій Другого Інтернаціоналу.

5) Виконавчий Комітет Комуністичного Інтернаціоналу вважає, що найтісніший братський союз має бути між тими республіками, що в них управляють совети. Виконавчий Комітет Комінтерну бере на увагу факт, що РСФСР на своїм Всеросійському З'їзді Советів в резолюції Всеросійського Центрального Виконавчого Комітету і в інших постановах Советської Республіки безумовно визнав незалежність Советської України і висловив свою готовість вступити в найтісніше братське об'єднання з Українською Советською Республікою . . .

6) З огляду на все те Виконавчий Комітет Комінтерну є обов'язаний відкинути допущення партії боротьбистів до Комінтерну.

7) Виконавчий Комітет Комінтерну вважає, що ніхто не буде перешкоджувати правдивим комуністичним елементам у партії боротьбистів вступити в ряди Комуністичної Партії большевиків України, яка то партія вповні визнає незалежність України . . .

Підписав це рішення голова Виконакому Комінтерну Зіновєв дня 29 лютого 1920 року. ³⁷⁾

Провід Української Комуністичної Партії боротьбистів в обличчі такого рішення Комінтерну, в який він вірив, поділився у своїх думках. На скликанім негайно до Харкова партійнім з'їзді 16 березня 1920 р. більшість проводу і делегатів висловилося за капітуляцією перед КПБУ і Москвою, тобто за безумовним визнанням рішення Комінтерну та вступом до КПБУ. Таку лінію на з'їзді заступали Олександр Шумський і Василь Єланський (псевдонім Блакитний). Меншість делегатів ішла за думкою Михайла Полоза, Панааса Любченка, і Михайла Панченка, які були проти злиття з КПБУ. З'їзд рішив злитися з КПБУ без ніяких умов. Тоді вступило до КПБУ коло 4,000 боротьбистів. Деяка частина членів на низах не пристала до КПБУ, а приєдналася до Української Комуністичної Партії, що виникла з незалежних соціал-демократів. ³⁸⁾

Четверта Конференція КПБУ згідно з директивою Москви прийняла рішення, що до КПБУ можуть вступити, чи то боротьбисти, чи незалежники тільки тоді, коли ці партії приймуть безумовно дисципліну КПБУ і її політику. Боротьбисти це прийняли.

СТАВЛЕННЯ КПБУ ДО ІНШИХ “СОВЕТСЬКИХ ПАРТІЙ”

“Українські незалежні соціал-демократи” тільки по довгій ваганні покинули ґрунт соціал-демократії і прийняли комуністичну ідеологію та програму. Це сталося щойно тоді, коли регулярна боротьба військ УНРеспубліки (не рахуючи слабих сил Зимового Походу) була заломана при кінці 1919 року. Уважаючи справу УНРеспубліки остаточно програною, провід цієї групи рішив стати на ґрунт “радянської п'латформи” і комунізму та шукати з тих позицій успіхів у дальшій боротьбі за волю України проти московського більшевизму в формі КПБУ. На дні 22-25 січня 1920 року (вже по поновнім зайнятті Києва більшовиками) був скликаний з'їзд “незалежників” до Києва. З'їзд рішив перетворити дотеперішню організацію “незалежних соціал-демократів” в “Українську Комуністичну Партію”. Вона популярно від тоді звалася “укапістами”. З'їзд став на тім, що може бути мова тільки про співпрацю з КПБУ, а не про злиття з нею.³⁹⁾

Вступ боротьбистів до КПБУ без сумніву змінив позицію московсько-советської окупації, бо від тепер вона могла покликуватися у пропаганді не тільки на старих московських більшовиків, але й на дійсних Українців у своїх рядах. Проте, цей вступ нічим безпосередньо не причинився до зміни політики КПБУ і Москви. На практиці далі панувала дійсна неділимська політика, закрита тільки фразми про існування УССР і її Совнаркому.

ВІДНОВА СОВНАРКОМУ

Совнарком України був наново створений разом з розпущенням Всеукраїнському. Тоді то (19 лютого 1920) відновлено цю формальну советську владу над частиною окупованої України, але не в повнім складі. Хоча нібито про “найтісніший союз” України з Росією мав рішати щойно найближчий З'їзд Советів України, то президія ВУЦВК вже наперед рішила цю справу, бо

відновила формально тільки 6 комісаріатів: внутрішніх справ, хліборобства, освіти, прохарчування, соціальної опіки і здоров'я.

Все те комісаріати, що містяться в істоті речі в кожній вузькій самоуправній адміністрації якоїсь області без знамен державности. В тім “уряді” формально самостійної держави не було тоді, ні комісаріату зовнішніх справ, ні фінансів, ні народного господарства, залізниць, пошти і телеграфів, ні тим менше військових справ. Все те полагоджувала за Україну “братня” Советська Росія та ще вийняла навіть з-під тої обласної самоуправи великий край - Донецький Басейн-та підчинила собі безпосередньо як змілітаризовану округу. Про політику цього відновленого Совнаркому України, як і ранішого Всеукрревкому, буде далі мова окремо.⁴⁰⁾

МОСКВА САМА НОМІНУЄ ЦЕНТРАЛЬНИЙ КОМІТЕТ КПБУ

Четверта Конференція КПБУ скінчилася вибором Центрального Комітету “партії”. При виборах отримали більшість голосів прихильники “децизму”, тобто противники безоглядного диктату московського центру (хоч вони й були Москалями або Жидами чи “малоросами”, але здавна замешкалими в Україні).

Такий склад Центрального Комітету КПБУ не був у смак московському Політбюрові і тому воно в квітні 1920 рішило розігнати цей Центральний Комітет КПБУ та визначити свій. Декретом із 7 квітня 1920 накинено для КПБУ такий вірний для Москви склад Центрального Комітету: 1) Артjom, Фйодор Сергеев; 2) Пйотр Залуський; 3) Сергей Мінін; 4) Грігорій Петровський; 5) Християн Раковський; 6) Улас Чубар; 7) Дмитро Мануїльський; 8) Станіслав Коссіор; 9) Володимир Затонський; 10) Яков Епштайн (Яковлев), 11) Фелікс Кон.

З цього складу Центрального Комітету КПБУ трьох перших — це просто вислані з Московії для “заведення порядку” в КПБУ. Раковський (Болгарин) і

Коссіор (Поляк) чужинці. Решта Москалі або змосковщені Жиди з України, за винятком трьох українського роду (Чубар, Затонський і Мануїльський), але всі три не мали ясного українського національного почуття. Факт іменування проводу для “партії”, яка мала управляти Україною, найяскравіше доказує, що про самостійну советську державу в таких умовах не могло бути мови: де нема самостійної політичної партії, що творить уряд, там не може бути мови про самостійний характер уряду.

“ЧЕТВЕРТИЙ З’ЇЗД СОВЕТІВ УКРАЇНИ”

Цей Центральний Комітет КПБУ і керований ним Совнарком України перевели “підготову” до “Четвертого З’їзду Советів України”. Він мав відбутися в Києві, починаючи днем 15 квітня 1920 р. Проте, до того часу з’їзд не був “підготовлений” і він мав початися десь при кінці квітня. Але в міжчасі в останнім тижні квітня почалася офензива військ УНРеспубліки і Польщі на підставі варшавського договору з 22 квітня. Загрозувала відразу советам втрата Києва. Тому З’їзд Советів відложено на травень і перенесено його до Харкова.

Четвертий З’їзд Советів України шойно пізніше був названий “четвертим”. Коли про майбутній з’їзд советів в Україні говорив московський центр у грудні 1919, то там малося на увазі, що це буде просто конститутивний з’їзд советів, який має шойно ухвалити конституцію і вирішити взаємини з Росією. Так говорить ухвала VIII Конференції РКП у Москві в днях 2-4 грудня 1919. Там обіцяють, що ці справи будуть вирішені шойно в майбутності “самими українськими робітниками і селянами”, тобто не береться в увагу попередніх ухвал і “конституції” з березня 1919. Ще виразніше про це говорить лист Леніна з грудня 1919 “до українських робітників і селян”, де вже точно визначено, що всі питання ладу в Україні і становища України до Росії має вирішити новий Всеукраїнський З’їзд Со-

ветів .Так само сформульовано завдання З'їзду Советів в ноті Совнаркому України з 19 лютого 1920 до всіх держав світу.

Хоча всі ці заяви Москви і Совнаркому України говорили про безумовну незалежність Советської Республіки України, то в дійсності на цей майбутній з'їзд советів України готовлено, як ми вже згадували вище, формальну постанову про скасування дотеперішньої паперової самостійности советської державности України.

З'їзд зійшовся в Харкові і ралив, починаючи днем 16 травня. У з'їзді брало участь 811 депутатів. З того з нечленів КПБУ вдалося на деяких місцях перевести 45 депутатів, серед яких було 15 членів Української Комуністичної Партії. З'їзд вибрав до почесної президії делегата Комінтерну Г. Зіновєва та делегата Совнаркому Росії Фелікса Джержинського. ^{40 а)}

З'їзд Советів вислухав наперед звіту Всеукраїнського Центрального Виконавчого Комітету та Совнаркому України про їх діяльність, зглядно про їх саморозв'язання, про пізніший Всеукрревком і про віднову ВУЦВК та Совнаркому в лютім 1920. Політична машина КПБУ подбала наперед про те, що гладко прийнято цей звіт до відома. Разом з тим схвалено всі видані раніше "закони" і декрети Всеукрревкому, ВУЦВК та Совнаркому.

УХВАЛА З'ІЗДУ ПРО СТОСУНОК УКРАЇНИ ДО РОСІЇ

Найгарячіша дебата вив'язалася на з'їзді при тім пункті нарад, де предметом нараз і ухвали мало бути питання "Відношення України до Советської Росії". Згідно з директивою Москви провід КПБУ через своїх большевицьких депутатів запропонував "Четвертому З'їздові Советів України" такий текст резолюції про цю справу (подаємо переклад з московської мови, в якій провадилися протоколи з'їзду):

Четвертий З'їзд Советів Робітничих, Селянських і Червоно-армійських Депутатів ще раз урочисто заявляючи перед цілим сві-

том повну рівноправність усіх народів і держав та відсіль виникаюче право націй на самовизначення, вважає своїм обов'язком боротися за закріплення советської влади, яка тільки одна зі знищенням клас і визволенням робітників від гніту поміщиків і капіталістів забезпечить їм свободу і незалежність.

Четвертий З'їзд Советів заявляє, що Українська Соціалістична Советська Республіка, зберігаючи свою самостійну державну конституцію, являється членом Всеросійської Соціалістичної Федеративної Советської Республіки, об'єднуючої спільністю політичного та суспільного устрою, спільністю боротьби в минулім проти царя, поміщиків і капіталістів та спільною боротьбою в сучасності за своє існування; стверджує, що тільки завдяки взаємній допомозі, яку на протязі двох з половиною років братські советські республіки давали одна другій, вони могли утратитися в жорстокій кривавій боротьбі проти безчисленних буржуазних ворогів.

Окупована німецькими імперіялістами і французько-грецькими грабіжниками та російськими білогвардійцями, Україна стала знову вільною тільки при допомозі РСФСР.

І коли тепер в четвертий раз Україна частинно знову захоплена військом хизацьких польських панів, то очі всіх селян і робітників України звернені до всіх народів і республік, що входять у склад РСФСР.

Четвертий Всеукраїнський З'їзд Советів, підтверджуючи згоду між Центральним Виконавчим Комітетом УССР і РСФСР про об'єднання комісаріатів військового, фінансового, залізниць, народного господарства, пошт і телеграфів та праці доручає новому Центральному Виконавчому Комітетові провадити також далі ту саму політику найтіснішого зближення.

З огляду на те, що на VII Всеросійським З'їзді Советів Україна знаходилася тоді під Денікіном, і не встигла приймати участі, то Четвертий Всеукраїнський З'їзд Советів доручає новому центральному Виконавчому Комітетові України аж до закінчення роботи, призначеної Центральному Виконавчому Комітетові Росії, щоб до часу зібраних комісій, для федеральної конституції до остаточного вирішення Всеросійського З'їзду Советів, доручити новому Центральному Виконавчому Комітетові України увійти в переговори з Всеросійським Центральним Виконавчим Комітетом в справі питання про представництво Советської України в цім останнім.

Зі свого боку З'їзд пропонує, щоб у Всеросійський Центральний Виконавчий Комітет увійшло 30 представників, обраних на Четвертій З'їзді Советів.

Різні спроби розірвати або обмежити зв'язок з Советською Великоросією і другим народами і советськими республіками, що входять у склад РСФСР, кожна капіталістична і шовіністична травля з метою роз'єднання робітників і селянських мас є в істоті контрреволюційними і скерованими проти волі і незалежності робітників і селян України.

Четвертий З'їзд Советів перестерігає робітників і селян проти зрадницького гасла "Українська Народна Республіка", яке є тільки прикриттям для підкорення України міжнародному капіталові і українській шовіністичній буржуазії.

При першій Українській Народній Республіці панували в Україні австронімецькі імперіялісти і російський генерал Скоропадський, друга повертала Україну в колонію французького капіталу, третя, яку обіцяє тепер Петлюра, є тільки етикеткою для укріплення ненависної чужої влади шляхтичів в Україні.

Четвертий З'їзд Советів з певністю очікує приходу того часу, коли до федерації советських республік Росії і України приєднаються нові союзники і утворять з Великоросією разом міжнародну республіку советів.⁴²⁾

Ця постанова "Всеукраїнського З'їзду Советів" так характеристична з різних точок зору, що варто над нею спинитися хоч коротко.

Насамперед впадає в очі при читанні цієї постанови непоборне враження, що то не постанова якогось хочби найнижчого (а не найвищого) державного органу, а простого й примітивного віча малограмотних людей. Помішано в тій постанові глибокі зміни конституційного ладу советської республіки України зі звичайними вічевими вигуками та агітаційними покликами. Не можна думати, що доцент політехніки В. Затонський, або покінчивший студії у Парижі Х. Раковський не вміли б написати відповідної постанови З'їзду Советів про зміну конституції. Вони це напевно вміли і вони напевно знали, що таких справ до купи і в тій формі лучити не можна.

ЩО ОЗНАЧАЛА ПОСТАНОВА "ЧЕТВЕРТОГО З'ІЗДУ СОВЕТІВ"

Постанова з'їзду була прийнята у вічевій формі в такім розрахунку, що це буде добра демагогічна агітка, хоч і нездала під законодавчим оглядом.

Друга справа, то конкретний зміст цієї “конституційної постанови”. Перший уступ постанови зрадагований агітаційно дуже добре, але нездало й неохайно щодо понять, про які мова. Там говориться, що нібито єдина советська система гарантує незалежність і право самовизначення нації, але при кінці несподівано робиться висновок, що ця система забезпечує незалежність робітникам, тобто кожному з них зокрема. Якби хтось брав дослівно, що там написано, то прийшов би до висновку, що советська система властиво заступає анархічне суспільство.

Другий уступ постанови вже є дійсно конституційним. Він одначе не змінє нічого в тій конституції, яку тепер для УССР нібито привернено, ні нічого до неї не додає. Постанова, просто з мосту, дає нову й на нічим неперту інтерпретацію цієї конституції в тім сенсі, що “УССР . . . є членом Всеросійської Советської Федеративної Республіки”. Постанова говорить тут явну неправду. До того моменту УССР формально була самостійною республікою і ніколи, як член, до РСФСР не вступала. Це правда, що ця “республіка” в постановах з весни 1919 “зрелася” виконувати певні ділянки своєї адміністрації і передала ці ділянки до виконання комісаріятам РСФСР. Але через те вона ніколи не заявила, що вступає в члени РСФСР, і фактично в системі влади РСФСР не мала членського голосу. Тим то Четвертий З’їзд Советів УССР повинен був сказати правду, що то він змінє суверенний статус УССР остільки, що ця республіка має вступити в члени РСФСР як підчинена Росії республіка.

В дальших уступах знаходимо ще стільки конституційного змісту, що З’їзд Советів УССР відразу обирає своїх 30 членів до Всеросійського Центрального Виконавчого Комітету, як депутатів до нього. Це значить, що тим актом З’їзд УССР фактично визнає над собою законодавчу владу РСФСР, хоча конституція РСФСР не передбачала такого “республіканського” членства і його щойно треба було оформити в новій конституції.

Видно з того, що маючи добре спрепарований “З’їзд Советів України”, Москві спішилося і вона хотіла таку неоформлену й хаотичну федерацію України в рамках “Великоросії” закріпити якимсь конституційним актом.

Згадка цієї конституційної постанови про Українську Народну Республіку має важливе політичне значіння. Аранжери цього з’їзду уважали все таки Українську Народну Республіку настільки реальною, що мусли розправлятися з нею в самій конституційній постанові дуже широко. Ця частина постанови чисто агітаційна і при тім цілком перекручує історичні факти. В кожному разі вона соромливо мовчить при згадці про перший період УНРеспубліки, коли ця Українська Держава існувала всупереч Німцям від 12 листопада 1917 до половини лютого 1918 і щойно тоді прийшов був союз з ними проти російської інвазії. Так само постановою советського з’їзду мовчить про те, що в періоді Директорії УНРеспубліки ця держава існувала всупереч агресії Советської Росії від листопада 1918 до грудня 1919 без ніякої чужої допомоги. В останнім періоді УНРеспубліки за часів Варшавського договору Симона Петлюри і Андрія Ливицького з Пилсудським большевицька влада в часі нарад Четвертого З’їзду Советів України не на жарт була налякана цим спільним походом на Дніпро. В часі нарад цього з’їзду большевицькі армії були ще биті і ще не було відомо, де вони встигнуть спинитися до протиудару. Дня 7 травня большевицькі війська мусли втікати з Києва.

Над проектом цієї вище наведеної постанови розвинулася була на з’їзді гостра дискусія між большевицько-московською більшістю й українською опозицією. Голоси цієї опозиції навіть з рядів більшовицьких боротьбистів, а тоді вже членів большевицької партії, залишилися в документах тільки в нечисленних вийнятках. Між іншим, Олександр Шумський остерігав московський провід ВУЦВКомітету і Совнаркому України, що сучасний стан положення дасться схарактеризу-

вати тільки так, що “Україна - то одно велике село, що бореться проти пролетарської Росії”.⁴³⁾ Большевицький історик Ліхолат свідчить, що на з’їзді виступали гостро проти приєднання України до Росії укапісти і жидівські поалей-ціоністи.

УКАПІСТИ КРИТИКУЮТЬ ПРОЄКТ “ФЕДЕРАЦІЇ”

Проти проекту постанови про так звану федерацію України з Росією виступили укапісти на з’їзді з окремою декларацією. В ній вони, щоправда, заявлялися проти “реакційної української державности” під провором Директорії УНРеспубліки, але одночасно вони вимагали, що Україна мусить бути самостійна не тільки під політичним, але й економічним оглядом. У цій декларації між іншим писалося:

“... Петлюрівській буржуазній державності український пролетаріят мусить протиставити українську пролетарську державність, як засіб для перемоги над українською контрреволюцією, як двигун економічного будівництва української радянської влади. Такою формою є державна і самостійна у своєму економічному й політичному порядкуванні Українська Соціалістична Радянська Республіка . . .”

А далі в декларації укапістів говорилося так:

“Не пристроєною з боку державного апарату Російською Соціалістичною Федеративною Советською Республікою, не облюдою формою Української Республіки з обкромленим політично-державним апаратом, який висить у повітрі, не спіраючись і не об’єднуючи продукційних сил України і їх господарського організму — не можна задовольнити вимог української революції і дати їй перемогу.

“Український пролетаріят, політично організований у державу, а економічно розпорошений і в такому вигляді підпорядкований Москві, — це є та суперечність, в якій б’ється сучасна радянська влада, якою розкладається керуюча партія і яка паралізує пролетарську активність і творчість.

“Четвертий З’їзд Рад не виконає своїх завдань перед революцією, коли не розв’яже цю суперечність, не поставить дійсну незалежність Української Соціалістичної Радянської Республіки з цілим апаратом економічного, політичного і військового управління та культурної творчості.

“ . . . Радянські республіки України і Росії, як незалежні і рівноправні країни, повинні об'єднатися в братньому союзі на ґрунті спільної боротьби з капіталізмом . . . Тільки З'їздові Рад належить визначити форми цього союзу, якій в першу чергу мусить бути союзом військово-економічним.

“Для успішної боротьби з українською контрреволюцією, для внутрішньогромадянської війни конче необхідною і неминучою є організація української червоної армії, яка виросла з української революції і з працюючих мас України й тільки вона може боронити пролетарську революцію і робітничо-селянську революцію.” 44)

Якщо брати цю декларацію укапівців зі становища державного розуму взагалі і спеціально з погляду марксизму, то вона була убивчою критикою існуючого стану УССР. Бо ж справді, марксизм встановляв догму, що економіка є підвалиною, з якої виростають усі інші ділянки життя суспільства — від політично-державних справ починаючи, а на етиці і філософії кінчаючи. Щоб існувала окрема держава, мусить бути, згідно з марксизмом, окремо зорганізоване народне господарство країни. Того в тодішній (та й пізнішій) УССР не було, бо вся її економіка була розбита на різні області, необ'єднані в однім всеукраїнським господарським керівним і плянуючим центрі. Навпаки, з кожної окремої області господарство України було підкорене і підчинене просто Москві. Тим то вся советська “державність” в окупованій частині України була пустою формою, без ніякого реально-суспільного і господарського змісту. Зрештою, ця держава була ограблена не тільки з господарства, але й зі своєї оборони в формі власної армії.

Хоча декларація укапівців виходила з марксівських і навіть комуністичних позицій, то все одно політично вона в такій площині не могла мати на цім форумі ніякого успіху. Слухачі тієї заяви самі прекрасно знали, що на цім ніби то “З'їзді Советів України” відбувається тільки з а б а в а в д е р ж а в у згідно з вищими інтересами зовнішньої і внутрішньої політики Москви. Тут не міг виграти ніякий аргумент не тільки

на підставі вчення Маркса і Леніна, але навіть на підставі здорового людського глузду. Комедія були призначена до відігнання і Російська Комуністична Партія руками своєї обласної організації в Україні відіграла її згідно з розписаними ролями. Боротьба з тою окупаційною формою державности могли успішно йти тільки з національних позицій, а не укапістичних.

При кінці нарад Четвертий З'їзд Советів України ще обрав наперед визначених членів Всеукраїнського Центрального Виконавчого Комітету (ВУЦВК). Він між сесіями З'їзду Советів мав теоретично найвищу владу в УССР. До нього обрано для окраси кількох боротьбистів. ^{44 а)}

ПОКЛИКИ З'ІЗДУ ДО УКРАЇНСЬКИХ СЕЛЯН І РОБІТНИКІВ

Цей з'їзд советів мусів виконати ще й іншу пропагандивну директиву Москви: Він мусів звернутися до працюючого люду України з таким покликом, щоб знайти в нім вже як не підтримку в боротьбі проти Армії УНРеспубліки в союзі з польськими військами, то принаймні його неутральність. З'їзд Советів видав тим разом вийняткову цілком український поклик - зредагований так, щоб український селянський читач мав вражіння, що це справді Українці в цім "радянським" уряді. Проклямація з'їзду мала наголовок: "Всеукраїнський З'їзд Рад Робочих, Селянських і Червоноармійських Депутатів — селянам, робочим, козакам Червоної Армії і всім працюючим України." В цім поклику було повно різних обіцянок для українського працюючого люду, а зокрема для селянства, щоб тільки дістати від нього підтримку в тодішній непевній военній ситуації.

Окрему відозву видав ще сам голова ВУЦВК Григорій Петровський вже тільки до самих українських селян. Головним рефреном цього поклику було прохання: "Дайте хліба Червоній Армії!" Цікава річ, що Петровський у цім поклику представляв себе в одній особі як селянина і робітника: "Мене ,селянина і робітни-

ка, обрано головою Української Радянської Республіки Центрального Виконавчого Комітету”. Під цим покликом він підписався навіть як Грицько Петровський, так що справді виглядав на якогось справжнього українського селянина з Полтавщини, чи з Поділля.

МАНІФЕСТ ПЕТРОВСЬКОГО ДО УКРАЇНСЬКОГО СЕЛЯНСТВА

Варто тут навести в українським тексті звіт ВУЦВК: “Тов. Раковський пропонує, щоб видати маніфест до робітників і селян України від IV-ого Всеукраїнського З’їзду Рад і щоб цей маніфест був в один день, в неділю, прочитаний в школах, клубах і т. п. та в військових частинах. Маніфест прочитати по - українськи і по-російськи.”

Маніфест голови ВУЦВК до селян виглядав у всій своїй демагогічній величі так:

Селяни!

В тяжку відповідальну годину, коли глибокими струмками лється на західнім фронті кров кращої частини працюючого люду, коли Червона Армія своїми грудьми обстоює від нахабної польської шляхти кожен крок української землі, Центральный Виконавчий Комітет Рад України звертається до вас своїм закликом.

Од вас, селяни, залежить кінець кривавої війни, затіяної польськими панами проти українських робітників та селян. Від того, чи зуміє тил в свій час підтримати наших любих товаришів на фронті, залежить перемога. Кожна крапля крові, пролита через нашу байдужність, заплямує нас соромом і ганьбою. Армія, щоб перемогти ворога, мусить бути добре постачена, обута, одіта, нагодована.

Голодне військо, це не армія, це гурт людей, прагнутих до хліба, рабуючий населення і викликаючи ворожнечу проти себе таких же селян, як і ви, в районі військових подій.

Але хто ж другий може нагодувати армію, як не само селянство, виконуючи організованим шляхом хлібну розкладку, ганьбуючи, як дезертирів тилу, шкурників і пройдисвітів, так і тих, хто нішком вшивається од польського пана за штики Червоної Армії і не хоче поступитися для неї шматком хліба.

Чне діло, як не наше селянське, захищає Червона Армія, оберегаючи нас, нашi кубла і господарство від польського пройдисві-

та, який грабує скотину, хліб, домашній скарб і все це одправляє Польщі .

Чи ми вже забули знущання та насильства, жертвами котрих були українські селяни під час гетьманщини та денікінщини.

Ще стирчать на країні обгорілі присіжки та крокви спалених селянських хат, ще плачуть понад Дніпром вдови та сироти замордованих, забитих та повішених Денікіним селян.

Старий Дніпро червоніє від крові, пролитої денікінськими офіцерами. Ще яtringься криваві болячки на тілі українського працюючого люду.

Отже польська наволоч несе з собою ще гірші часи. Нами, українськими селянами, вони хотять орати землю так, як орали колись їх діди на Правобережжі.

Великий нарід, скинувший ярмо своїх поміщиків і капіталістів, вони хотять впрягти в ярмо польського пана, посадити нам на в'язи своїх поміщиків і панів, зробити нас знову кріпаками, "хлопами", князів Радзівілів та Потоцьких.

Але не бувати тому, селяни, щоби коні панського яничара топтали селянську ниву.

Не бути тому, щоби здрігнула рука наших вояків, охороняючих Україну від полум'я та шаблюки польської шляхти.

Не бути тому, щоби ми забули і залишили любих борців голідними, щоби ми, батьки, не виковали свій обов'язок в тилу, коли наші сини несуть тяжкий обов'язок борні на фронті.

Хто в нас згодиться бути синовбивцями, допомагати ворогу, затягувати ще далі війну?

Одмовлювання деякими волостями виконувати розкладку хліба, хіба це не допомога ворогам, не затягнення війни?

Браття селяни! Від імени З'їзду Робітничих, Селянських та Червоноармійських Депутатів, обравшого мене селянина і робітника, головою Української Радянської Республіки, я, Голова Виконавчого Комітету, сини котрого разом з вашими синами в лавах Червоної Армії борються за щастя і крашу долю працюючих всього світу, закликаю вас допомогти Червоній Армії і виповнити негайно хлібну розкладку.

Нам треба скоріш скінчити війну, щоби переможцями вернулись наші сини в своє господарство, щоби своєю працею помогли своїм стареньким батькам налагодити його.

Дайте хліба і буде перемога!

Підписано: голова Всеукраїнського Центрального Виконавчого Комітету Грицько Петровський. 45)

ДІЯЛЬНІСТЬ СОВНАРКОМУ І ВУЦВК

СКЛАД ПРЕЗИДІЇ ВУЦВК І СОВНАРКОМУ

Четвертий З'їзд Советів України обрав у своїм заступстві, як нібито найвищу владу в УССР — “Всеукраїнський Центральний Виконавчий Комітет” на чолі з головою Г. Петровським. Цей новий ВУЦВК відбув своє перше засідання зараз по скінченні з'їзду — 23 травня в Харкові. Назовні вже маніфестовано злуку з недавніми боротьбистами в той спосіб, що їх обрано не тільки на з'їзді до ВУЦВК, але й ВУЦВК обрав до президії боротьбиста О. Шумського. Поза тим до президії ВУЦВК (окрім Петровського) ще входили такі особи: Єрмошенко, Кабаненко, Казимирчук, Затонський і Мануїльський.

ВУЦВК зараз на першій засіданні обрав з-поміж себе членів Совнаркому УССР у такій складі.

Голова Совету Народних Комісарів і народний комісар закордонних справ - Раковський; народний комісар закордонних справ — Антонов; Уповноважений Наркомпраці — Глісібов; нарком продовольчих справ — Владіміров; нарком земельних справ — Мануїльський; Нарком освіти — Гринько; голова Промислового Бюро — Чубар; нарком охорони здоров'я — Гуревич; нарком юстиції — Терлецький; Уповноважений Наркомфіна — Туманов; Уповноважений Наркомпоштель — Дяк; Уповноважений Наркомпуті — Ксандров; нарком Робітничо-Селянської Інспекції - Скрипник.

Склад Совнаркому в дійсності менший. Його дійс-

ними членами були тільки “наркоми”. Уповноважені окремих наркомів, які передано Росії, мали становище тільки дорадного голосу, бо ж рішали дану справу їх ресорту наркоми в Москві не тільки фактично, але й правно-формально. Те саме відноситься до становища Чубаря. Оповіднено такий довгий список тільки для пропаганди. Дійсними Українцями у Совнаркомі були тільки Скрипник, Терлецький і Гринько. Мануїльський був комівояжером щодо національності: як хто хоче. Всі інші були Москалями, за винятком Раковського, який був Болгариним, і не уміли говорити по-українськи.

МІЛІТАРИЗАЦІЯ УРЯДОВИХ УСТАНОВ

Друга постанова ВУЦВК була в справі мілітаризації всіх урядових установ і бюро, тобто всієї адміністрації. Праця робітників була вже раніше мілітаризована (про це була мова вище). Постанова ВУЦВК у цій справі виглядала так:

Для захисту і зміцнення фронту і для розвитку тилу з наказу IV Всеукраїнського З'їзду Рад ЦВКомітетові і Раді Наркомів наказано проголосити мілітаризацію радянських установ. Щоб досягнути цієї мети, то ЦВК постановляє: а) по всіх радянських установах заводиться сувора військова дисципліна; б) усі народні комісаріати і всі радянські установи об'являються мілітаризованими; в) службовці усіх радянських установ і підприємств не можуть по власному бажанню покидати службу без окремого дозволу відповідного наркому (це для службовців народних комісаріатів і підлягаючих народнім комісаріатам радянських установ) і без відповідного дозволу голови місцевого виконкому або ревкому- (для службовців інших радянських установ та підприємств); г) покидати службу, не питаючись на те дозволу наркому, або голови місцевого виконкому, або ревкому, можуть службовці, що підлягають призовові в червону армію і поступають згідно загальним наказам Робітничо-Селянського Уряду, в

розпорядження відповідних військових влад; винувні в порушенні цих постанов притягаються суду революційного трибуналу, як дезертери; е) наркомпроду доручається вжити заходів для поліпшення продовольчого становища радянських службовців мілітаризованих установ у тих межах, в яких це можливо”.

ВЕРХОВНИЙ РЕВТРИБУНАЛ

Далі ВУЦВК зайнявся справою організації — Верховного Революційного Трибуналу. Від імени цілої фракції большевиків, Шумський пропонував відновити діяльність трибуналу і запропонував президії ВУЦВК намітити його склад. Після дебат, пропозиція Шумського була прийнята одностайно. В справі мобілізації членів ІV Всеукраїнського З'їзду Советів слово забрав С. Косіор. Він говорив:

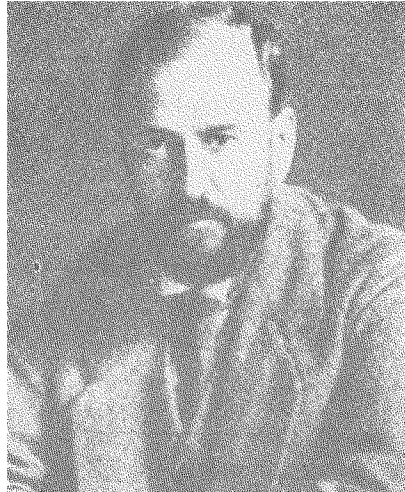
“Товариші, мобілізація ІV З'їзду Советів була об'явлена для того, щоб делегати, як мобілізовані, зайнялись зараз одною справою — організацією народної війни проти польських панів. На президії ухвалено розподілити делегатів і дати їм доручення, в зв'язку з загальною постановою. Ми повинні зараз доручити президії в найкоротшому часі в згоді з ЦК советських партій поділити делегатів і видати наказ губернiальним виконкомам для негайного здійснення”. Пропозицію одностайно прийнято.

Петровський пропонував зложити на президію обов'язки мандатної комісії і вирішити питання про зайняття ЦВК: вони будуть сесійними, коли засідання ЦВК будуть скликуватися в міру потреби.

Волін пропонував перейти до сесійної системи і доручити президії улаштувати засідання ЦВК через кожні 2 місяці. Приймаючи на увагу, що зараз багато делегатів, членів українського ЦВК, входить в склад Всеросійського ЦВК, він пропонував пристосувати сесійні засідання Всеукраїнського ЦВК до сесій Всеросійського ЦВК і призначити їх по можливості перед останніми.

Річицький (укапіст) пропонував, щоб засідання при-

•
Християн
Раковський
•

значати раз в місяць, позаяк українська дійсність вимагає більше зв'язку з місцями. Голосуванням прийнято пропозицію Воліна. В екстремних випадках президія скликає надзвичайне засідання. Перша сесія призначається на 20 червня.

В питанні про адміністраційні і дисциплінарні кари за неточне виконання праці, неакуратне відвідування зборів, засідань і т. п. членів і робітників установ, ухвалено запропонувати президії ЦВК обміркувати постанови РСФСР з 20 березня про адміністраційні і дисциплінарні кари, змінивши їх згідно з умовами українськими і видати в найкоротшому часі.

Раковський пропонував, щоб маніфест до робітників і селян України IV Всеукраїнського З'їзду Рад в означений день, наприклад, в слідууючу неділю, був одночасно прочитаний в школах, клубах і т. п. і в усіх військових частинах. Маніфест прочитати по-українськи і по-московськи. Пропозицію прийнято одностайно. ⁴⁶⁾

ГРАБУНОК ЗБІЖЖЯ З УКРАЇНИ

Окрім цих внутрішніх справ упорядкували ВУЦВК і Совнарком ще й інші важливі питання окупаційної адміністрації України.

Першою з них була проблема витиснення з України як найбільше збіжжя і інших харчових продуктів для Советської Росії. Властиво цією справою займався цей урядовий центр УССР тільки номінально. Фактично вся господарська справа була в руках Москви і їй безпосередньо підчиненого Совету Першої Трудової Армії в Україні, на чолі якого стояв Сталін. Цей совет мав свій власний воєнний апарат, який стягав “продразвйорстку” з українського селянства. Саме на весні 1920 року, тобто вже майже на переднівку, була визначена величезна цифра збіжевого контингенту з України — 160 мільйонів пудів збіжжя.

Цей збір фактично рівнявся грабункові і мав наслідки: 1) він обдер так сильно в цій році Україну з усіх запасів збіжжя, що восени в багатьох смугах краю не було чим засіяти і, при значній посуші в наступнім році, внаслідок тої політики вибух в Україні такий страшний голод, що доходив до людоїства; 2) безпардонні грабунки збіжжя і худоби з України доводили селян до розпачі і вони почали організувати повстання проти советської влади.⁴⁷⁾

Повстання селянства в тім часі стали для большевиків дуже загрозливим явищем. Для поборювання повстань мусіло большевицьке командування кинути окремі військові з'єднання і то навіть із фронту, під час офензиви Армії УНР у союзі з польськими військами в квітні-травні 1920 року.⁴⁸⁾

НОТИФІКАЦІЯ ІНШИМ ДЕРЖАВАМ

В зовнішніх справах на початках організації адміністрації нової влади в Україні в грудні 1919 і на початку 1920 року Всеукрревком навіть для людського ока цілком не займався якимись виступами в імені УССР, хоча вона формально була організована нано-

во, як “самостійна советська республіка”. Всю зовнішню політику в імені “республіки советів” або просто “Советської Росії” провадив російський Совнарком у тім сенсі, що кожна його нота, хоч і без виразного зазначення, розумілася, як заява, і в імені Української Советської Республіки. Властивим першим зовнішнім виступом урядового центру УССР у тім періоді була декларація, розіслана радіом до всіх держав, в якій повідомлялося про те, що Всеукрревком був розпущений та що став наново урядувати ВУЦВК й іменований ним Совнарком на чолі з Раковським. Ця нота з 19 лютого 1920 фактично не мала нотифікаційних цілей, а цілком пропагандивні. Раковський в одній особі, як голова уряду і як комісар зовнішніх справ, заявляв, що його уряд буде всіми силами боронити незалежність України. Нота заявляла, що Всеукрревком розв’язався і передав свої владні уповноваження Совнаркомові УССР.

У цій заяві до чужих урядів далі підкреслювалося, що нове правління УССР є зложене нібито на коаліційній підставі, а саме з членів Комуністичної Партії більшовиків України та з членів партій українських комуністів-боротьбистів та лівих соціалістів революціонерів - боротьбистів. Нота заповідала, що на 15 квітня має зійтися “Четвертий Всеукраїнський З’їзд Советів”, що устійнить повний склад уряду та застанеться над методами відбудови економічного життя України. Нота заявляє, що Совнарком УССР має тверду волю боронити незалежність України, але разом з тим підкреслює, що Совнарком готов заключити з Польщею мир на тих самих засадах, які подані в ноті Совнаркому Росії до польського уряду з 2 лютого.⁴⁹⁾

Справа миру з Польщею займала тоді всю увагу Совнаркому Росії і згідно з його директивами також всю увагу Совнаркому України. Тим то треба спинитися тут ближче над політикою большевицького центру в цій справі.

ЧАСТИНА ДРУГА

ПИТАННЯ МИРУ

МІЖ СОВЕТСЬКОЮ РОСІЄЮ І ПОЛЬЩЕЮ

ПРИЧИНИ ПОЛІТИКИ “МИРОВОЇ ПЕРЕДИШКИ”

МИРОВЕ ШАМОТАННЯ СОВ. РОСІЇ

Советська Росія наперед провадила війну проти Української Народної Республіки від грудня 1917 до половини квітня 1918. Щойно тоді прийшло до фактичного припинення ворожих кроків проти України. Це коштувало чимало знищення України, але ця війна також Советській Росії не дала наладати їй народне господарство. Це тим більше, що відразу Совнарком Росії розпочав переводити свою справжню комуністичну програму. Це допровадило до розхитання продукційного процесу в корінній Росії.

Зараз після того від літа 1918 почався рух спротиву у властивій східній надволзьській Росії, а восени цього року прийшло до широкого повстання і відорвання від Советської Росії великого краю на Схід від Волги. Там утворився протибольшевицький фронт, яким командував адм. Колчак. Згодом при кінці цього року почала Сов. Росія ще війну проти України, Дону і Кавказу. Ця війна тривала від кінця 1918 по весну 1920 року. В тім часі упав був регулярний фронт УНРеспубліки, а збройні сили Денікіна були розгромлені і залишилися їх рештки тільки на Кримі під командуванням ген. П. Врангеля.

Цим способом в очах Москви властиво вже була

Ген. А. Денікін

розв'язана проблема боротьби за владу над Україною і Росією. Для побороення українських повстань і решток армії Врангля на думку Москви не треба вже було великих сил і довгого часу. Зате заваджав М о с к в і сильно воєнний стан з Польщею, за якою все таки стояла антанта. Довга війна проти Колчака і Денікіна і ще довша проти України розхитала господарство С о в е т с ь к о ї Росії цілком. Маса селянства і робітництва не мали потрібних товарів першої потреби і терпіли півголод. Почався рух невдоволення в масах робітництва проти комуністичної диктатури саме у великих містах, які мають рішальне становище для влади щодо її утримання при кермі.

Все те примушувало московський комуністичний центр до скорого закінчення війни з останками московських білих армій Врангля і до “пацифікації” України. Одночасно влада бачила себе примушеною заключити мир з Польщею, щоб мати вільні сили для побороення внутрішнього опору в Україні, для знищення Врангля і для скорої відбудови цілком розхитаної індустрії та рільництва. Це не значить, що комуністичний центр

справді бажав уложити мирні взаємини зі сусідами — з прибалтійськими країнами, Польщею, Фінляндією, Румунією, Туреччиною та Китаєм. (Україна і Білорусь мала в очах московських комуністів бути невід'ємною частиною “советської республіки” відразу). Цей мир у плянах Москви мав бути тільки тимчасовим. Мир мав дати Москві лишень “відпочинок” чи, як це називалося в мові комуністичного проводу, — “передимку”. Відбудувавши свою економіку та прибравши відповідно й міцно підданих у свої руки, Москва мала плян розпочати новий похід на завоювання Західної Європи, а там Азії й Америки комбінованою боротьбою: внутрішнім підривом, пучами та збройною агресією своєї нової армії.

ПЕРШІ ЯВНІ ЗВЕРНЕННЯ МОСКВИ ДО ПОЛЬЩИ

З тих усіх міркувань почалася ще в грудні 1919 акція Москви до заключення миру з Польщею. Ця явна урядова акція мала такі етапи:

Дня 22 грудня 1919 Совнарком Росії звернувся радіовою нотою до польського уряду з пропозицією укласти мировий договір. Комісар зовнішніх справ Юрій Чічерін, у цій ноті нав'язував до заяви польського уряду в соймі, що Советська Росія до тепер не виявила охоти заключити мир з Польщею. Чічерін в імені Совнаркому заявляв, що Советська Росія завжди була готова заключити мир з Польщею і заявляє це своє бажання тепер.

Коли польський уряд на цю заяву Совнарку Росії не давав ніякої офіційної відповіді, тоді Совнарком Росії вислав нову готу за підписами Леніна, Троцького і Чічеріна та звернув її не тільки до начальника польської держави, Юзефа Пілсудського, й уряду, але також до “польського люду”. Зміст цієї ноти цікавий сам собою ще нині для тактики Москви і тому тут даємо його в повнім тексті:

“Совет Народних Комісарів Соціалістичної Республіки Советів Росії до польського уряду і люду:

“Польща мусить рішиться на крок, занедбання якого потягнуло б для обидвох народів на протяг довших літ найсумніші наслідки. Все вказує на те, що альянтські імперіялісти, агенти Черчила і Клеманса, хочуть пхнути Польщу у погубну війну проти Советської Росії. Свідомий своєї відповідальности перед працюючими масами, сповнений бажанням заощадити значні жертви в людях і ранених, Совет Народних Комісарів заявляє таке:

“1) Політика Советської Росії щодо Польщі не залежить від проминаючих дипломатичних чи мілітарних комбінацій, але від самих засад, які народам подиктувало право самовизначення. Советська Росія визнала незалежність і суверенність польської республіки.

“2) У зв’язку з останньою мировою пропозицією з 22 грудня уряд Советів Росії заявляє, що він не плянує агресивної політики супроти Польщі.

“Червона Армія не переступить білоруського фронту, що переходить попри Дриссу, коло Полоцька, Борисова, Баричі, Птичі. Совет Комісарів заявляє як в імені своїм, так, і тимчасового українського уряду, що не підійметься ніякої мілітарної акції на Захід від цієї лінії ні на фронті Гродна і Пілави .

“3) Советський уряд заявляє, що він ні з Німеччиною ні з іншою державою не заключив ніякого договору, зверненого посередньо чи безпосередньо проти Польщі. Дух його міжнародної політики цілком виключає можливість такого договору.

“4) Советський уряд заявляє, що нема такої економічної чи територіяльної справи, якої не можна було б поладити шляхом переговорів.”

Під нотою підписани Ленін, Троцький і Чічерів. 50)

Для нас тут важно підкреслити факт, що Совнарко́м Росії виступає тут не тільки в своїм імені, але й в імені Всеукраєвкому. Москва тут в імені підсоветської України просить мирових переговорів і миру з Польщею, яку тоді репрезентував Пілсудський. Не менш важливий також третій момент у цій ноті: Москва в імені Росії і України заявляє готовість р о б и т и цій Польщі Пілсудського територіяльні уступки. Тому, що Росія не межує з Польщею, а з нею граничать тільки українські й білоруські землі, то заява Росії про можливість територіяльних уступок зроблена коштом Ук-

раїни і Білоруси. Вкінці характеристичне ще те, що мирова пропозиція Совнаркому Росії забула цілком про те, щоб говорити також іменем Білоруси.

Справа миру з Польщею була в тім часі для Москви дуже пильною, коли вже 2 лютого, вона вислала нове послання до Польщі в цій справі. Тим разом звернувся аж Всеросійський Центральний Виконавчий Комітет Советів окремим маніфестом про мир до польського народу. Цей маніфест також цікавий з погляду тодішньої і пізньої політики Москви. Тим то тут передаємо його в повнім тексті:

“Ворогам польського і російського робітного люду ще не досить того, що вони п’ятилітньою війною окривавили світ і винищили людство. Тому вони намагаються пхнути народи польський і російський до взаємної боротьби. Вони не встигли здавити російських робітників і селян руками російських капіталістів і поміщиків, не встигли покорити російського люду при допомозі Лотви, Естонії та Фінляндії, отож залишилася їм єдина надія на те, що польський нарід перешкодить російським робітникам і селянам у їх мирнім будівництві та у їх змаганнях до життя, спертого на волі і братерстві. Ті самі англійські і французькі капіталісти, які протягом цілого століття байдуже дивилися на те, як царат знущався над польським народом та які в часі війни до останньої хвилини підтримували і освячували повну фальшу політику царату супроти Польщі, — тепер виступають у ролі оборонців Польщі. Вони намагаються кинути польський нарід до нової авантюри в помилковій надії, що російський нарід, який знищив по важкій напруженій боротьбі контрреволюційні армії Колчака, Денікіна і Юденіча, приготовляє напад на польську армію в завойовницьких цілях.

“В хвилині, коли інтрига грозить народам російському і польському зіпхнути їх у пропасть нових нещасть, — ми, представники робітничої і селянської партії, звертаємося до вас з братерським словом, щоб виявити брехні і клевети наших і ваших ворогів та щоб розвіяти непорозуміння між народами російським і польським.

“Наші мирові пропозиції польському урядозі доказали, що нашим змаганням є не забір Польщі, а мир з нею. Одначе знаємо, що внаслідок столітнього національного поневолення з боку царського уряду, серед широких народних мас польського народу є глибоке недовір’я до російського народу, недовір’я, яке стало ве-

ликою перешкодою для мирних сусідських взаємин між вами і нами, — недовір'я, яке світова буржуазія старається визискати з користю для себе. Але злочини російського царату і російської буржуазії супроти Польщі не є виною нової російської советської держави. Російські робітники і селяни признали незалежність Польщі не в останній хвилині, не як якусь дипломатичну комбінацію і не під напором хвилимих умовин, — російські робітники перші признали незалежність Польщі, признали її без ніяких застережень і раз на завжди, а зробили вони в тім почутті, що незалежність Польщі лежить не тільки в інтересі вашім, але і в нашім. Російські робітники і селяни скинули ярмо царів, капіталістів і фабрикантів на те, щоб окривавлену російську землю піднести працею своїх рук і умів з руїни, щоб засіяти поля, щоб знову оживити міста, щоб привернути працю у відбудованих фабриках і копальнях. Російський люд бажає мирного будівництва, бажає такого ладу в світі, щоб не було вже більше місця для війни між людьми. А щоб досягнути мир, без якого не загояться наші рани, то російський люд вирікся не тільки всякої заборчої політики, але вже здавен-давна змагав до того, щоб шляхом уступок для капіталістів інших країн, які ще при владі, забезпечити собі мир. Тому то російський нарід видав бестії німецького імперіялізму шматки власного тіла, щоб обминути війну; він нині намагається заключити мир з капіталістами Англії і Франції; далекойдучими уступками, він бажає запевнити собі мир з усіми малими народами, як Естонці чи Литовці, бо знає, що ніщо тепер не є так кінечне для робітного люду всіх народів, як мир. Тому ми є певні, що навіть ті польські робітники й селяни, які привикли кожного Москаля вважати спосібним гнобити Поляків, нині мусять зрозуміти, що змагання до миру з Польщею є щирим і найбільшим бажанням робітників і селян Росії.

“Ба, що більше: всі робітники й селяни відкидають всяку політику національного утиску тому, що така політика без сумніву звернулася б вкінці проти їх власної волі. Царські поспіаки в Польщі були найзвірнішими слугами царату в Росії. По перемогах над Колчавом, Денікіном і Юденічом, по знищенні цих ворогів робітного люду, російські робітники і селяни змагають до того, щоб унеможливити панування одної кляси над другою. Бо громадянська війна скінчилася тепер у Росії тому, щоб усі сили російської землі могли працювати, як раніше, для добра цілого російського люду. А якби Советська Росія почала провадити заборчу політику, то тоді вона мусіла б творити на чужій землі огнища утиску, які безсумнівно стали би джерелом нового насилля в

самій Росії. Того Советська Росія зробити не може, бо це протидіє самій істоті справи російських робітників і селян. Свобода Польщі є конечною умовиною свободи розвитку Росії.

“Як представники російської робітничої класи і селянства ми виступаємо перед цілим світом також нині, як борці за комуністичні ідеали. Ми глибоко віримо, що робітний люд в інших країнах піде тим самим шляхом, яким іде російський робітний люд. Але наші і ваші вороги брешуть вам, коли кажуть, що російський советський уряд хоче нести комунізм у польську країну на багнетах Червоної Армії. Комуністичний лад можливо тільки там здійснити, де велика більшість робітного люду перейнята бажанням впровадити його власними зусиллями. Тільки тоді такий лад буде тривалий, бо тільки тоді комуністична політика може встати глибоко в свідомість люду. Російські комуністи стоять нині тільки в обороні своєї батьківщини і своєї творчої мирної праці, а цілком не змагають і не можуть змагати до того, щоб при допомозі насильства завести комунізм у чужих країнах. Будова нового ладу Польщі повинна бути згідна з інтересом польських робітників мас і повинна бути їх власним ділом.

“Всеросійський Центральний Виконавчий Комітет Советів Робітничих, Селянських, Червоноармійських і Козацьких Депутатів, як найвище представництво російського робітного люду, потверджує пропозицію, що її зробив советський уряд польському народові у відозві Совету Народних Комісарів з 29 січня 1920 року і кличе польський нарід, щоб він вирікся недовірливості до російського робітного люду та щоб він закінчив криваву війну так, щоб обидва народи могли розпочати боротьбу проти нещастя, які їх гноблять — з холодом, голодом, тифом і безробіттям.

“Всеросійський Центральний Виконавчий Комітет шле привіт польському народові, гнобленому колись російським царатом і російською буржуазією, — нашими спільними ворогами, а який потерпів внаслідок війни, піднятої капіталістами більше від інших народів, та заявляє непохитну певність, що при допомозі миру і добрих сусідських взаємин буде можна усунути все, що ділить обидва народи, та що спільні зусилля створять мирне і дружнє співжиття народів Польщі і Советської Росії.”

Підписали цей маніфест голова ВЦВК, Калінін, і секретар ВЦВК, Літвінов. 51)

Маніфест ВЦВК в імені Советської Росії є просто майстерним зразком пропаганди і маскуваннн дійсних цілей большевицького імперіялізму. Советська Росія

в тім часі потребувала миру. Тому тут у маніфесті залишені всякі натяки на те, що Советська Росія має якісь вимоги до внутрішнього ладу тодішньої Польщі. Вона виразно приймає той лад таким, яким він є. Мовляв, сам робітний люд Польщі уладить свій лад власним рішенням. Нема навіть тіні натяку про якісь майбутні совети в Польщі. Цим різниться маніфест ВЦВК до Польщі від маніфестів Советської Росії і її провідників до України. Україна мала бути в кожному разі “советською”, а нібито тільки залишалось питання до вирішення про її взаємини з Росією — чи тісніші чи вільніші. Україна мала бути підкорена негайно. Польща залишена на “передишку”. Звідсіль ріжниця змісту і тону в покличах.

На таке “миролюбне” пропагування польський уряд не міг мовчати, як це він робив до того часу. Тим то 4 лютого вислав міністер зовнішніх справ Польщі, Патек, радіову відповідь до Москви; він заявив лише стільки, що польський уряд отримав мирову пропозицію Москви та що “пропозиція буде простудіована, а відповідь буде вислана російському советському урядові.”

В міжчасі фактично польський уряд, а головно начальник держави та начальний вождь армії, Юзеф Пілсудський, підготовляли мілітарний удар проти советської армії, щоб здобути від советів назад старі польські границі по Дніпро і на території між Збручем і Дніпром утворити чи пак підтримувати відновлену українську державу у якійсь васальній залежності від Польщі.

Одначе польський уряд тоді утримував свого повноваженого представника Венцковського в Москві. Цим він формально виявляв свої ніби миролюбні наміри щодо Совнаркому Росії.

Совнарком Росії, одночасно з своїм натиском на польську громадську опінію в справі миру, не менше натискав на публічну опінію в антантських великодержавках. Іменем Совнаркому оголосив Чічерін у перших днях лютого 1920 маніфест до робітництва в антантсь-

ких країнах, де він оповідав про мирові заходи Москви щодо Польщі і твердив, що то тільки антантські уряди впливають на Польщу, щоб вона продовжувала війну проти Росії. Чічерін закликав робітництво цих країн, щоб воно перешкоджало цій політиці своїх урядів.

МИРОВА ПРОПОЗИЦІЯ СОВНАРКОМУ УКРАЇНИ

Відновлений від другої половини лютого Совнарком України був негайно запряжений Москвою до мирової пропаганди в бік Польщі. Дня 20 лютого 1920 надала радіова висильня в Москві таку мирову ноту Совнаркому України до Варшави:

Від часу визволення Одеси, яке dokonano при допомозі робітничо-селянської армії Советської Російської Республіки, червона українська армія, з'єдинена під тою самою командою так само, як і масове повстання українських селян і робітників причинилися до того успіху своєю геройською боротьбою: територія СССР тепер на величезних просторах визволена з ярма білої гвардії та наємника міжнародних імперіялістів, Петлюри. Революційний Всеукраїнський Комітет, створений Владою робітників і селян України на те, щоб помагати та керувати операціями червоних армій, покінчив своє теперішнє завдання і зложив тепер свої функції, а Центральний Виконавчий Комітет Советів робітничих і селянських депутатів та червоної армії України так само, як Совет Народних Комісарів, вибраний на Третім Всеукраїнським З'їзді в березні 1919, перебрали назад виконання найвищої влади Соціалістичної Советської Незалежної Республіки України. Новий Український Уряд складається з репрезентантів комуністів України, Української Комуністичної Партії лівих есерів та вважає своїм першим обов'язком скликати на 15 квітня ц. р. Четвертий З'їзд Советів, який буде мати своїм засадничим завданням устійнити остаточний склад уряду, як також всі способи відновлення комунікації, гірничого промислу, хліборобства, відбудови міст і сіл, знищених у війні пожарами, грабунком, та інші злочини банд Денікіна і Петлюри. Советський український уряд, повідомляючи про свою реконструкцію народи й уряди всіх країн, одночасно проголошує свою непохитну постанову берегти незалежність і недоторкальність Советської Соціалістичної Української Республіки та своє гаряче бажання жити в мирі зі всі-

Гол. От.
Симон
Петлюра

ми народами і всіми урядами, запрошуючи їх увійти в економічні й дипломатичні зносини з Україною.

З уваги на те, що в теперішню хвилину вороги українських робітників і селян шукають в деяких реакційних та шовіністичних колах польської республіки допомоги для своїх контрреволюційних плянів та намагаються пхнути польський нарід проти його волі у війну з українським народом, робітничо-селянський уряд вказує зокрема на необхідну конечність укласти мирові договори з Польщею, як це зазначив наш советський соціалістичний уряд Росії в своїй заяві до польського уряду дня 2 лютого

цього року. Висловлюючи свою глибоку симпатію для визвольних змагань робітників і селян усіх країн, советський уряд України зовсім не має думки провадити заборчу політику супроти своїх сусідів та не хоче в ніякій мірі впливати силою чи якою-небудь інтервенцією на справи інших країн і на змагання працюючих людей інших держав”.

Підписана ця нота “предсідником Совету Народних Комісарів Української Республіки”. 52)

В цій ноті є тільки одно місце правдиве, а саме там, де говориться, що цей Совнарком Раковського не загрожує інтервенцією іншим країнам. Це зрештою цілком зрозуміле, коли взяти на увагу, що цей “уряд” не мав для такого евентуального пляну ніякої армії, а сам був твором чужої інтервенції в Україні.

Справа з плянованою “передешкою” була для Москви дуже пильною, коли вона наказала Раковському за чотири дні пізніше вислати ще одну ноту до польського міністра зовнішніх справ. Ця нота, надана в Москві 24 лютого, виглядала так:

В своїм маніфесті до урядів і народів всього світу з 19 лютого Робітничо-Селянський Советський Уряд України вказує на спеціальну вагу, яку буде мати для добра обидвох урядів і народів постановою укласти мир з польською республікою. Уряд висловлює своє бажання, висказане вже в минулім році перед польським делегатом в Москві Венцковським. Бажаючи дати новий доказ найширшого бажання відновлення добрих сусідських взаємин з польською республікою, — Робітничо-Селянський Уряд України погоджується на демаркаційну лінію, пропонувану союзним урядом Советської Росії, на якій має здержатися російсько-українська армія, що проганяє білі банди Петлюри на території України, про що вже була мова в мировій ноті уряду Советської Росії.

Ненормальний характер теперішніх відносин не може не мати шкідливого впливу на політичні й економічні взаємини Польщі й України, бо ж він спиняє віднову торговельних взаємин, продовжує національні конфлікти, викликані штучно ворогами обидвох народів та накладає на обидва уряди багато воєнних видатків і підготовляє дальший ґрунт до безнастанних непорозумінь.

Це вже третє звернення Робітничо-Селянського Уряду і во-

но є найкращим доказом, що тільки такий уряд втішається дов-
рям народу та утривалиться не тільки в містах, але й серед укра-
їнських селян.

Признання Польщею іншої влади, а не робітничо-селянської
влади, яку репрезентує Робітничо-Селянський Виконавчий Комі-
тет та Совет Народних Комісарів України, влади, яка тепер панує
від донецького вуглекопного басейну по Дністер, не могло б за-
певнити тривалого миру, тобто не могло б дати гарантії правиль-
них взаємин між обидвома урядами. Всякі спроби в цім напрям-
ку можуть викликати тільки ненависть до польської республіки
так само, як спроби імперіялістів центрально-європейських дер-
жав і урядів антанті, що бажали воєнної окупації України, щоб
накинути українським робітникам і селянам уряд, вже викликали
проти цих урядів обурення і збройний протест.

Доказом готовости до боротьби проти всякого насилування
волі українського народу є цілий ряд повстань проти Централь-
ної Ради, німецької окупації, гетьмана Скоропадського і вкінці
проти директорії з однаковою метою: утвердити советську фор-
му правління.

Робітничо-Селянський Уряд має надію, що ріжниця форми
правління між Польщею та Україною не стане на перешкоді до
уложення миру.

Поновляючи на своє бажання ясно й виразно, висловлене в
маніфесті до всіх народів і урядів, про те, що не провадиться
ніяка агресія проти сусідів, що не робиться ніякої мілітарної пре-
сії та не втручається в справи інших урядів та до змагань їх на-
родів, Робітничо-Селянський Уряд Советської Української Рес-
публіки звертається з пропозицією розпочати мирові перегово-
ри для уложення мирової умови та чекає на відповідь Польщі
Підписно: Предсідник Совету Народних Комісарів Української
Республіки — Раковський.

**Насамперед впадає в очі те, що тут звертається
до польського імперіялістичного уряду іменем України
цілковитий чужинець — Болгарин, румунський грома-
дянин, який раніше, до 1918 р., ніколи України не ба-
чив; пропозиція Раковського є нічим іншим як поді-
лом українських земель між Попьщею і Росією. Ра-
ковський, як раніше це робив іменем України і Біло-
руси Совнарком Росії, погоджується з цілою рішучіс-
тю на те, щоб гранична лінія йшла по тодішній лінії**

фронту, який сягав далеко на Схід від Кам'яця на Поділлі, а далі через Поділля і Волинь попід самий Київ аж до Березини.

Другий яскравий момент, то титулятура самого "уряду України": він сам називає себе і свою державу не офіційно-конституційною назвою, а різноманітно. Так і напрошується висновок, що цей уряд був залинивий запам'ятати собі назву своєї держави і свою власну.

Весь інший зміст ноти Раковського — це примітивна демагогія, не варта коментаря. Треба тільки підкреслити, що та сама Москва і її ляльковий уряд у Харкові радо хотіли миру з Пільсудським без претенсії втручання в справи Польщі, а ніяк не хотіли миру з Директорією УНРеспубліки під проводом Петлюри.⁵³⁾

ДВІ ПОЛЬСЬКІ КОНЦЕПЦІЇ ПРО МИР НА СХОДІ

В польських політичних світі в тім часі були два напрямки: один творив начальник держави Пільсудський, другий вшехполяки під проводом голови комісії зовнішніх справ професора Станіслава Грабського. Різниці цих двох напрямків були в суті речі тільки щодо українсько-польської справи. Пільсудський і Грабський були в згоді щодо того, що Польща має забрати принаймні ті українські і білоруські землі, що були на Захід від Збруча і Случі та на Північ і на Захід від Березини і Німану. Їх різниці торкалися тільки щодо решти України і Білоруси.

Грабський заступав думку, що пропоновані Москвою умови поділу українських і білоруських земель є пригожі для Польщі, бо Польща більше чужого елементу не може в собі "переварити". На тодішній лінії фронту вшехполяки готові були погодитися з Москвою і перли в тім напрямі, щоб уложити з Москвою мир.

Пільсудський був погляду, щоб Польща відзискала старі границі з-перед 1772 року. Землі, які ле-

жали б між тодішньою лінією ф р о н т у і згаданими границями 1772 року, мали б творити українську і білоруську держави, але під протекторатом Польщі. Українські і білоруські землі далі на Схід від границь з 1772 року мали припасти Росії, тобто щодо України — ціле Лівобережжя мало припасти Росії. Коли Грабський і під його впливом соймова комісія зовнішніх справ перли до миру на основі пропозиції Москви, то Пілсудський грав на проволоку переговорів і готовив війну. Це виразно признає історик з-поміж його прихильників, Владислав Побуг-Маліновський. 54)

ВІДПОВІДЬ ВАРШАВИ НА МИРОВУ ПРОПОЗИЦІЮ МОСКВИ

Прихильники концепції Пілсудського тиснули в соймовій комісії зовнішніх справ на прихильників концепції Грабського так, що він вкінці погодився на компромісову формулу при ухвалі комісії в справі відповіді на мирову пропозицію Москви. Ця ухвала наступила 24 лютого 1920 в дуже урочистій формі і в присутності прем'єра Скульського, міністра зовнішніх справ Патка, віцеміністра військових справ Соснковського та шефа штабу ген. Галлера. Основна частина цієї ухвали соймової комісії така:

Польща мусить домагатися остаточного скасування доконаного поділу [Польщі], мусить жадати, щоб були усунені історичні кривди, які не дозволяють на добрі сусідські взаємини в майбутності між народами польським і російським . . . Вона має право і обов'язок вимагати звороту території, що лежить в границях з року 1772 з тим, щоб населенню цієї території була дана можливість висловитися про свою державну приналежність. 55)

В дебаті над цією постановою голоси комісії не були однодушні. Навіть представник шовіністичного вшехпольського клеру, ксьондз Лютославський, мав застереження щодо вимоги границь із 1772 року, тобто реально по Дніпро. Він говорив, що вимога границь зперед 1772 року має тільки емоціональне, а не політичне значіння. Польща повинна ставити менші вимоги, але зате прилучити ці менші території просто до Польщі. 56)

Постанова соймової комісії і пізніша нота польського уряду до Москви з вимогою повернення границь Польщі з-перед 1772 і запевнення населенню цих територій права самовизначення — це плянова обманна пропаганда. Польща вже була окупувала тоді майже половину тих українських і білоруських територій, які лежали на Захід від границі з-перед 1772 року, але вона не тільки не давала Українцям на тих територіях права самовизначення, а навіть звичайних людських прав.

НАТИСК НА МІСІЮ УНР У СПРАВІ ГРАНИЦЬ З 1772

Границь з-перед 1772 року жадав польський уряд не тільки від советської влади. Одночасно ту саму політичну концепцію виставляла польська влада перед Українською Місією у Варшаві у переговорах про улагодження добросусідських взаємин між Українською Народною Республікою і Польщею. Наперед обіцянками і натиском примушено цю місію зложити декларацію з 2 грудня 1919, де признано Польщі розлогі українські землі на Захід від Збруча і Случі. Потім у дальших переговорах у березні 1920 польський уряд пробував вимусити від місії признання для Польщі права на всі українські землі по Дніпро, обіцяючи, що коли Польща відбере ці землі від Советів, то їх частину віддасть Україні. *) Польські делегати до переговорів з Українською Місією у Варшаві представляли свою вимогу до Советів визнати польські права до границь з-перед 1772, як нібито прихильний для Українців крок польської дипломатії.

*) Ці переговори зафіксовані в офіційних протоколах, текст яких подає О. Доценко в своїм “Літописі Української Революції”, том другий, книжка 5. Між іншим там подана протоколярна заява польського делегата Кноля на засіданні 12 березня 1920 в такій формі:

Польща, спираючися в своїх майбутніх пертракціях на заса-

На цю заяву зі свого боку голова Українського Місії і міністер юстиції та керівник міністерства зовнішніх справ, Андрій Лівіцький, дав негайно на цім засіданні таку відповідь:

Щодо переговорів, які йдуть між Польщею і Советською Росією, то ми цілком розуміємо правні підстави, що на них є сперті вимоги Польщі в справі скасування актів поділу — [Польщі]. Але підкреслення у польській відповіді до Советської Росії вимоги щодо границь з-перед 1772 року само собою могло б тільки обурити (“взрушиць”) українську громадськість. Перешкодити тому можна було б виданням акту Польщі 1) про незалежність Української Держави та 2) визнання Уряду Директорії під проводом Отамана Петлюри. З тактичних причин, щоб не зашкодити переговорам зі Советською Росією, можна було б у тім акті висловитися про територію України загальним способом, а докладне окреслення території України перевести в двосторонній польсько-українській умові . . .57)

Зрештою у замаскованій формі думка про границі з 1772 року стремить в дещо ослабленій формі в проєкті двостороннього договору між Урядами УНРеспубліки і Польщі з 22 квітня 1920, про що будемо докладніше говорити на іншій місці.

ЩЕ ОДНА НОТА РАКОВСЬКОГО

В міжчасі тягнулася проволока щодо розпочаття дійсних переговорів про мир Польщі зі Советською Росією. В тім часі Совнарком України вислав ще одну ноту до Польщі в справі миру. Нота була датована днем 6 березня 1920. Вона мала підтримати старання Москви про свій мир для “передешки”. Текст ноти з Харкова був такий:

дах правних та історичних, може й буде вимагати від Росії анулювання [скасування] договорів про розділ [Польщі] і внаслідок того привернення границь з року 1772. Виставлювання тієї вимоги супроти большевиків, не треба вважати за негачію ідеї України з тої причини, що Польща може частину тим способом відзисканих земель передати Україні.

Український Советський Уряд у своїй першій декларації, яку він вислав після усталення нормальних відносин дня 19 лютого, проголосив бажання українського народу жити з мирі зі всіми народами і спеціально висунув негайну конечність мирових переговорів із Польщею.

У своїй радіовій депеші з дня 23 лютого до уряду польської республіки український советський уряд заявив, що він прилучується до мирової пропозиції, яку вислав до Польщі російський советський уряд дня 30 січня. В ній він повідомляв, що не має наміру втручатися у внутрішні справи інших країн.

Український советський уряд дуже шкодує, що проволока польського уряду з відповіддю на його мирові пропозиції віддає хвилину, в якій народи Польщі та України можуть почати своє мирне життя і працю.

Український советський уряд стверджує з жалем, що польський уряд не тільки не почав з ним мирових переговорів, але навіть розпочав велику воєнну офензиву проти українських територій і створив тим поважну загрозу для незалежної української республіки .

Союзні уряди російський та український є, на жаль, обставинами примушені обороняти названу територію і зі стратегічних причин, накинених дефензивою, є позбавлені можливости притримуватися лінії, означеної в декларації народних комісарів російської советської республіки з дня 30 січня, відкидаючи одночасно, як і раніше, всяку агресивну думку супроти Польщі.

Український советський уряд звертає польському урядові зокрема увагу на наслідки теперішнього воєнного стану для інтересів українського народу і Польщі. Він очікує з гарячим бажанням хвилини, в якій український нарід буде мати змогу жити в мирі і добросусідських взаєминах із польським народом.

Український советський уряд висловлює надію, що польський уряд не буде далі зволікати з відповіддю на мирові пропозиції, з якими до нього звернувся український советський уряд і що переговори увінчаються можливим успіхом.

Підписано: Раковський, предсідник совету народних комісарів і комісар зовнішніх справ Соціалістичної Української Советської Республіки. 58)

Форма і тон ноти Раковського недостойні і навіть плаксиві. З усього змісту видно, що Раковський тим разом сам писав ноту, а не в його імені Чічерін. Цей останній певно тільки дав Раковському загальну ди-

рективу щодо змісту ноти в справі миру з Польшею, а Раковський вже “перестарався”. Вийшла справді мольба за мир, а не пропозиція миру.

ПОЛЬЩА ПРОВОЛІКАЄ ПЕРЕГОВОРИ І ЗАГОСТРЮЄ СПРАВУ

Тимчасом польський міністер зовнішніх справ. Патек, вислав свою відповідь до Москви на дотеперішні советські пропозиції мирових переговорів. Його нота в основі спиралася на загальних думках соймової комісії, але в подробицях і переведенні переступала їх далеко. Назагал, польська нота з явною очевидністю загострювала свої вимоги, щоб советській владі унеможливити прийняття цих вимог. В тій справі Патек ішов за вказівками начальника держави, Пілсудського, який був переконаний, що в тім періоді Польща є мілітарно сильнішою ніж Советська Росія та що він може її примусити війною до такого мирового договору, який потрібний для Польщі.

Основні пункти польської ноти, передані урядовою телеграфічною агенцією, виглядали дослівно так:

Скасування великого злочину розподілу [старої польської королівської держави в 1772 р. та в наступних роках], у яким Росія брала участь. Росія повинна віддати забрані тоді від Польщі території.

2. Повне визнання незалежності держав, які постали на території колишньої Росії і які вже тепер *de facto* існують.

3. Зворот всього майна польської держави в границях з 1772 року. Це майно треба віддати польській державі. Польський уділ у золотім фонді російського державного банку на підставі стану дня 1 січня 1914. Зворот польських архівів, бібліотек, мистецьких творів. Відшкодування за втрати, які потерпіли Поляки на цій території у світовій війні і під час революції від 1917 р.

4. Ратифікація мирового договору найвищим органом, який представляє російський нарід.

5. Сама Польща буде рішати про долю тих територій, що лежать на Захід від границі з 1772 року згідно з волею їх населення.

Якщо Росія згодиться на ці вимоги, то щойно тоді можуть розпочатися мирові переговори над устійненням подробиць миру. 59)

Тон і пункти ноти носили ультимативний характер і виглядали не як прийняття советської пропозиції про мирові переговори, а як диктат переможця. Це було те, що надто розкривало імперіялістичні пляни тодішнього польського уряду, який стояв під повним впливом Пілсудського. Хоча нота говорила в другім пункті про конечність визнання держав, які *de facto* існують, то тут польський уряд виразно робив собі фіртку щодо України.

Польський уряд своєю поставою поміг Денікінові знищити всю цивільну адміністрацію УНРеспубліки на зайнятій території, а одночасно решту території України зайняв сам (Волинь, Поділля) і там запровадив польську мілітарну адміністрацію. Окрім корпусу ген. Павленка, що знаходився в тім часі в запіллі ворога, всі інші частини Армії УНРеспубліки були інтерновані в Польщі. Отож для своєї вигоди міг польський уряд у потребі твердити, що УНРеспубліка *de facto* не існує. Зрештою Польща, жадаючи привернення границь з-перед 1772 року, тим самим арогувала собі право сама рішати про ці території України по Дніпро. Пропозиція границь з 1772 року давала одночасно Москві перспективу повторення в іншій ситуації Андрусівського Пакту про поділ України. Лівобережжя Україна мала б припасти Росії, а Правобережжя дістало б якусь форму протекторату чи щось подібне до того. Відшкелдування, якого жадала Польща від Росії, було мабуть предметом торгу або проба психологічної витрималости советської влади при відповіді на питання: битись чи миритись?

Бундючна польська відповідь на мирові московські і харківські пропозиції викликала негативну поставу.. опінії в Західній Європі. Не тільки демократично-соціялістичні партійні кола, але й урядові кола Британії і Франції уважали, що Варшава в своїм імперія-

Ген.
Михайло
Омелянович-Павленко

лізмі перетягла струну. Особливі заперечення викликала польська вимога границь з-перед 1772 року і обіцянка, що тільки частину з тих територій вона подарує Україні. Польські соціялісти (ППС) явно висловилися проти такого змісту ноти, яка перекрутила в подробицях ухвалу соймової комісії. Також частина вшехполяків, зокрема їх провідник ксьондз Люотславський, відмежувалася від деяких пунктів ноти, а спеціально щодо пункту 5. Проте, кінець-кінців у польських політичних колах була така певність мілітарної переваги Польщі над Советською Росією, що соймова комісія зовнішніх справ після промови міністра Патка прийняла до відома текст його ноти в справі миру. Іншими словами, перемогла в польських партіях теза, що Польща має право зі скасуванням колишніх розподілів Польщі привернути свою суверенність над територіями по Дніпро і сама рішати про їх дальшу долю.

Щоправда, польська нота на кінці говорила, що вона буде рішати про долю цих українських земель згідно з волею населення, але ця заява була дипломатичною фразою, а нічим більше. Адже Польща вже від половини 1919 року мала в своїх руках такі українські землі (деякі ще раніше): Східня Галичина — 54,000 квадратних кілометрів. Холмщина — 10,000 кв. кілом. Підляшшя — 17,000 кв. кілом. Волинь — 71,000 кв. кілом. Поділля 42,000 кв. кілом. Польське населення в Сх. Галичині виносило тоді 15%, на Холмщині 20%, на Волині 6%, на Підляшші 8%, а на Поділлі всього 2%. Не зважаючи на те, польська влада не думала слухати волі українського населення цих земель, а навпаки, всупереч його волі анексувала ці землі до польської держави.

ДОВГА ПОЛЬСЬКА ТЯГАНИНА ПРО МІСЦЕ КОНФЕРЕНЦІЇ

Польський уряд поставив Москві пропозицію, щоб переговори про мир відбувалися в Борисові (на Білорусі), тобто безпосередньо у війсьній смузі, що була під польською окупацією. Нема сумніву, що це місце було запропоноване тому, щоб большевицька влада його не прийняла і щоб внаслідок того ще протягнути переговори про нове місце конференції.

Москва зі свого боку дала відповідь нотою з 2 квітня. В ноті комісар Чічерін дивується, чому Польща не хоче наперед заключити перемир'я, як це пропонує советська влада, та чому Польща обстає при Борисові, як місці переговорів, яке прецінь лежить в самім огнищі війсьної акції. В свою чергу Чічерін підозріває, що Варшава мусить мати якісь війсьні пляни, коли ставить такі технічні умови переговорів. Чічерін пропонує на місце переговорів не тільки Петроград або Москву, але навіть саму Варшаву, звідки є добра комунікація делегацій зі своїми урядами. ⁶⁰⁾

На цю ноту польський уряд відповів Москві, що він обстоює рішуче власне нібито з технічних причин Борисів, як місце переговорів. Польська нота заявляє,

що польський уряд не буде далі дискутувати про місце переговорів. Якщо советська влада погодиться на Борисів, то переговори про мир можуть розпочатися вже 17 квітня. На це зараз 8 квітня Чічерін відповів радіовою нотою польському міністрові зовнішніх справ Паткові таке:

Вважаємо, що останнє повідомлення, яке нам вислав польський уряд, має характер ультиматуму, усуваючи всяку дискусію в справі Борисова, як місця мирових переговорів, бо цієї точки ми, як відомо, не можемо прийняти. Отож ми опинилися супроти жалюгідної еventуальности, що переговори розіб'ються в питанні щодо місця, що є безприкладним фактом в історії міжнародних взаємин. Взявши на увагу, що російський советський уряд є готовий пристати на кожне місце в неутральних країнах, ба навіть у країнах антанті, навіть на Лондон або Париж, але відкидає вибір такої польської місцевости, що лежить у воєнно-огневій смузі або близько неї . . . російський уряд примушений шукати єдиного виходу з витвореного положення, а саме звернення до антанті, та вважає за свій обов'язок подати до відома польського уряду ноту такого змісту до урядів Франції, Великої Британії, Італії і З'єднаних Держав Америки:

Від того часу, коли російський уряд вийшов переможно з боротьби, яку він мусів провадити проти безчисленних ворогів, всі його зусилля були скупчені і вся енергія працюючих мас була скерована до мирного розвитку живих сил країни та її господарської відбудови. Маємо переконання, що ми тим способом служили загальним інтересам усіх країн, бо російські продукти муть заспокоювати їх життєві потреби.

Вважаємо також, що не підлягає сумнівові те, що торговельні взаємини, які саме зав'язуються між Росією та іншими країнами, представляють для неї пильну потребу, а одночасно для другої сторони вони є питанням першо-рядної ваги. Але та мирна діяльність, якій баже піддатися Росія, вимагає, щоб вороги, які ще не зложили зброї, перестали провадити проти неї наступ.

Польща провадить далі війну проти советських республік, Росії та України, спиняючи таким чином їх мирну діяльність, перешкоджаючи таким чином користати з внутрішніх джерел багатства та доставляти іншим країнам продукти, яких вони потребують. Коли Польща отримала від республік російської та української запевнення про їх мирові наміри та про їх дружні почування до польського народу і коли вони поставили польсько-

му урядові врочисту пропозицію укласти мир, то польський уряд відповів нарешті 27 березня російському советському урядові, висловлюючи готовість приступити до мирових переговорів. Але тим більше треба жалувати, що взаємна мирового акція обох урядів натрапляє на труднощі, які виглядають другорядними, але які в дійсності завели справу мирового договору в безвихідне положення. Відкинувши пропозицію советської Росії заключити перемир'я з моментом приступлення до мирових переговорів, польський уряд обстоє при Борисові, як місці переговорів, хоча Борисів положений в самім осередку воєнної смуги, в безпосередній близькості лінії польсько-советського фронту.

Пропозиція польського уряду заключити тільки місцеве перемир'я на лінії коло Борисова з тим, що на всім фронті далі провадилася б боєва акція, є очевидною аномалією і в кожному випадку не промовляє за вибором Борисова, бо російський уряд примушений це рішуче відкинути.

Російський уряд запропонував одно з естонських міст для переговорів, або Петроград, Москву чи Варшаву, але всі ті пропозиції польський уряд відкинув, усуваючи всяку дискусію щодо Борисова і роблячи тим самим непоборну перешкоду для мирової акції, розпочатої обидвома країнами.

Мусимо зауважити, що польський уряд наслідує невільничо поставу німецького царського уряду з часів Берестя, хоча Росія тепер уже не є Росією з часу Берестя. Дотепер не було в дипломатичній історії прецеденсу, щоб мирові переговори розбивалися виключно з того приводу, що не вдалося дійти до згоди щодо місця переговорів. Росія не має ніякої причини боятися війни, але не менш гаряче прагне миру, щоб не мати перешкоди в своїй дальшій внутрішній праці, а також щоб покласти край усякій ворожій акції між народами Росії і Польщі та установити між ними нарешті взаємини миру, взаємної приязни і доброго сусідства. Російський уряд готов прийняти за місце переговорів кожне місце в якій небудь неутральній країні, або в одній із країн антант, навіть Лондон або Париж, але примушений з причини браку завішення зброї відкинути всяку місцевість, яка знаходиться у воєнній смузі або близько неї.

Постанови, які уряди антант часто приймали щодо країн, сусідуючих із Росією, вказують у достатній мірі на те, що ці уряди уважають свої впливи в цих країнах рішальними.

Отож, коли тепер у цій хвилині опір польського уряду, який не годиться на ніяке інше місце переговорів, окрім Борисова, є єдиною перешкодою для переговорів з Росією, внаслідок чого

переговори мусіли б розбитися, уряди антанти не будуть мати можливості уникнути відповідальности, бо їх вплив міг би допровадити польський уряд до того, щоб він зайняв менш неприязне становище в цій справі.

Підписав цю ноту народний комісар з о в н і ш н і х справ Чічерін. 61)

Нота Чічеріна зрадагована зручніше від ноти Раковського, але також у ній пробивається виразно назверх рішення Совнаркому Росії дістати хоч на час мирну “передешку”. Аргументи Чічеріна щодо місця переговорів дуже переконливі і вони дуже сильно діяли на публічну опінію Заходу. Нота до держав антанти враховувала дуже влучно факт, що в цих країнах (окрім Америки) давала себе вже відчувати повоєнна економічна криза і там капіталістичні кола вимагали відновлення торговельних взаємин з большевицькою імперією. Цей настрій був особливо сильний в Англії, а висловом його була нова політика Лойда Джорджа. Він змріяв до нав’язання взаємин з Росією і до того, щоб дотеперішні протибольшевицькі уряди (Врангель за Росію, Директорія УНР за Україну) погодилися з Совнаркомом Росії.

Дальше відтягання з конкретною відповіддю було для польського уряду політично трудним. Тим то міністерство зовнішніх справ заявило, що польська відповідь буде дана незабаром, але наперед мусить бути порозуміння з антантськими урядами, бо ж Совнарком Росії звернувся своєю нотою також до антанти. Міністер Патеж навіть виїхав до Парижу.

ДОГОВІР МІСІЇ УНР І ПОЛЬСЬКОГО УРЯДУ ПРО СОЮЗНУ АКЦІЮ

ХІД І ЗМІСТ УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКИХ ПЕРЕГОВОРІВ

Тимчасом переговори Української Місії у Варшаві під проводом Андрія Ливицького з польським урядом добігали до кінця. Самопевність Пілсудського і цілого польського уряду про перевагу Польщі над Советською Росією уділялася мимовільно також голові Української Місії, А. Ливицькому, який провадив переговори в справі визнання Української Народної Республіки Польщею та про технічно-вирядну допомогу для неї.

Польський уряд зі свого боку ставив високу ціну такого визнання і технічної допомоги. Пілсудський мріяв про те, щоб вправді була Українська Держава на Схід від Збруча і Случі, але щоб вона була невелика, тільки по Дніпро, і в залежності від Польщі. З другого боку А. Ливицький бачив у самім факті визнання України Польщею певну перспективу майбутнього визнання антантою. Мовляв, до антанти може Україна дістатися тільки за посередництвом Польщі. Він вірив, що польський державний інтерес промовляє за те, щоб Польща підтримала державні змагання України. Знаходячися в повній ізоляції і без ніякого військового виряду, Україна повинна йти на всякі територіяльні і політичні уступки, щоб дістати визнання і допомогу Польщі. Так думав А. Ливицький і це нам поясняє зміст остаточного тексту Варшавського Договору з квітня

Гол. Отаман С. Петлора
(Переворізьба С. Литвиненка)

1920. Польський уряд ставив ще в квітні вимогу признати для Польщі границю не тільки по Збруч, але ще далі на Північ східними границями колишніх адміністративних повітів крем'янецького, острівського та рівненського, тобто вся українська територія на Захід від цієї лінії мала припасти Польщі. Таким чином границя Польщі в тій о б л а с т і мала приближатися під Київ. Окрім того польський проєкт договору передбачав, що територія, яка мала припасти Українській Народній Республіці, повинна була залишитись далі в польській адміністрації аж до часу пізнішого договору.

Проти того А. Ливицький вимагав границю на Північ від лінії Збруча по лінії ріки Буга аж до Прип'яті. Окрім того він жадав, щоб Польща відразу віддала цивільну адміністрацію тих земель, що мали припасти Українській Народній Республіці, українським адміністративним властям, а польське військо мало б посідати тільки своїх представників при цих українських адміністративних урядах. Зрештою, Польща зобов'язувалася визнати для України тільки землі по Дніпро, а не поза Дніпром, тобто в границях Польщі 1772 року. Довгі дебати над текстом договору вкінці закінчилися устійненням самого змісту договору, який в основі залишився згідним із польським проєктом. Цей важкий зміст договору прийшов під наради всіх членів Української Місії з участю Гол. Отамана Петлюри 20 квітня 1920. Ще раніше, українські соціалістичні партії висловилися рішуче проти змісту такого Варшавського Договору.

Вкінці вирішив справу своїм впливом Гол. Отаман Петлюра. Він відбув 4-годинну розмову з Пилсудським ввечері 21 квітня і по ній постановив, що договір має бути підписаний негайно. Це сталося вночі, в годині першій по півночі з 21 на 22 квітня 1920 року. 62)

ТЕКСТ ПОЛІТИЧНОЇ КОНВЕНЦІЇ МІЖ ПОЛЬЩЕЮ І УКРАЇНОЮ

Остаточний текст “Політичної Конвенції між Польщею і Україною” виглядав так:

Уряд Української Народної Республіки з одного боку і Уряд Речі Посполитої Польської з боку другого - в глибокому переконанні, що кожний нарід посідає природжене право на самоопреділення та окреслення своїх стосунків з сусідами і однаково виходячи з бажання угрунтування підстави для згідного і приязного співжиття на добро і розвиток обох народів, погодились на слідуючі постанови:

1. Визнаючи право України на незалежне державне існування на території в межах на Північ і Схід і Південь, як ці межі будуть определені договорами Української Народної Республіки з її пограничними з тих сторін сусідами, Річ Посполита Польська визнає Директорію незалежної Української Народної Республіки на чолі з Головним Отаманом п. Симоном Петлюрою за Верховну Владу Української Народної Республіки. *)

2. Кордон між Українською Народною Республікою і Річчю Посполитою Польською встановлюється слідуючий: на Північ від ріки Дністра вздовж річки Збруча, а далі вздовж бувшого кордону між Австро-Венгрією та Росією до Вишегрудка, а від Вишегрудка через Узгір'я Крем'янецькі, а далі по лінії на Схід від Здолбунова, потім вздовж східнього адміністраційного кордону рівенського повіту, далі на Північ вздовж кордону адміністраційного бувшої губернії мінської до схрещення його з р. Прип'яттю до її устя.

Щодо повітів дубенського, рівенського і частини кременецького, які зараз відходять до Річі Посполитої Польської, то пізніше має наступити стисліше порозуміння.

Докладне окреслення кордонної лінії повинно бути переведене спільною українсько-польською комісією, складеною з відповідних фахівців. **)

*) Цей текст був встановлений на вимогу Української Місії і справа границь на Сході, Півночі і Півдні була змодифікована в польським первісним проекті. Вставлення в договір визнання влади Директорії з виразною згадкою голови Директорії Симона Петлюри

3. Уряд польський признає Україні територію на Схід від кордону, зазначеного в арт. 2 цієї умови, до кордонів Польщі з 1772 року (передрозборових), які Польща вже посідає або набуде від Росії шляхом збройним чи дипломатичним. †)

4. Польський уряд зобов'язується не заключати жадних міжнародних умов проти України; до того ж самого зобов'язується Уряд Української Народної Республіки супроти Річі Посполитої Польської.

5. Права національно-культурні, які Уряд Української Народної Республіки забезпечить громадянам польської національності на території Української Народної Республіки, будуть в неменшій мірі забезпечені громадянам національності української в межах Річі Посполитої Польської і навідворот.

6. Заключаються спеціальні економічно-торговельні умови між Українською Народною Республікою і Річчю Посполитою Польською. Аграрна справа на Україні буде розв'язана конституантою. До часу скликання конституанти юридичне становище землевласників польської національності на Україні определяється згодою між Річчю Посполитою Польською і Українською Народною Республікою.

сталося на вимогу А. Лівичького. Таке визнання в міжнародних взаєминах звичайно не вставляється в договори, але деколи з важливих причин це діється. **М. С.**

***) Цей пункт в цілості приймав польську вимогу щодо границь між Українською Народною Республікою і Польщею. “Вишегрудок” — це польська назва, бо по-українськи ця назва звучить “Вишгородок”. **М.С.**

†) У цім артикулі криється польська концепція, що Українська Народна Республіка повинна бути мала, з територією тільки до Дніпра і тільки цю територію Польща готова помагати здобути для цієї Української Держави. В теорії Український Уряд міг відбити від Советської Росії також Лівобережну Україну, але на практиці при спротиві Польщі і без допомоги великодержав Заходу, або держав чорноморського басейну, це було неможливе. **М. С.**

7. Заключається Військову Конвенцію, що становить інтегральну частину цієї умови.

8. Умова ця зістається таємною. Вона не може бути передана третій стороні чи бути опублікованою нею в цілості чи по часті інакше, як тільки за взаємною згодою обох контракуючих сторін за винятком арт. 1, який буде оголошено по підписанні цієї умови.

9. Умова ця вступає в силу негайно по підписанні її контракуючими сторонами.

Підписано в Варшаві, квітня 21-го 1920 року, в двох примірниках, уложених один в мові українській і один в мові польській зі застереженням, що в разі сумніву текст польський буде вважатися за міродайний.

Оригінал підписали: Керівник Міністерства Закордонних Справ Української Народної Республіки Андрій Ливицький. Керівник Міністерства Закордонних Справ Річі Посполитої Польської Ян Домбський.

ПРАВНА ОЦІНКА ВАРШАВСЬКОЇ УМОВИ

Найважливішим пунктом умови є 4-тий артикул, де обидві сторони зобов'язувалися не входити в договори з іншими державами проти другої сторони. Однак цей пункт був властиво анульований 7-мим артикулом, який проголошував цей договір тайним. В той спосіб у Польщі, де згідно з тимчасовою ("малою") конституцією міжнародні зобов'язання держави мусли мати ратифікацію сойму, взагалі відпадала конституційна дійсність цієї умови з 22 квітня. Вона теоретично обов'язувала тільки тодішній уряд і голову держави, а не кожний уряд Польщі, тим більше, що для подібної умови не було навіть опінії соймової комісії зовнішніх справ. Тим то клявзула при кінці умови, що вона входить в силу з моментом підписання, відносилася тільки до української сторони, а не до польської. По українським боці в тім часі не діяли репрезентативні органи УНРеспубліки, які мали б право ратифікувати міжнародні договори. Єдиними управненими органами були Директорія, що діяла в тім часі в одній

Андрій Лівіцький, Голова Місії УНР у Варшаві

особі голови, та Рада Народних Міністрів. Голова Директорії Головний Отаман Симон Петлюра умову схвалив наперед ,ще перед підписанням. Щодо Ради Народних Міністрів УНРеспубліки, то вона за прем'єрства І. Мазепи не мала в руках проєкту цього договору, а підписаний побачила щойно в травні. Але зате на цей

договір погодилася наступна Рада Міністрів у Винниці за прем'єрства В. Прокоповича. ★)

Військова умова між урядами, українським і польським, яка носить дату 24 квітня 1920 р., встановляє теоретично військовий союз між УНРеспублікою і Польщею для війни проти Советської Росії. В договорі зобов'язується українська сторона покрити всі кошти утримання польських військ на українській території своїми продуктами і грошми. В параграфі 8-ім цього договору передбачувано, що етапну адміністративну владу на території УНРеспубліки далі мають виконувати польські окупаційні уряди, а пере-

★) З погляду конституційного права УНРеспубліки цей договір був неважним без огляду на згоду голови Директорії Симона Петлюри і Ради Народних Міністрів під проводом В. Прокоповича. Свої повноваження управляти державою могла виводити Директорія і Рада Народних Міністрів тільки з конституційних постанов Трудового Конгресу України у Києві з 28 січня 1919. В пункті 3-тім конституційної постанови Трудового Конгресу признано Директорії тільки тимчасове право видавати закони з виразним застереженням, що вони мусять бути предложені до затвердження наступній сесії Конгресу. Окремий пункт конституційних постанов Трудового Конгресу регулює справу цілості і непорушності української національно-державної території. Він у рішучій формі відкидає всякі захвати української території чужими державами і серед них вираховує також польський захват. Таким чином той орган, від якого Директорія виводила законність своєї влади, наперед заборонив без згоди представництва народу України відступати будь-яку частину української території. А власне Варшавська Умова відступала Польщі таку українську територію, яка щодо величини перевищала вчетверо всю державну територію Бельгії.

Юзеф Пілсудський

хід адміністративної влади в руки Уряду УНР має урегулювати майбутня умова. 63)

Цими актами приготував Пілсудський давно вирішений плян походу польських військ до Дніпра, щоб викинути большевиків із Правобережної України. Маючи Варшавський Договір з Директорією УНРеспубліки і її військову силу, переорганізовану під охороною польських військ, Пілсудський був певний переможного миру з Советською Росією. Цю певність впоювано також у керівні чинники Армії УНРеспубліки і в голову Директорії. Зараз за пару днів, бо 26 квітня, з оголошення двох покликів почалася офензива українських і польських військ проти советських армій: поклик видав Симон Петлюра до українського народу іменем Директорії, а Пілсудський “До всіх мешканців України”. Про початок цієї війни і її хід буде в нас окремий огляд далі. Тут тепер нам слід розглянути ситуацію в тім часі по советським боці. Зозна-

чити тут треба тільки те, що советська розвідка функтувала в Польщі і серед українських політичних кіл у Варшаві дуже невдало. Це видно з того факту, що офензива українсько-польських військ заскочила російсько-советську армію і її командування цілком несподівано.

СУПЕРЕЧКА СОВЕТСЬКИХ МІЛІТАРНИХ І ЦИВІЛЬНИХ ЧИННИКІВ ПРО ПОСТАВУ ДО ПОЛЬЩІ

Військовики на советськiм “Західнім і на Південно-Західнім Фронті” (тобто на території України і Білоруси проти Польщі) були від перемоги над Денікіном на початку 1920 року настроєні дуже оптимістично. Вони уважали ефективну силу советської армії переважною над силами Польщі. Армію УНР вони вже “відписали” з рахунку при кінці 1919.

І це не диво, бо Москва в квітні 1920 року розпоряджала згідно з відомими нині даними такими силами: При кінці 1920 року мала Советська Росія змобілізованих 3,950,000 вояків на всій своїй території і на території завойованих країн (України, Білоруси і т. д.).

У тім самім часі мали інші держави:

Франція — 1,074,000 вояків

Британія — 470,000 вояків

Польща — 420,000 вояків

З усього видно, що в тім часі чисельно Советська Росія мала найбільшу армію в світі. Ці цифри подає разом з порівням урядове видання “Єжегоднік Комінтерна” за 1923 рік.⁶⁴⁾

Щоправда, ці збройні сили Советської Росії були розкинені по широких просторах советсько-російської імперії. В хвилині, коли почався наступ союзних українських і польських військ проти советської армії, на самім “Західнім і Південно-Західнім Фронті” розподіл сил советсько-російських та українських і польських був такий:

Советські війська — 90,000 вояків

Українські і польські — 103,000 вояків

Ці цифри знову ж таки подає офіційне видання Комуністичного Інтернаціоналу.⁶⁵⁾ Треба припускати, що цифра советських військ на цілім “Західнім і Південно-Західнім Фронті” була вища, як тут подана в урядовім московськім виданні. В урядових советських істориків була тенденція зменшити число советських військ на фронті, щоб тим способом оправдати їх початкову велику поразку в квітні і в травні 1920. Те число советських військ мусіло бути принаймні вдвоє більше, коли взяти на увагу, що Советська Росія мала тоді змобілізованих майже чотири мільйони вояків. Тому, що війна з Польщею не була закінчена, то ясно, що принаймні яких 200,000 тих військ було на згаданім фронті проти Польщі і військ УНРеспубліки. Тільки тим можемо пояснити собі великий оптимізм советських командирів про вислід війни Советської Росії проти Польщі, до якої вони перли, будучи певні перемоги.⁶⁶⁾

Свою певність перемоги над Польщею советські командири на фронті спирали не тільки на самій чисельній перевазі советських військ. Вони були глибоко переконані, що з хвилиною розпочаття советсько-російської офензиви проти Польщі, в ній вибухне “пролетарська революція” і вона повалить існуючий польський уряд, ще заки советська армія дійде до Варшави. Власне ця певність, що в Польщі в моменті советської офензиви вибухне большевицька революція, казала советським командирам на фронті перецінювати свої сили, а знецінювати силу польського опору. Цей перебільшений оптимізм уділювався також Ленінові, який одинокий із Совнаркому мав таке саме переконання про большевицьку революцію в Польщі, яку уявляли собі советські командири на фронті.

Лев Троцький, який у тім часі був народним комісаром військових справ та одночасно головою Реввоенсовету, свідчить, що в тій справі він і інші члени Совнаркому були іншого погляду. Троцький наводить у своїй книзі “Сталін” ряд документів, які вказують

на гостру різницю поглядів його і інших членів уряду з поглядами військовиків і Леніна ⁶⁷). Троцький і його однодумці також рахували на революцію в Польщі, але не на початку війни, а при кінці цієї війни, тобто у випадку розгрому польських армій. Війну з Польщею ця група уважала дуже важкою і небезпечною, а тому радила добре до неї проготовитися. З видатних комуністичних провідників підтримував теорію про скору польську революцію і про потребу негайної розправи з Польщею, окрім Леніна, ще голова Комінтерну Г. Зіновєв, Й. Сталін і Лев Каменєв. Коли спочатку Ленін ішов за концепцією відложення війни проти Польщі і за мировою акцією Чічеріна, то в квітні він вже був прихильний для концепції остаточної розправи з Польщею, завоювання її і створення там советського лялькового уряду. Звідсіль мусіли йти також заходи щодо концентрації советських військ проти Варшави на “Північно-Західнім Фронті” советської армії.

Образ концентрації советських військ для приготованої офензиви на Варшаву видно з таблиці розподілу числа військ, яку подає вже цитований урядовий “Єжегодік”. Там подано, що число советських вояків на противаршавськім фронті виносило 84,000 бійців проти 75,000 вояків польських. Зате на “Південно-Західнім Фронті” (Волинь і Галичина) було советських військ всього 27,000 проти 60,000 польських. ⁶⁸

Пізніші советські історики старалися прибiльшити число противних військ, а зменшити число військ советських, щоб оправдати початкову поразку на українськім фронті. Так, для прикладу, Ліхолат у своїй цитованій книзі, згідно з генеральною лінією фальшованої советської історії, вже подає число советських військ на “Південно-Західнім Фронті” тільки 13,000 бійців, а зате число бійців противника подає на 64,000 (52,000 вояків польських і 12,000 вояків українських).

Ясна річ, що советська офензива була готовлена на дещо пізніший час, мабуть на кінець травня, і звідсіль заскочення українсько-польською офензивою. ⁶⁹)

СХІДНЯ ГАЛИЧИНА ТА СОВЕТСЬКА ПОЛІТИКА В 1920 Р.

НА ВСЯКИЙ ВИПАДОК — ОКРЕМА КОМУНІСТИЧНА ПАРТІЯ

Московський большевицький центр творив свою єдину й неділиму політичну організацію — Російську Комуністичну Партію большевиків (РКПб) і вона виконувала верховну владу на всій території, здобутій советськими арміями. Для кращого пропагандивного підходу до мас у здобутих чужонаціональних країнах, Москва творила позірні національні партії (України, Литви, Лотви, Польщі і т. д.). Ці партії були тільки вивісками, бо в дійсності вони були тільки провінційними філіями єдиної РКПб.⁷⁰⁾ Це видно між іншим також із того факту, що одночасно члени виконавчих органів РКПб були членами керівних органів цих нібито національних партій.

Хоча при кінці 1919 року Ленін увійшов був у таємну згоду з Пілсудським, то все таки він у тім часі укладав плян “на всякий випадок”, коли б треба було після “передешки” воювати проти Польщі. На цей випадок ще раніше була утворена “Комуністична Партія Польщі” (КПП). Її головними проводирами були одночасні видатні члени РКПб, — Мархлевський та Дзержинський. Коли центр цієї КПП знаходився в Москві і взагалі на території Советської Росії, то на території самої Польщі діяли тільки окремі агентурні клітини. Для агентурної роботи КПП у Польщі вживано не тільки Поляків і Жидів, але навіть українські

одиниці, які тоді стали були большевицькими симпатиками. Між іншим, в 1919 році перебував на підпільній комуністичній роботі у Варшаві український старшина з Галичини, Михайло Баран, який з іншими комуністичними підпільниками попав був у польську тюрму. Його виміняла польська влада за звільнення польського єпископа. Таким чином при кінці 1919 Михайло Баран знайшовся на окупованій большевиками частині України, де йому Москва призначила одну з головних ролей в організації галицьких комуністів.⁷¹⁾

Підготовляючи на випадок генеральної розправи з Польщею польський комуністичний центр, Москва не спускала з уваги також Східньої Галичини й Буковини. У випадку великої війни проти Польщі Москва планувала зайняти також Східню Галичину й Буковину, щоб спертися на Карпатах і мати вихідну браму до Середньої Європи — до Угорщини й Чехо-Словачни. Для того випадку треба було мати також приготовану фіктивну “партію”, щоб в її імені виконувати не тільки пропагандивні, але й урядові завдання.

До самої властивої організації комуністичної партії для Галичини й Буковини прийшло досить пізно, бо аж з початком 1920 року, коли Советська Росія вже перемагала армію Денікіна, здобуваючи крок за кроком наново українську територію.

В тім часі, не вмюючи знайти іншого виходу, гурт деяких старшин Української Галицької Армії утворив свій “Революційний Комітет” та увійшов у зв'язок з советською армією. Отож тоді уперше утворилася у Винниці дня 13 січня 1920 року “Українська Комуністична Партія Прикарпаття”. Утворили її деякі політичні комбінатори з-поміж старшин і підстаршин УГАрмії, з яких одні сподівалися тим способом припасуватися до нових обставин, а інші — рятувати цілість УГАрмії, яку для тої мети прозвано “Червоною Українською Галицькою Армією” (ЧУГА). Тоді таки став появлятися пресо-

•
Михайло
Баран
•

вий орган цієї “партії” під назвою “К о м у н і с т П р и к а р п а т т я”.

Однак Центральный Комітет КПБУ не погодився на таку організацію. Вона мала згідно зі своєю назвою український національний характер, бо ж називала себе українською. Москва не терпіла правдивих національних комуністичних організацій окрім московської, а допускала тільки територіяльні партії, якими легше було з Москви керувати при посередництві насланих московських агентів. Отож наказом Центрального Комітету КПБУ розв'язано “Українську Комуністичну Партію Прикарпаття”, а одночасно замість неї утворено “Комуністичну Партію Галичини і Буковини”. На чолі цієї партії поставлено Василя Порайка, а побіч нього Михайлика й Коханенка. Перший був із походження галичанин, обидва другі придніпрянці.

Ця партія під такою назвою перетривала недовго. Видно, що Москва змінила була свої стратегічні

пляни дальшої війни, рішившися покищо залишити Румунію на боці, а звернути свій натиск на Польщу. Тому пізною весною 1920 р. партію перейменовано на “Комуністичну Партію Східньої Галичини”. Утворення цієї партії з такою назвою вказувало на те, що Москва зрозуміла спеціальний міжнародний статус Східньої Галичини і постановила використати цей статус у той спосіб, щоб у відповідний момент наскоку на Східню Галичину утворити окремих ляльковий уряд “суверенної” держави — “Советської Східньої Галичини”. Додати тут треба, що зараз після піддання ЧУГА під советську команду перемінено також назву органу Начальної Команди УГА за часів влади Денікіна “Український Козак” на “Червоний Стрілець”.

Так була формально готова “партія”, яка мала потім грати ролю панівного чинника при першій советській окупації Східньої Галичини від липня 1920 року починаючи.

КОМУНІСТИ ПІЗНІШЕ ФАЛЬШУВАЛИ ІСТОРІЮ
“КОМУНІСТИЧНОЇ ПАРТІЇ СХ. ГАЛИЧИНИ”

Вище накреслена коротка історія Комуністичної Партії Східньої Галичини подана точно на підставі свіжих матеріалів ще із 1920 року, які були поміщені учасниками цих подій у “Новій Добі” (Відень) та в “Українських Щоденних Вістях” (у Нью Йорку).

Що пізніше, то офіційна історіографія цієї партії старалася пересунути дату і місце, коли виникла ця “партія”. Сталося це зокрема від часу, коли ця партія пізніше перемінилася була в “Комуністичну Партію Західньої України”, як секцію Комуністичної Партії Польщі (після березня 1923). Ще Михайло Левицький, один із членів “Галицького Ревкому”, у своїй статті “Націоналістичний ухил в КПБУ і КПЗУ” (Більшовик України ч. 11 за 1927) ближче спинився над історією Комуністичної Партії Сх. Галичини і подав як дату її заснування не “початок” 1920, а кінець 1919 року. Як місце оснування партії він подає вже не Винницю, а

Київ. Отож і цей визначний діяч в системі КПБУ признає історичний факт, що на самій території Східньої Галичини в роках 1918-1919, коли там була українська державна влада, не було ніякої комуністичної організації. Вона була вирощена, як екзотична рослина, поза границями Галичини пізніше і принесена звідтіль на територію Галичини.

Те саме стверджує також інший автор, підписаний М. Б-іч, очевидно також із походження галичанин, (у Червонім Шляху ч. 6 за 1924); він у статті “Шкідлива книжка” доказує, що абсолютно нема ніякого ґрунту для твердження, що буцім то вже за часів Західньо-Української Народної Республіки існувала й діяла в Східній Галичині якась комуністична організація. Таку тезу пробував провести Володимир Гадзінський у своїй книжці п. н. “Революционное движение в Восточной Галиции”. Він старався переконати читача, що властиво вже “Робітничо-Селянський Союз” був такою комуністичною організацією. М. Б-іч цілком слухно пригадає факт, що цей “Робітничо-Селянський Союз” був взагалі без ясної виразної ідеологічної та політичної й економічної концепції і що він всю свою “комуністично-революційну” програму дії спирав на тім, щоб погодити Директорію УНР з советською владою у Харкові. М. Б-іч виразно підкреслює, що в цім “союзі” не було ані сліду з якоїсь комуністичної організації.

Річ ясна, що для Гадзінського була в игідна така фальшивка історії, бо ж він належав до провідників “Робітничо-Селянського Союзу”, отже хотів перед московським центром представити себе комуністичним революціонером вже в часах ЗУНРеспубліки. Теза Гадзінського припадала до смаку пізнішим шумськистам із КПЗУ, які в опозиції до сталінізму прагнули представити історію КПЗУ і саму свою “партію”, не як імпортований товар з-поза Західньої України, але як органічний твір, що виріс із ґрунту Західньої України ще в часах старої Австрії (1915-1918), а потім за часів

ЗУНРеспубліки. Ця теза проводиться в органі КПЗУ “Нашій Правді” число 1-2 за 1928 рік. А р г у м е н т и шумськистів так само безпідставні, як вони не мають під собою ґрунту в книжці Гадзінського.

Офіційна советська історія все таки стояла аж до Другої Світової Війни на тім, що Комуністична Партія Сх. Галичини і взагалі комуністичний рух був принесений до Галичини щойно на багнетах Червоної Армії Советської Росії. Її найвиразніше підкреслив тоді таки сам голова “Галицького Революційного Комітету” Володимир Затонський. У своїй статті, оповіщеній за своєї “влади” у Східній Галичині, Затонський писав дослівно таке:

“Радянська влада в Галичині не виникла сама по собі милостію Революції. Не було так, як у Росії, що широкі маси досі пригнічених, скривджених людей могутне повстали і самі почали т в о р и т и нові форми життя. Радянська влада [в Галичині] прийшла разом з Червоним Військом. Прийшла давно бажана збідованим пролетаріятom та селянством. Її чекали, як щастя, як якоїсь милости. І дійсно декретом Галицького Революційного Комітету прогогошується . . .” (Гляди його статтю” Що є дійсно Радянська Влада [в Галичині]”? поміщену передруком в “Українських Щоденних Вістях” число 54 за 1921).

Як бачимо, то голова “радянської влади Галичини”, В. Затонський, ще й підкресляє факт, що пролетаріят в Галичині тільки ждав цієї влади, як милости, але нічого для неї не робив і щойно ця влада була задекретована Галревкомом, який прийшов з багнетами Червоної Армії вліті 1920 р. В цілій своїй статті Затонський не згадує ні словом про якісь колишні “повстання” комуністів проти уряду ЗУНРеспубліки.

Не тільки сам голова Ревкому Галичини, Володимир Затонський, зараз у часі існування советської окупації в Східній Галичині в 1920 році або безпосередньо після неї, признавав у своїх статтях, що перед цією окупацією ніякого українського чи не-українського ко-

муністичного руху там не було. Також інші чільні члени окупаційного режиму в Сх. Галичині в тім часі признавали те саме, що писав Затонський. Вони окрім того подавали цілком іншу історію початків “Комуністичної Партії Східньої Галичини”, як це роблено пізніше для прозорих політичних цілей.

Нестор Хомин, що був членом Центрального Комітету Комуністичної Партії Східньої Галичини, помістив був у 1921 році в комуністичній пресі в ЗДА довшу статтю під заголовком “До історії Галицької Комуністичної Партії”.⁷²⁾ Він виразно починає історію комуністичного руху в Галичині не зі самої Галичини, а з . . . Туркестану. Він констатує, що в часі світової війни було в Туркестані (тоді під Росією) багато полонених галичан, які були австрійськими вояками. Після большевицького перевороту в Росії большевицькі агітатори стали їх “перевиховувати”. Хомин усталює, як учасник тих таборів полонених, що большевицьким агітаторам тоді не вдалося переробити українських вояків із Галичини на большевиків. “Ще довгий час, пише дослівно Хомин, давне націоналістичне виховання вони [українські полонені] одержали в Галичині на тлі завзятої польсько-української боротьби, затемнювало їх клясову пролетарську свідомість. Це сталося тим легше, що серед галичан, які брали участь в українській буржуазній революції [в листопаді 1918] не знайшлося ні о д н о г о більш-менш визначного свідомого комуніста, котрий міг би цей на півоброблений зі соціалістичного боку елемент потягнути за собою до організованої боротьби. Такі люди знайшлися доперва пізніше, в другій половині 1919 року. Прибули вони з глибини Росії, вже радянської . . . Хронологічно перша організація галичан-комуністів постала в Туркестані в другій половині 1918 року . . . Ці “туркестанці” видістались з Туркестану щойно по погромі Колчака”.

Далі Хомин подає, що ці “туркестанці” почали мандрівку в Україну при кінці 1919 року і дісталися на

Лівобережжя щойно на початку 1920 року. Було їх усього тільки 18 осіб. Він свідчить при кінці своєї статті, що в часі переходу Української Галицької Армії на бік советської армії та в часі її перебування під начальною советською командою було серед цілої армії “лише декілька десятків комуністів (М. Баран, Сіак і інші). Про якихсь комуністів під час існування Західньо-Української Народної Республіки він не згадує ні словом, навпаки підкреслює, що їх не було.

Від часу шумськизму, який охопив був більшість Центрального Комітету КПЗУ в 1927-1928, Москва взагалі дискредитувала попередню роботу місцевих комуністів і тому не йшла за їхньою фальшивкою історією, яка виводила комуністичний рух малошо не раніше від самого большевицького руху в Росії. Цих місцевих комуністів проголосила була Москва за звичайних націоналістів.

Аж після Другої Світової Війни цей курс історії комуністичного руху в Галичині змінено. В збірній праці “Історія Львова” (видання львівського університету, 1956) проводиться цілком лінія шумськистів щодо історії КПЗУ. Її початок переносять на 1919 рік і твердиться неправдиво, що нібито за ЗУНРеспубліки існували комуністичні організації на місці, які навіть нібито робили повстання. Все це перемалювання польськи х бунтів у Дрогобичі на комунізм.

Подібне свідчення дає ще один визначний член большевицької партії і заступник голови Галицького Ревкому Михайло Баран у своїй статті під наголовком “Комуністична Партія Східньої Галичинин в процесі історичного розвитку”.⁷³⁾ В цій статті М. Баран свідчить, що від листопада 1918 аж до весни 1919 залишилися всі українські партійні угруповання в Східній Галичині в основі незмінені. Навіть тоді, пише він дослівно, “коли хвилі соціалістичної революції на Україні підійшли до самого кордону Галичини [в травні-червні 1919], коли на Півдні од Галичини в сусідній Венгрії теж запалало полум’я соціальної революції”, коли на-

ступила навіть криза війни підо Львовом — не наступила ніяка зміна в політично-партійних відносинах і не появилися комуністи в Галичині”. “Здавалося, продовжує він, що робітничо-селянські маси підуть слідом російсько-українського і венгерського пролетаряту . . . Одначе так не було”. Баран виразно признає, що в Галичині не було охочих мас до комуністичної революції. За час існування Української Народної Республіки на цій території такої комуністичної організації і революції не було. І Баран стверджує далі точно таке: “І треба було аж повного розгрому УНР і повного краху буржуазної політики вузьколобої галицької дрібної буржуазії для того, щоб почався процес класової диференціяції і партійний розкол. Та це був тільки початок . . .” Навіть після переходу УГАрмії на бік советської армії [з конечности] не привів до виникнення ширшого комуністичного руху в рядах УГАрмії, бо Баран підкреслює, що тоді заявили себе комуністами тільки о д и н и ц і . В цім пункті, як бачимо, Баран згідний з вище цитованими комуністичними авторами, які спочатку ще не фальшували своєї історії.

Ще в 1924 році признавано вище підкреслену правду. Комуністичні автори свідчили, що в Галичині не було комуністичного руху перед приходом московсько-большевицької окупації вліті й восени 1920 року. Учасник цієї окупації і пізніший большевицький дипломат І. Кулик у своїй історичнім огляді під наголовком “Радянська влада в Галичині”⁷⁴) підкреслює, що селянські маси в Галичині самі перед приходом Червоної Армії не повстали та що раніше там комуністичної роботи не було. Вона почалася шойно після окупації Галичини советсько-московськими військами.

Отож маємо безспірні свідчення самих советських авторів і то свідків безпосередніх подій того часу, що ніякого повстання в користь советської влади в Галичині ніколи в 1919-1920 не було.

ВІЙНА З СОВЕТСЬКОЮ РОСІЄЮ 1920 Р.

ОФЕНЗИВА АРМІЇ УКРАЇНСЬКОЇ І ПОЛЬСЬКОЇ ПРОТИ СОВЕТІВ

Зараз, після підписання договорів політичного і військового між Українською Місією і польським урядом у Варшаві, обидва союзники розпочали офензиву проти червоної армії в Україні. Для пояснення цієї мілітарної акції видав Голова Директорії і Головний Отаман Військ УНР, Симон Петлюра, довгу декларацію “До Народу України”, датовану днем 21 квітня, а Юзеф Пілсудський, датовану 26 квітня. З огляду на їх важливий історичний зміст передруковуємо їх тут вповні з оригіналів.

Поклик Петлюри друкований на великій аркуші білого паперу висоти 26 і пів цаля і ширини 24 цілі. Текст друкований у дві колюми, які є відділені від себе грубою чорною лінією. Текст поклику такий:

Народе України

Тяжкій *) історичний шлях випав на твою долю.

Ось вже три роки змагаєшся ти запорядкувати в своїй Республіці, здобути свою волю, рівність і непідлеглість борючись з червоними і насильниками московськими большевиками.

Ти поніс величезні жертви на полі бою.

Руїна господарств, кров неповних, сльози по вбитих та замучених большевиками батьках, матерах і сестрах, безліччя одиноких могил на всьому терені Українському — ось наслідок боротьби за найсвятіші ідеали людскості найкращих твоїх синів.

*) Подаємо тут текст так, як він в оригіналі. М. С.

Умираючи вони благали тебе і заповідали тобі продовжувати оту тяжку боротьбу за твою вільність, щоб доказати усьому світу, що і українській нарід здатний до самостійного життя и сам може порядкувати своєю землею і своєю волею державною.

Торік, літом, наша армія переможно увійшла до сердця України золотоголавого Київа, але другий ворог теж московській, — чорний імперіяліст, недобиток російського царату — вагаги Денікіна скористалися російською орієнтацією галицького Командування, збили його з позиції незалежності України і галицька армія, обдурена своїми командірами переїшла на бік нашого ворога, поставив надніпрянську армію в невідгодне і майже катастрофічне становище.

Наша армія змучена і знесилена, мусила поспішно відходити, але не згасла ще віра в серцях наших старших і козаків в краші дні і, ота глибока віра в святу нашу справу і в здатність нашого народу до державного самостійного життя перемогла і зневір'я і втому і великі невдачі.

Через це я дав наказ Отаману Омеляновичу ПАВЛЕНКО с частиною війська почати боротьбу з більшовиками по новому способу, як того вимогала військова обстановка. Друга частина армії знайшла собі притулок в Польщі.

І тепер ви чуєте про бої нашої армії на землях Катеринославській і Херсонській, до цієї армії ідуть вірні сини України.

Частина української армії на чолі с полковником УДОВИЧЕНКО б'ється з московським ворогом на землях Поділля і близькій той час, коли ці частини дружними ударами вижепуть ворога з нашої землі і з'єднаються в одну міцну дисципліновану армію знову обороняючи твою землю, твою національну волю і твое майно.

Три роки ти боровся один, забутий всіми народами світу, бо твої вороги не спали і всякими нечистими шляхами провокували тебе, не признаючи за тобою навіть права називатися українцями, українським народом. Тепер одбувається велика переміна.

Героїчна боротьба з небувалими ще прикладами в історії, самопожертви, самовідданости, любови до свого краю, культури, мови, вільности, — вони переконали інші народи світу о справедливости твоїх вимог і святости твоїх ідеалів, які найшли відгук в першу чергу в серцях уже вільного польського народу.

Польській нарід в лиці свого Начальника Держави і Начального Вождя Війск І. ПІЛСУДСЬКОГО і свого Правительства

вшанував твоє право до створення самостійної Республіки і визнав твою державну незалежність.

Други держави Світу не можуть не признати твоєї непідлеглості — бо твої змагання є кристально чисті і справедливі, а справедливість завжди перемагає.

Польська Республіка стала на реальний шлях допомоги Українській Народній Республіці в її боротьбі з московськими большевиками-окупантами, давши змогу частинам її армії формуватися в себе і ця армія теж йде битися з ворогами України.

Але тепер українська армія буде боротися не одна, а разом з армією дружньо, нам Республіки Польської проти червоних імперіалістів — московських большевиків, які загрожують також і вільному життю польського народу.

Між Правительствами Республік Української і Польської дійшло до заприязної згоди на підставі якої польські війська приймуть разом з українськими як союзники проти одного спільного їм ворога, а по закінченню боротьби з большевиками польські війська в межі своєї Республіки.

Спільною боротьбою заприязнених армій — Української та Польської — ми виправимо помилки минулого, а кров, пролита вкупі в боях проти давнього історичного ворога — Московщини, яка зруйнувала колись Польщу і Україну занастає освятить нову добу заприязнених відносин українського та польського народів.

Міністерство Української Народної Республіки на чолі з Головою Ради Народніх Міністрів І. Мазепою відновило свою роботу по заведенню ладу та порядку на Україні та по організації державної влади на містах.

Але робота Правительства може бути продуктивною тільки в разі допомоги, підтримки і безпосередньої участі в державній роботі всіх верств громадянства, а через це Комисаріати, Народні Управи і інші установи мусять проготовитися і негайно розпочати свою роботу, ставши в першу чергу на допомогу українським і польським військам. Вимоги останнього будуть задовольнятися за порозумінням представників від обох правительств і переводитися в життя представниками українського уряду.

Українській Народі.

Велика і відповідальна робота чекає тебе.

Ти входиш, як рівний з рівним в семью народів Світу, але міць державна і національна полягає тільки в існуванні міцної

духом і дисциплінованої армії, а через це наказую приготуватися до мобілізації, про що буде оголошено окремо.

Покликанні до війська сини українського народу будуть справжніми вартівними нашої державности і вольности.

Армія вижене ворога з нашого краю і цим дасть можливість в найкоротшім часі скликати Всеукраїнські Установчі Збори, через які нарід і візьме керування справами Республіки до своїх рук та накреслить ті шляхи, по яких в майбутньому має розвиватися життя вільного народу.

Всі ж, як один чоловік, до роботи — а через це я категорично вимагаю від всіх громадян У. Н. Р. слухняности українській владі і виконання всіх її наказів, попереджуючи, що буду провадити визвольну боротьбу до кінця, поки не буде звільнений від ворогів весь простір України, поки Українська Народня Республіка не буде самостійною, а українській нарід не буде вільним і незалежним.

Я закликаю всіх громадян до праці для блага нашої Батьківщини, в цьому порука перемоги і здійснення наших державних ідеалів.

21 квітня 1920 року. Головний Отаман Війск Української Народньої Республіки.

С. ПЕТЛЮРА

Поклик *) Пілсудського виглядав так:

До Всіх Жителів України.

По мойому наказу військо Річі Посполитої Польської йде наперед, вступаючи глибоко на землі України.

Довожу до відома населення цих земель, що польське військо усовує з теренів, які населенні українським народом, во-

*) Поклик Пілсудського надрукований в оригіналі на папері 26¼ і 23¼ цалів в двох колюмнах. У першій колюмні є польський текст (на першій місці), а на право український переклад. Український переклад поданий неточно і з різкими помилками. Зараз на початку, у польським тексті є слово “усуне”, а в перекладі є “усовує”. Далі в польським тексті говориться про заселеність цих земель “українським людом”, а в перекладі поставлено “народом”. В польським тексті є мова про оборону “осель”, а переклад каже “хати”.

рожих окупантів, проти яких з зброєю в руках повстав український народ, захищаючи свої хати від насильства, розбою і грабiжництва.

Польське військо зостанеться на Україні на час, потрібний для того, аби правний український уряд міг переняти владу на тих землях. З хвилию коли, Уряд Української Народньої Республiки **) покличе до життя державну владу, +) коли на кордонах стануть озброєнні оборонці українського народу, здiбні забезпечити цей край від нової навали, а вільний нарід ☿) буде в силі сам вирішити свою долю, польській жовнір повернеться в межи Річі Посполитої Польської, виконавши почесне завдання боротьбу за волю народів.

Разом з польським війском на Україну повертають ряди відважних її синів під командою ☿☿) Головного Отамана Симона ★) Пеглюри, які в Річі Посполитій Польській знайшли притулок і допомогу в найтяжчі дні життя українського народу. *)

Я вірю, що українській народ **) напружить всі свої сили, аби при допомозі Річі Посполитої Польської, вибороти собі волю і забезпечити плідородним землям своєї Батьківщини щастя і добробут, яким буде користуватися по повороті до мирної праці.

Всім громадянам України без ріжниці положення ●), походження і віри, військо Річі Пополитої Польської запевняє охорону і опіку.

Закиликаю українській народ ● ●) і всіх мешканців цих земель терпеливо переносячи тягар, який накладає на них тяжкій час війни, допомагати війську Річі Посполитої Польської в міру сил ++)) в його кровавій боротьбі з їх особисте життя і свободу.

26 квітня 1920 року.

(-) ІОСИФ ПІЛСУДСЬКІЙ
Головний Вождь Польської Армії.

**) В польськiм оригіналі це місце звучить інакше: “коли Національний Уряд Річі Посполитої Української” М. С.

+)) В оригіналі “владзе”, тобто місцеві власті, чи пак місцеві уряди. М. С.

☿) В польськiм оригіналі “люд”. М. С.

☿☿) В оригіналі “проводом”, ★) В оригіналі “Семена”, *) В оригіналі “люду”. М. С.

**) Оба слова в оригіналі з великої букви. М. С.

СКОРИЙ НАСТУП І ВІДСТУП ПО ОБИДВОХ БОКАХ

Офензива союзних військ УНРеспубліки і Польщі була приготована заздалегідь, ще довго перед формальним підписанням Варшавського Договору. Що це так, видно з того факту, що вона розпочалася вже вранці 24 квітня. Таку велику офензиву і при тодішніх нездалих комунікаційних засобах треба було приготувати місяцями. Пересування військ на відповідні місця могло відбуватися тільки залізницями (а на терені, де офензива мала провадитися залізнична сітка дуже рідка) або кінськими возами. Вантажних автомобілів для перевозу військ так якби не було. Головну ударну силу офензиви мала творити польська армія.

Пілсудський рішуче не хотів, щоб союзна армія УНРеспубліки була сильна. В мілітарнім договорі з Урядом УНРеспубліки Польща забов'язалася доставити для Армії УНРеспубліки виряд і зброю тільки для трьох дивізій, хоча Польща мала виряду і

●) В оригіналі “стану”. М. С.

●●) Обидва слова в оригіналі з великої літери.

М. С.

++) Це місце в перекладі перекручене. Воно повинно виглядати так: “. . . аби, несучи терпеливо тягарі, які тяжкий час війни накладає, — допомагали в міру сил . . .”

Тут треба виразно підкреслити, що відозва Петлюри на оригіналі датована 21 квітня, отже дата її, подана в І. Мазепи (27 квітня) є помилкова (“Україна в огні й бурі революції, том III, сторона 6). Дата 21 квітня вказує на те, що Петлюра підписав її і надрукував ще перед формальним підписом Варшавського Договору, бо ж договір підписано вже по півночі, тобто 22 квітня. Також треба зробити з того факту висновок, що вже перед підписанням договору була між Пілсудським і Петлюрою усталена дата початку офензиви на Київ. Іншими словами, договір був уже тільки звичайною формальністю. **М. С.**

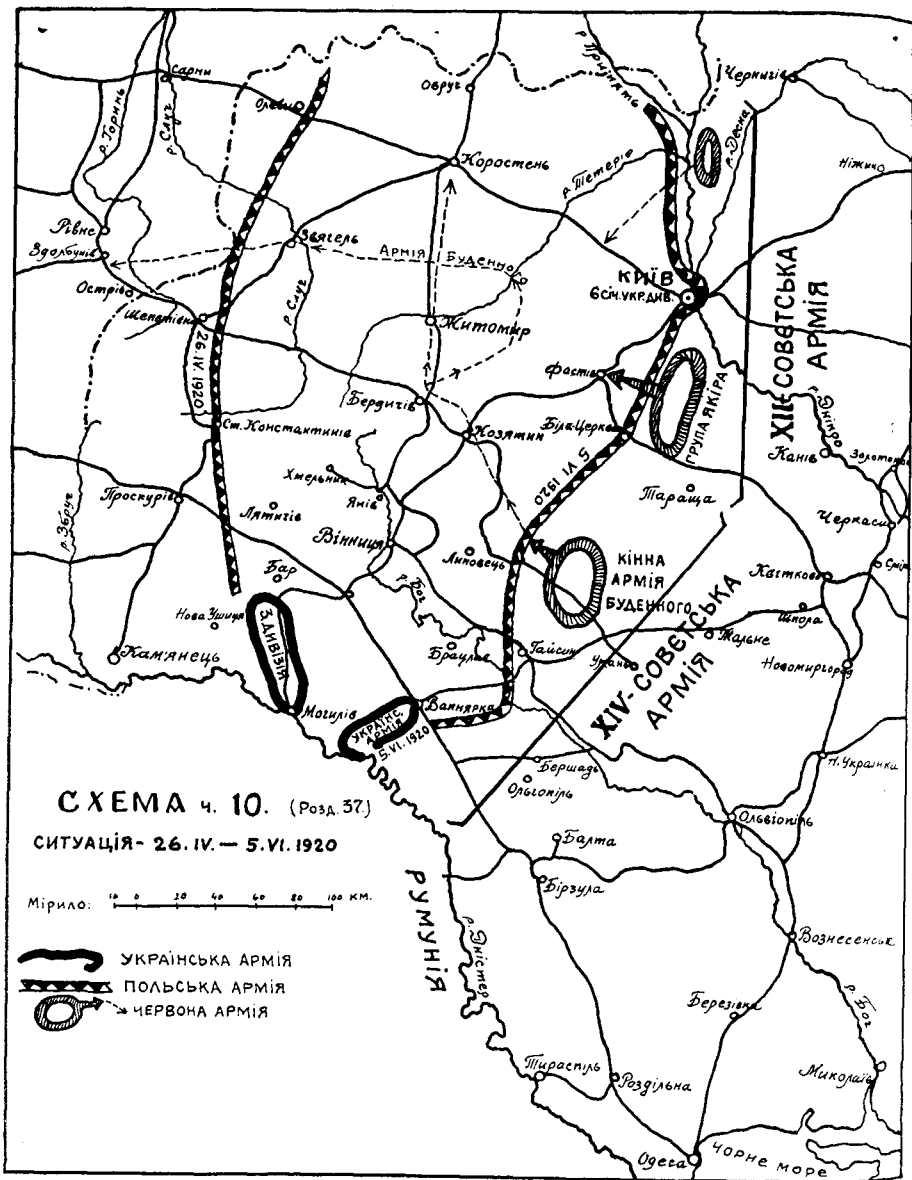
зброї подостатком для принаймні вдвоє стільки українських дивізій. Тим то Пілсудський ладив офензиву в основі тільки польськими військами, а українські збройні сили мали давати тільки політичне оправдання для польського походу по Дніпро. Це політичне оправдання для Пілсудського і його уряду було конечне і без нього він не міг розпочинати походу, який був готовлений раніше місяцями. Цього моменту не враховував Андрій Ливицький, як голова місії УНРеспубліки у Варшаві, що вела переговори з польським урядом. Інформаційна розвідка (політична і військова) в колах УНРеспубліки була дуже слаба взагалі, а в Польщі зокрема. Якби урядові кола УНРеспубліки були мали інформацію про те, що польський генеральний штаб давно рішений вести похід на Київ і що він цей похід приготує в терені, то ці кола були б куди рішучіші в своїх вимогах у переговорах. Вони тоді знали б, що договору однаково потребує як уряд УНРеспубліки, так уряд Речі Посполитої Польської.⁷⁵⁾

По большевицькім боці, на південно-західнім фронті, стояла в зв'язку з советською армією решта частин Української Галицької Армії, які залишилися після страшної тифозної катастрофи з осени і зими 1919 на 1920 рік.^{*)} На підставі спеціального договору з советським командуванням з 12 лютого 1920 Українська Галицька Армія затримувала свою окремішну організацію, а тільки переформовувалася з колишніх трьох корпусів на три бригади, які мали увійти в склад XII і XIV советських армій. Їх популярно називано Червоною Українською Галицькою Армією (ЧУГА). Пізніше большевики пробували розкласти морально ЧУГА зі середини, але це не вдавалося. Ці три бригади були розташовані на фронті так: Перша бригада в районі Чуднова, друга бригада в районі Літина, а третя в районі Жмеринки й Бару. Вони тримали фронт

^{*)} У самій Винниці тоді, як пишуть очевидці, вимерло біля 15,000 вояків УГА на тиф.

проти Поляків і в своїм розумінні боронили українську землю перед дальшим польським завойовництвом.⁷⁶)

Висланці Симона Петлюри поза большевицький фронт встигли ще на початку квітня 1920 увійти в зв'язок з провідними колами другої і третьої бригади УГАрмії. Там була в тім часі вже таємна організація, яка прагнула дістатися до Групи Зимового Походу під орудою ген. Павленка, щоб разом з нею виступити проти большевиків. До того, зрештою, переконували висланці С. Петлюри, доказуючи, що вже наступив союзний договір між Урядом УНР і Польщею (як знаємо, договір був остаточно укладений аж вночі з 21 на 22 квітня). Одночасно ці висланці доводили українським провідним колам обох бригад, що нібито польський уряд зробив для України велику поступку в справі Східньої Галичини, бо зобов'язався негайно переводити там широку територіяльну автономію. Ці кола армії, що діяли підпільно, дали себе вповні переконати до того, щоб спонукати УГАрмію до злуки з Армією УНРеспубліки, яка тоді мала на українській території тільки групу під командуванням ген. Павленка (на Херсонщині). В тім напрямі вже були передані відповідні директиви до окремих частин другої і третьої бригади і незабаром мала бути умова з першою бригадою. Одначе один з підпільних командирів, сотник Юліян Головінський, рішився не виконувати труднішого пляну пересунення в напрямку до групи ген. Павленка, але відразу рішився до того, щоб його бригада перейшла разом з сусідньою на бік наступаючої польської армії в союзі з переформованими дивізіями Армії УНР. До цього пляну сотника Головінського прихилився також командир бригади артилерії УГА, отаман Шепарович. Вони потягнули за собою цілість війська другої і третьої бригади УГАрмії. Цей перехід відкрив відразу фронт для наступаючої на тім фронті союзної українсько-польської армії і таким чином легко вдалося

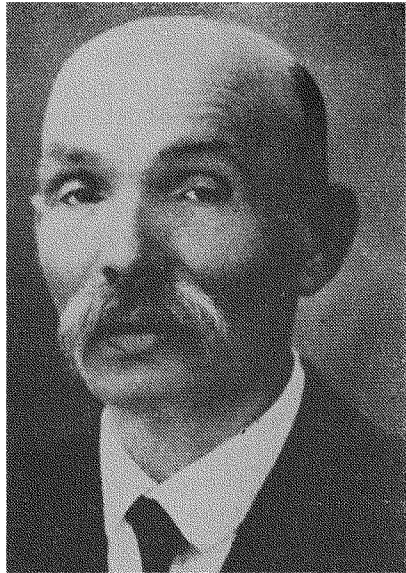
проломити цілий большевицький Південно-Західній Фронт.

Хоча обі бригади УГАрмії уможливили в значній мірі пролом большевицького фронту без більших жертв, то все таки Пілсудський, не зважаючи на прохання С. Петлюри, не залишив тих бригад у зв'язку Армії УНР, як того бажала УГАрмія. Пілсудський наказав обі бригади роззброїти та запротороти до концентраційного табору. Цим він знову виявив виразно свій раніший плян не допускати до збільшення Армії УНРеспубліки під начальним командуванням Головного Отамана Петлюри.⁷⁷⁾

Операції союзних армій — української і польської - розвивалися після пролomu большевицького фронту скоро й успішно. Вже 7 травня був визволений Київ. Тоді Уряд Української Народної Республіки перенісся до Винниці, куди прибув прем'єр І. Мазепа з Могилева разом з в. о. міністром внутр. справ І. Макухом. Тут з огляду на неповне погодження з політикою Андрія Ливицького, за яким стояв Голова Директорії Петлюра, прем'єр Мазепа подав заяву про свою димісію і тоді був утворений новий кабінет міністрів під прем'єрством В. Прокоповича (с. ф.). З великим труднощами з боку польських командирів, але все таки успішно наладнувалася знову державна і самоврядна адміністрація Української Народної Республіки на визволених теренах Правобережжя. Зголошувалися нові добровольці до Армії УНРеспубліки. З решток вояків УГАрмії, яких не встигли інтернувати Поляки, утворено окрему Херсонську Дивізію, в якій були самі добровольці. В новім Уряді УНР залишився Мазепа, як міністер земельних справ, а Осип Безпалко, як міністер праці. Права частина кабінету йшла на уступки натискові Поляків, хоча перед вступом Мазепа і Безпалка була дана виразна заява, що соціяльні справи, зокрема ж земельна, залишаться в тім стані, в якім вони були в УНРеспубліці в 1919 році.

В зв'язку з тим дня 23 червня обидва соціял-демо-

Д-р Іван Макух
(віцеміністер УНР
у кабінеті І. Мазепи)

**кратичні міністри подали такою окремою заявою свою
димісію з кабінету: **)**

До Голови Ради Міністрів У. Н. Р.

Ми, нижче підписані, вступили 1 червня в правительство під Вашим головуванням, як представники партії українських соціал-демократів, поставивши певні умови, які були Вами прийняті й потім проголошені в декларації Правительства, в тому числі коаліційність кабінету по діловому принципу, а також збереження “статус кво” в земельній справі. Недовга праця в новому складі Правительства показала, що принцип коаліційности кабінету не додержується й порішення важніших державних справ прова-

**) Тексту цієї заяви не мав у руках Мазепа, коли писав свої спогади на еміграції. Тим то тут передаємо цю заяву, бо вона була друкована у львівському “Впереді” (за 9 липня 1920), а річник цього щоденника є тепер рідкістю на еміграції.

диться без порозуміння з тими політичними групами, представники яких увійшли в склад кабінету.

Так 18 червня, в зв'язку з докладом міністра фінансів Радою Міністрів, не зважаючи на наші заперечення, ухвалений висок міністра фінансів про негайну продаж державних, муніципальних та інших земель, яка по суті складає компетенцію міністра земельних справ.

Не бажаючи утворити конфлікту з більшістю Ради Міністрів, ми на сьогоднішньому засіданні внесли заяву про перегляд зазначеної постанови з огляду на те, що вона відбулася: 1) без основного обговорення Радою Міністрів земельних справ взагалі, а лише на підставі випадкового порушення цієї справи міністром фінансів і 2) всупереч з принципами, проголошеними в цій справі в декларації правительства. Але Рада Міністрів по Вашій пропозиції не знайшла навіть потрібним обмінятися думками і без всякого обговорення цієї справи, обминула нашу заяву, перейшовши до чергових справ. Крім того мусимо сконстатувати, що Вами, як Головою Ради Міністрів, не було вжито ніяких заходів для порозуміння в цій справі з представниками нашої політичної групи або безпосередньо з нами до сьогоднішнього засідання Ради Міністрів, на розгляд якого наша заява була поставлена, ще вчора на засіданні Ради Міністрів.

З огляду на все зазначене і вважаючи, що ставшийся в Раді Міністрів факт є свідоме порушення тих умов нашого вступу в кабінет, які були нами поставлені з метою забезпечення головніших здобутків революції і правильного розвитку нашої державности, — ми заявляємо, що при утворених умовах ми не можемо нести відповідальности за політику Ради Міністрів і тому подаємо димісію й просимо негайно призначити наших заступників, яким би ми могли передати справи наших міністерств.

Проскурів, 23 червня 1920.

Підписано: Міністер земельних справ

І. Мазепа

Міністер праці: **О. Безпалко.**

Політика головного командування польської армії в Україні явно зміряла до того, щоб недопустити до скріплення Армії УНРеспубліки. Пілсудський і його штаб не погодилися не тільки на організування но-

Ісаак Мазепа

вих українських дивізій, але навіть на побільшення існуючих. Коли міністерство військових справ УНР приступило само, без згоди Поляків, до мобілізації на звільнених від большевицької окупації територіях, то польські військові чинники примусили розпустити мобілізованих новобранців. Тільки тайно перед “союзниками” могли українські дивізії скріпити свій чисельний стан.⁷⁸⁾ Очевидно, що така антиукраїнська політика польського “союзника” шкодила не тільки УНРеспубліці, але й самій Польщі. Замість мати в союзі сильнішу Армію УНР в боротьбі проти большевицького ворога, Поляки своєю поведінкою ослаблювали свій фронт і тим давали змогу Советській Росії відзискати перевагу на фронті і незабаром перейти до протиофензиви.

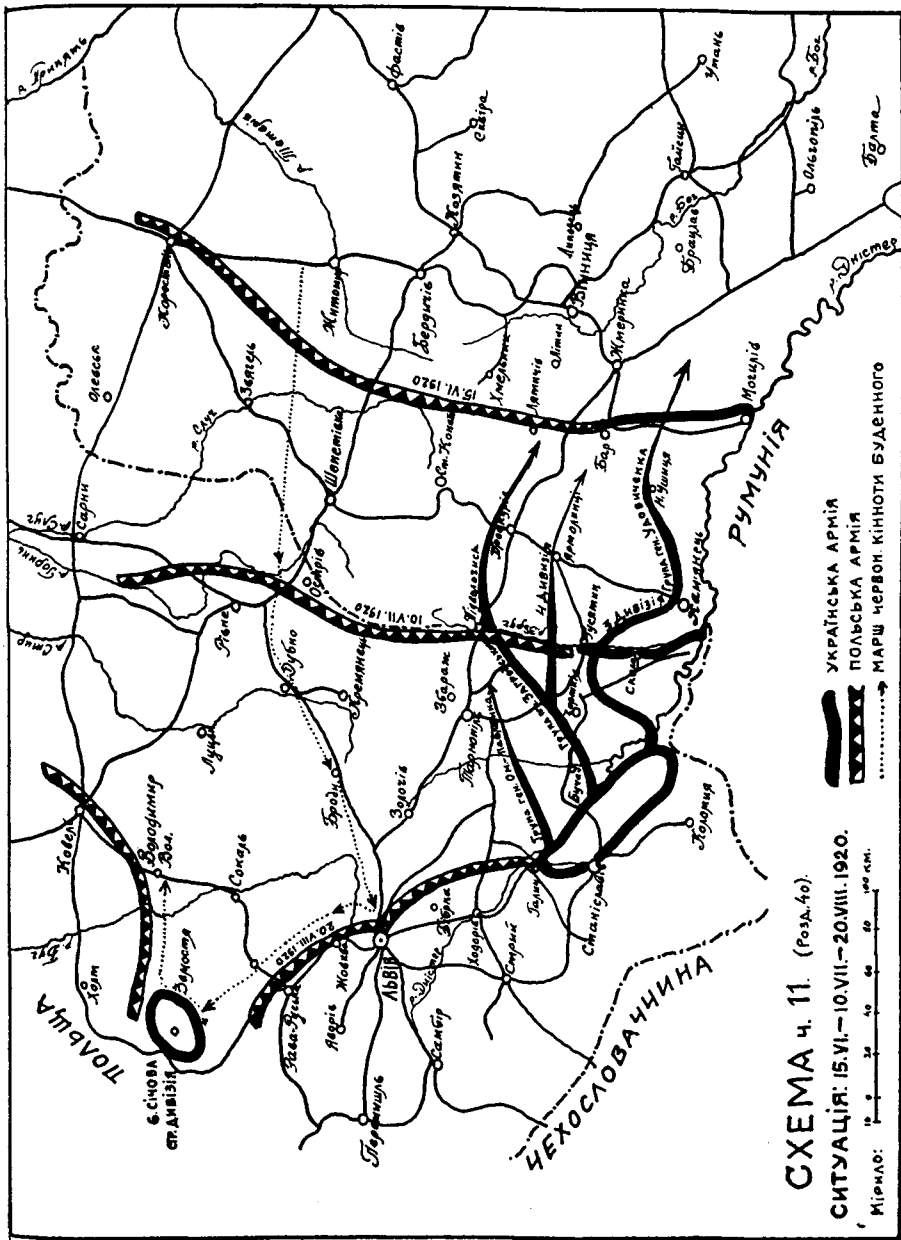
СОВЕТЬКА ПРОТІОФЕНЗИВА

Вже в шість тижнів після перших успіхів українсько-польської офензиви встигли російські советські війська перегрупуватися, стягнути нові сили з глибини краю та розпочати свою протиофензиву наперед на українським фронті, а потім на білоруським. Особливо-го успіху добилася червона армія при допомозі новоутвореної великої кінної армії під командуванням Будьонного. Вона проломила польський фронт, дісталася в запілля і стала загрожувати лініям відступу головних протибольшевицьких військ над Дніпром перед Києвом. Тим то польське командування мусіло наказати евакуацію Києва, яка вже 8 червня почалася, а закінчилася 10 червня. Червоні війська наново зайняли Київ 11 червня. На польські війська впала паніка і вони стали спішно уступати далі. Всі спроби командування, щоб затримати фронт, не вдавалися. Тільки українські дивізії трималися в найкращім порядку.

Уряд УНРеспубліки мусів перенести свій осідок із Винниці до Жмеринки (8 червня), а звідтіль незабаром до Проскурова. Звідтіль він 25 червня мусів перейти у Кам'янець. Проте, відступ мусів продовжатися далі. Дня 14 липня прийшлося відступати на Захід через Збруч.

Армія УНРеспубліки була розділена. Половина її знаходилася в південно-східній Галичині, а друга половина на Волині, звідки вона відступала в напрямку Замостя. Одночасно йшов гострий і спішний советський наступ на білоруським фронті в напрямі Варшави. Советський фронт в серпні підсунувся був аж до Радзиміна під самою Варшавою, під Замостя, під Львів і до Стрия. Здавалося, що Советська Росія цілком задавить польську державність і остаточно знищить при тім також Армію УНРеспубліки.

Більшість урядових і політичних чинників польської республіки тоді вбачали єдине спасення для Польщі в допомозі антанти і в її посередництві щодо

мирових переговорів із Москвою. З другого боку Москва вже була цілком певна перемоги і готовилася перемінити Польщу в свого повного сателіта. Зараз на початку своєї контрофензиви московсько-більшевицький центр приготував, як вступ до підмінування польської влади над Східньою Галичиною та до заведення там повного советського ладу, організацію нової советської республіки — Східньої Галичини. Цій останній справі слід нам присвятити окрему увагу в дещо ширшій розмірі, бо історія цієї республіки на українській території до тепер дуже мало оброблена.

СОВЕТСЬКА РЕСПУБЛІКА СХІДНЬОЇ ГАЛИЧИНИ

З РОСІЙСЬКО-СОВЕТСЬКИМИ ВІЙСЬКАМИ ПРИЙШЛА
ДО С. ГАЛИЧИНИ ГОТОВА “КОМУНІСТИЧНА ПАРТІЯ
СХІДНЬОЇ ГАЛИЧИНИ” І “ГАЛИЦЬКИЙ РЕВКОМ”

Комуністична Партія Східньої Галичини, як це вже вияснено в попередніх розділах, була твором не місцевого суспільно-політичного розвитку, а твором імпортованим. Організація цієї партії була утворена лише частинно з членів, які походили вправді з Галичини, але залишалися довгий час у полоні в Туркестані. Це виразно засвідчує один із “істориків” цієї партії, І. Кулик. Екзотичність цієї партії яскраво підкреслює факт, що провід цієї партії спочивав у руках осіб, які раніше взагалі не бачили Галичини: Володимира Затонського, Івана Немиловського і згаданого вище історика Івана Кулика.

Перший склад Галицького Революційного Комітету (в скороченні “Галревком”) принесла в Галичину російська червона армія на своїх багнетах. Він складався з більшості з не-галицьких комуністів і пари перевихованих галицьких емігрантів. Члени першого Галревкому були такі: голова Володимир Затонський, старий большевик, не-галичанин; заступник голови Михайло Баран, галицький емігрант, перевихований у Москві на комуніста; секретар Іван Немиловський, не-галичанин; члени — Михайло Левницький, галицький емігрант і Хведір Конар (правдиве прізвище Палашук).

МАНІФЕСТ ГАЛРЕВКОМУ

Цей Галревком негайно дня 15 липня 1920 видав свій “маніфест” до населення Східної Галичини, в яким він проголошував “Галицьку Соціалістичну Радянську Республіку”. Владою в цій республіці аж до з’їзду советів із цієї території мав бути цей Галревком. Цей маніфест був одночасно звернений до всього світу і зокрема до советських республік. Його текст був такий:

До працюючих всього світу, до урядів соціалістичних радянських республік і до урядів усіх капіталістичних держав.

Довголітні змагання робітників і незаможників Східної Галичини до визволення з кайданів визиску і гніту капіталу розбивалися досі о непороможні перешкоди. На шляху цим змаганням стояв буржуазний уряд австро-венгерської імперії, польські магнати і поміщики, юнкерський уряд Германії і буржуазія антанти. Всі вони ласі на невичерпані природні багатства Східної Галичини, намагались всіми засобами приборати її в свої руки і визискувати працю галицького робітництва і незаможного селянства. Врешті на перешкоді визвольним змаганням галицького пролетаріату стояла сама галицька дрібна буржуазія, котра вислугувалася то австрійсько-польським урядам, то запродувала інтереси галицьких робітників і селян хижачьким урядам антанти

В міру того, як розвиток капіталізму, головним чином під час великої імперіалістичної війни, втягнув у свій вир все нові верстви галицької суспільності і коли над дрібною буржуазією зависла угроза руйні, вона, рятуючи своє положення, за миску сочевиці всецільно продала можновладцям інтереси працюючого люду. Один її представник, оперетковий диктатор Петрушевич, запродав робочий люд Східної Галичини чорносотенній російській буржуазії, другий представник придніпрянської дрібнобуржуазної ганебної слави атаман Петлюра, запродав її самому лютому ворогові працюючого галицького люду — шляхетсько-буржуазній Польщі. Як скрізь в інших країнах, так теж і в Східній Галичині ганебну роль торговців пролетарською шкурою одіграли галицькі соціал-патріоти — лідери робітничо-селянських партій, котрі перейшли на бік буржуазних урядів і намагаються цілковито затемнити в очах пролетаріату Східної Галичини клясові суперечности капіталістичного ладу.

В результаті таких умовин Східня Галичина опинилась в руках самої чорної реакції шляхетської Польщі, котрій антантські банки заарендували країну на 25 років в подяку за ганебну роль європейського жандарма, який мав захищати європейську буржуазію перед переможним походом соціалістичної революції. Малочисельний галицький пролетаріат виявився безсилим супроти навали ворогів з усіх боків і придавлений опинився під стопою польської білогвардійщини. Однак він не утратив надії на своє визволення; знаючи, що разом з ним йде міжнародна армія праці, міжнародний пролетаріат всього світу. Галицька армія, зложена в більшості своїй з робітників і незаможних селян, перейшла в Червону Армію і мимо всяких провокацій і підкупів польській шляхті і її наймитові Петлюрі удалося перетягнути на свій бік лише частину її командного складу з дрібнобуржуазних націонал-шовіністичних кар'єристів. Всі кращі елементи галицької армії залишились вірними інтересам працюючого люду і разом з русько-українською Червоною Армією, ведуть боротьбу проти польсько-петлюрівських наємників всесвітнього капіталу.

І от зараз завдяки перемогам славної Червоної Армії, котра розбивши внутрішніх ворогів Робітничо-Селянських Радянських Республік, станула на кордонах Галичини і йде вперед, Галицьке, робітництво і селянство, визискуване і гноблене чужою і своєю буржуазією має змогу підняти червоний прапор Соціалістичної Революції. З рядів класово свідомого пролетаріату Галичини, загартованою боротьбою і сильною вірою в близьку перемогу — з рядів її червоних частин вийшов і склався Галицький Революційний Комітет.

Завданням його довести почату класову боротьбу до встановлення Радянської Влади у Східній Галичині.

Урочисто проголошуючи право робітників і селян розпоряджатись своєю судьбою, Галицький Революційний Комітет призиває всіх робітників і селян незалежно від їх національності згуртуватись спільною лавою довкола його і допомогти йому, в трудному завданню організації влади до скликання першого З'їзду Рад Робітничих і Селянських Депутатів.

Видвигнутий робітниками і селянами Східньої Галичини без рїжниць національності Галицький Революційний Комітет являється з цього менту одиноким представником вищої виконавчої влади і тимчасовим урядом Східньої Галичини до З'їзду Рад Робітничих і Селянських Депутатів.

**Володимир
Затонський**

Всі інші уряди Східньої Галичини, де б вони не знаходились, а зокрема уряд бувшого диктатора Петрушевича і уряд Директорії УНР, являються неправомочними і об'являються поза революційним законом.

Русько-українська Червона Армія, вступаючи в землі Галичини, іде на допомогу галицьким робітникам і селянам вирвати владу з рук буржуазії, установити пролетарську владу через ради Робітничо-Селянських Депутатів і зорганізувати для її оборони Галицьку Червону Армію.

Галицький Революційний Комітет оголошує повну державлян допомогти всіми засобами Червоній Армії у її важкій боротьбі з шляхтою і буржуазією.

Вся влада на місцях належить до місцевих Містечкових, Фабрично-Заводських, Окружних і Областних Революційних Комітетів, затверджених Центральним Революційним Комітетом, при чому адміністративний поділ краю до пізнішого вирішення про розділ і розмежування залишається дотеперішній.

Права приватної власности поміщиків, купців, фабрикантів, банкерів і всіх експлуататорів чужої праці на всі землі, ліса, пасовиська, води, надземні і підземні богатства, бувші в їх роз-

порядженню, касується, а їх маєтки з усіма будинками, інвентарем живим і мертвим — передаються в розпорядження працюючих через відповідні місцеві Революційні Комітети. Всі ці маєтки і багатства передаються у власність держави, найвищий законодавчо-виконавчий орган якої — З'їзд Рад Робітничих і Селянських Депутатів вирішить про їх націоналізацію і соціалізацію.

Галицький Революційний Комітет оголошує повну державну самостійність Східної Галичини і запрошує уряди Соціалістичних Радянських Республік і уряди всіх капіталістичних держав нав'язати з ним дипломатичні зносини. Про майбутнє організаційне відношення Східної Галичини до Соціалістичних Радянських Республік вирішить перший З'їзд Рад Робітничих і Селянських Депутатів, котрий в найближчому часі буде скликаний.

Галицький Революційний Комітет заявляє свою повну солідарність з урядами Російської Соціалістичної Федералістичної Радянської Республіки та Української Соціалістичної Радянської Республіки і лічить на їх повну допомогу у руйнуванні старого капіталістичного ладу і будівництві нового соціалістично-комуністичного ладу через Галицьку Соціалістичну Республіку.

Підписано: Галицький Революційний Комітет. Голова: Володимир Затонський. Заступник голови: Михайло Баран. Члени: Хведір Конар, Іван Немоловський. 79, *)

До цього маніфесту треба лише деяких коротких заміток: 1) Форма і зміст маніфесту вказують на незнання автора психіки величезної більшості населення Східної Галичини, тобто Українців. З того ясно, що автором цього маніфесту був правдоподібно сам Затонський. Також мова в окремих зворотах містить москалізми, яких ні Баран ні Левицький правдоподібно були б не вживали. Зрештою основний зміст характеризується звичайною большевицькою демагогією того часу. 2) Маніфест з агітаційних причин містить навмисну неправду про те, що буцім то з советською армією іде Українська Галицька Армія та що то тільки мало-хто з її командного складу перейшов на бік союзних українсько-польських військ. Власне вже 24 квітня перейшли дві третини цієї армії на бік насту-

*) Затримано тут вправопис оригіналу. М. С.

паючих союзних армій УНРеспублілки і Польщі, а третя її частина, перша бригада, де хребтом були УСС, не мала змоги перейти, але попала в полон. При советській армії залишилося тоді тільки кільканадцять одиниць. Решту тих, що були в заплілі в моменті початку офензиви в квітні, советська влада інтернувала в Кожухові під Москвою. 3) Такою самою пропагандивною неправдою є твердження маніфесту, що Галревком був утворений галицькими “селянами і робітниками”. Він був екзотичним твором і в додатку зложеним також з не-галицьких громадян. 4) “Радянська влада” в Східній Галичині проголошена тільки на папері, як назва для “республіки”. В дійсності сам маніфест потверджує своїм змістом, що це має бути не республіка рад, а республіка ревкомів, які є невиборні, а накинені партією адміністративні органи, відповідальні тільки перед своєю партією. 5) Залишається до в'яснення питання, чому Москва наказала проголосити в Східній Галичині покищо самостійність, а не прилучення її до советської республіки України. Документальних даних для відповіді нема. Є тільки можливість робити правдоподібні висновки з інших рішень Москви в тодішній політичній ситуації. Східня Галичина мала тоді визнаний західними великодержавами статус суб'єкту міжнародного права. Москва в тім часі, помимо інших словесних заяв, хотіла миритися з антантою, а покищо завести свою советську систему тільки в Польщі і Німеччині. Просто нападати на антанту Москва не рішалася з огляду на свою економічну кризу і брак військового виряду в достатній кількості. Тим то правдоподібно, що Москва ніби то сама нічого робити не хотіла, а формально висувала на сцену “самостійний” галицький уряд у формі ревкому. Ту саму тактику Москва стосувала тоді супроти самої Польщі, маючи вже готовий “самостійний польський уряд” на чолі з Мархлівським і Дзержинським. Мусів грати тоді ролю також той момент, щоб не “мішати” Галичнини з Придніпрянщиною, бо тим способом прийшло б скріплен-

ня українського “націоналізму”, осідком якого уважала Москва Галичину. 6) Маніфест касує тільки формально приватну власність великої земельної посло-сти і удержавнює її. Селянської дрібної власности ніби не зачіпає. Тим різнилася тепер тактика Галревкому від тактики другої советської республіки в Україні. 7) Згадка про окрему “Червону Галицьку Армію” — звичайна пропаганда. Ніякої окремої армії, поза російською червоною армією тоді вже бути не могло, бо це противилося засадничій політиці Москви в цій справі. Тим то також згадка в маніфесті про “русько-українську” (тобто московсько-українську) армію є звичайним вимислом пропаганди. Тоді і пізніше існувала тільки єдина армія Советської Росії.

ПОКЛИК “УКРАЇНСЬКОГО ЧЕРВОНОГО СТІЛЦТВА”

Галревком у маніфесті бажав говорити тільки до “г а л и ц ь к и х р о б і т н и к і в і с е л ь я н”. Ніде там нема згадки про те, що в Галичині живе у к р а ї н с ь к и й нарід і дві меншини - жидівська і польська. Це була “особлива” лінія тодішньої політики Москви. Проте, Москва розуміла, що фактичну симпатію вона може у війні проти Польщі здобути тільки в українським населенні, яке послідовно було проти польського панування в цім краю. Це Москва знала і тому вона наказала Галревкомові видати ще окремий поклик від у к р а ї н с ь к о г о “червоного стрілецтва”.

Цей поклик виглядав так: *)

Робітники, робітничі, селяне, селянки і всі чесні громадяне Галичини!

Ми, ваші сини і браття, Галицькі Червоні Стрільці, увійшли 17 серпня 1920 року на землю поневоленої панами і знищеної війною Галичини. Ми прийшли під червоними, як кров, прапорами, щоби допомогти вам визволитися з панського і богацького ярма, покінчити війну з шляхтою і зайнятися мирним трудом в згоді з робітниками і селянами всього світу.

*) Правопис оригіналу. М. С.

Ще в минулім році ви післали нас в бій проти шляхти в тій надії, що ми проженемо панів та відберемо награблені у вас і ділів ваших богацтва і землю, ліси, фабрики, копальні.

І ми боролися хоробро. Нашими кістками засіяли галицькі поля, нашою кровю сплочена земля. Та в той час тодішні наші самозванці — провідники, дрібні буржуйчики — пани з сінньо-жовтим прапором в руках продавали нас то розбишаці Петлюрі, то царському генералові Денікіну, то прямо бандитам — “повстанцям”. Нас посилали в бій проти робітників і селян Радянської Росії і України. Ми терпіли голод і холод, поклали тисячі голов за інтереси світових робітників. Пошести перекосили нас на половеину. Тільки одної зими вмерло 50 тисяч наших товаришів. Їх тіла порозтягали собаки і свині. А панки — “народні” провідники торгували в той час нафтою, цукром і тобою, народе Галичини, тай по одному з награбованим добром утікали хто в Польщу, хто до Відня, хто в Румунію.

В місяці лютому 1920 року ми зрозуміли свій блуд і злучилися з робітничо-селянською Червоною Армією, яка прийняла нас як рідних братів. Та народні злидні не спали. Підлі галицькі офіцери, підплачені агентами Петлюри, Петрушеннича і польської шляхти, затужили за панамі і золотими ковнірами, ті, котрих чекав народний суд за крадіжк і розтрату народного майна, ганебно зрадили радянську владу робітників і селян, а за собою потягнули в безодню сорому і вічної ганьби несвідоме стрілецтво.

Тільки одна військова частина залишилася вірною Червоній Армії і постановила обстоювати права галицьких робітників та селян зі зброєю в руках. Це частина відомих всім Українських Січових Стрільців. Вони безпереривно борються на фронті проти польської шляхти.

Ми також постановили відстоювати права робітників та незможних селян. Нам довелось жити кілька місяців в глибині радянської Росії. Там бачили ми на власні очі добро і щастя, яке дає Радянська Влада. Там бачили ми взірцевий порядок. І ми мріяли про те, щоби і в нашій Галичині завести такий самий соціалістичний лад, диктатуру пролетаріату. І наше бажання сповнилось.

Робітники й Селяни!

Станьте на допомогу нам, женіть враз з нами панів та підкупленних панських наймитчуків. Слухайте свято Робітничо-Селянського Правительства! Воно проголосило вже, що вся Влада в Галичині належить тільки до працюючих.

Не діліть людей на Українців, Поляків, Жидів, на греко-католиків і римо-католиків, а діліть на бідних і багатих!

Чесний робітник — ваш приятель!

Шляхтич, дідич-пан, спекулянт, богач і дармоїд - ваші вороги!

Від тепер вся земля — ваша земля, селяне!

Всі фабрики — ваші фабрики, робітники!

Справа народної освіти у ваших руках, Вчіться, просвіщайтеся! Пани держали вас в темноті, щоби краще використовувати вас.

Тепер, коли геройська Червона Армія йде вперед і визволяє працю з ярма капіталу, ми, ваші сини і браття, віримо, що ми підем разом з вами назустріч новому життю.

Вступайте, товариші, селяни й робітники, в ряди Червоної Армії добровільно! Смерть катам трудового народу! Хай живе Влада бідноти міста і села!

Хай живе Революційне Правительство Радянської Галичини!

Хай живе тісний союз всіх Радянських Республік!

Хай живе Червона Армія!

Хай живе Всесвітня Револуція і її великі провідники, - товариші Ленін і Троцький!

Підписано: Червоні Галицькі Стрільці

На вільній галицькій землі, дня 20 серпня 1920. 80 а)

Цей поклик був зрадагований безсумнівно якимсь галицьким комуністом українського роду, може одним із “туркестанців”, коли в поклику мова, що ця група перебувала декілька місяців у Советській Росії. В кожному разі нове в цій відозві тільки те, що тут агітується іменем Українських Січових Стрільців, подаючи, зрештою, неправдиві твердження, що буцім то вони б’ються в рядх советської армії. Поза тим відозва цілком така сама в національній справі, як маніфест Галревкому. Що більше, цей автор поклику просто безтактовно, в запалі новоспеченого комуніста, негує взагалі національну справу в Галичині, де якраз вона мала найбільш гарячий ґрунт. Такий тон відозви мусів мати саме протилежний наслідок, до того, якого собі того бажав Галревком. Як побачимо ще далі, ніхто

з місцевих Українців не зголосився добровольцем до советської армії, чи пак до її “Галицьких Стрільців”.⁸⁰⁾

Так запрезентувала себе принесена на багнетах влада Галревому, що був еманациєю “Комуністичної Партії Галичини”.

ПОШИРЕНИЙ ГАЛРЕВКОМ І ЙОГО “ДЕРЖАВНИЙ ЛАД”

В серпні 1920 р. наступила деяка зміна в особистім складі Галревому. До нього взято з наказу московського партійного центру двох галицьких Поляків, як буцім то представників польського комуністичного підпілля за часів польської влади в Східній Галичині. Новий склад Галревкому був такий: Володимир Затонський, Михайло Баран, Михайло Левицький, Казімерж Літвінович та В. Савка. Попередні члени Галревкому залишилися далі в Тернополі, що став тимчасовою столицею “Галицької Радянської Республіки” та вони працювали далі в рямах комуністичної партії.

Розподіл функцій Галревкому ось такий: 1) Володимир Затонський (колишній доцент у Києві) — голова Галревкому та завідуючий двома відділами: зовнішніх справ і земельних справ. 2) Заступник голови Михайло Баран (колишній народний учитель), завідував відділом військових справ і відділом фінансових справ. 3) Михайло Левицький (колишній учитель вселюдної школи) завідував відділом внутрішніх справ. 4) В. Савка, невідомий жидівський робітничий “діяч”, завідував відділом народного господарства. 5) Казімерж Літвінович, також польський діяч, завідував відділами праці і соціального забезпечення, пошт і телеграфів та шляхів. З Українців галичан працював ще при Галревкомі Іван Сіяк та Никифор Гірняк на підрядних становищах.

Галревком відразу взявся до видавання своїх декретів, якими він пробував завести в Східній Галичині новий державний лад. “Галицька Радянська Республіка” згідно з декретом Галревкому ч. 4 не мала

посідати ніякого національного характеру. Цей цікавий декрет про скасування державної мови мав такий текст:

Буржуазно-націоналістична держава не тільки держить в економічному і соціальному рабстві робітництво і селянство своєї країни, не тільки душить культуру, що проявляється в других національних формах, але задержує розвиток працюючих і своєї пануючої нації.

Націоналістична агітація, котра ведеться во ім'я загальнонаціональних інтересів, являється тільки засобом затемнення класової свідомості робітників і селян для зміцнення при їх же допомозі панування буржуазії, якої б то не було нації.

У Східній Галичині ясно видно контрреволюційну роль, яку відіграє там націоналізм, котрий в руках як польської шляхти, так і української дрібної буржуазії прийняв форму боротьби проти визвольних змагань пролетаріату і напівпролетарських мас Східньої Галичини.

Стоячи на ґрунті, що Радянська Влада не є владою якої-небудь національності, лише виразником диктатури пролетаріату без огляду на його національну приналежність, бажаючи зробити всі постанови і державні акти радянського Уряду однаково зрозумілими для всіх працюючих мас Соціалістичної Республіки, маючи на увазі, що трудяще населення Східньої Галичини є мішане, вживає не лише одну мову, Галицький Революційний Комітет осим проголошує:

1. На території Галицької Соціалістичної Радянської Республіки касується обов'язкова державна мова і всі мови, які вживає населення республіки є рівноправними.

2. Кожний громадянин має право звертатися до всіх радянських установ з усіми справами словом і письмом на своїй рідній мові.

3. Всі радянські закони, декрети і постанови будуть оголошувані на всіх краєвих мовах, т. е. українській, польській і жидівській.

4. Внутрішнє урядовання в Радянських Установах Східньої Галичини вестиметься на більш уживаних краєвих мовах, а саме українській і польській.

5. Культурно-освітні потреби робітничо-селянських мас будуть задоволені в тих національних формах, які відповідатимуть їх національному складові.

6. Вважаючи, що лише таким шляхом справедливо розв'яжуться наболіле національне питання, Радянська Влада пересте-рігає ціле населення перед якими то не було б проявами націо-налізму, себто пережитками ганебної пам'яті панування капіталу.

7. Всі ті, що своїм поведенням чи словом вноситимуть на-ціональну ворожнечу і ненависть серед пролетарських мас, а особливо радянські співробітники, будуть об'явлені ворогами ре-волюції і працюючого народу і передані Військово-Револуційно-му Трибуналові.

Цей декрет оголошений за підписами всіх п'ятьох членів Гал-ревкому (нового складу). 81)

Як подають свідчення зі способу урядування Гал-ревкому, то оба польські члени провадили свої відді-ли Галревкому у внутрішнім і з о в н і ш н і м уряду-ванні тільки по-польськи. Сама концепція трьох дер-жавних мов та шкільна система цілком нез'ясовані, показують, що Галревком у випадку перемоги совет-ської армії під Варшавою рахувався з новим урегулю-ванням всієї національної проблеми на харківський лад, тобто з перевагою московської мови. Тим то те-пер він не уважав за потрібне докладніше займатися ближчим сформулюванням порядку мови в урядуван-ні і в школах.

Треба тут коротко схарактеризувати головних провідників затії, що носила назву "Галицької Соція-лістичної Советської Республіки". Їхню характеристи-ку беремо зі свідчень тих, що мали до діла з ними під час їх урядування в Тернополі:

Володимир Затонський, родом з повіту Кам'янець на Поділлі. Був доцентом техніки в Києві. Проте, був заїлим большевиком, у поведінці брутальним і грубим демагогом. В урядуванні вживав лише московської мо-ви. 81 а) У стосунку до українського національного ру-ху був кривавим катом. Як свідчить Д-р Никифор Гір-няк, то він любив хвалитись, як він сам розстрілював "ворогів пролетаріату, контрреволюціонерів". Пізні-ше, після заключення перемир'я з Польщею в о с е н і 1920 року, він належав до большевицької "трійки", яка

кріваво ліквідувала український рух опору на Правобережжі. Він належав до катів, які розстрілювали 359 героїв із Другого Зимового Походу під Базаром. ^{81 б)}

Федір Конар (Палащук) належав в КПБУ до групи “федералістів”, тобто до опозиції згаданої вище в одному з наших попередніх розділів. За зв’язки з Винниченком він був потім усунений із Галревкому і партії. ^{81 в)}

Михайло Левицький належав до “туркестанців”. Був сильним ренегатом і в адміністрації всі важливіші місця обсаджував Поляками, а не Українцями. Він мав сильний вплив у Чехії.

Коли М. Баран дістав “дипломатичну” місію, то його місце зайняв Поляк Губер. Він став комісарем військових справ, урядовав лише по польськи і свій комісарят обсаджував лише Поляками.

Комісарем земельних справ був якийсь Гавриляк із Збаражчини. Він був українського роду, але признавався за Поляка.

Комісарем торгівлі і промислу був Савка, жидівський діяч із друкарських робітників. Також І. Кулик був жидівським большевиком, але походив із Уманщини. ^{81 г)}

Інші комісари і їхні заступники не мали ніякого голосу, хоч і походили з “туркестанців” або були їх свояками.

ПУСТІ ОБІЦЯНКИ ДЛЯ РОБІТНИКІВ

Окремо за зразком декларації прав працюючого народу, яку видала советська влада на своїх початках у Петрограді, також Галревком проголосив свою “Декларацію про права і обов’язки робітників”. Вона характеристична для тодішньої фразеології і метод агітації окупаційної влади серед населення Східньої Галичини та пустих обіцянок для нього. Даємо тут із неї головні розділи:

“. . . Завдяки перемогам Червоної Армії Соціалістичних Радянських Республік Росії і України наша країна визволяється з

варварського ярма шляхти і польських магнатів. Завдяки червоним лицарям ми маєм взятись за реорганізацію громадського життя на соціалістичних підвалинах.

“Глянувши на завмираючий капіталістичний лад, ми бачимо перед своїми очима надзвичайно сумну картину, добре відому кожному робітникові. Мільйони людських одиниць робітників працює і витворює величезні багатства, які йдуть в кишені малої горстки капіталістів” . . .

Після такого вступу на лад популярної газетної статті приходять такі ніби вже правні засади про права і обов'язки робітників:

З сьогоднішнім днем вводиться в життя:

1) Вісімгодинний робочий день і сімгодинний час нічної праці.

Примітка: Детайльні права праці будуть випрацювані разом з представниками професійних робітничих союзів.

2) а. Забезпечення всіх безробітних, ставляючи їх щодо оплати і заосмотрення нарівні з працюючими.

б. Повне забезпечення і заосмотрення хворих, віддаючи для їх потреб всі лікарські сили і засоби, існуючі санаторії, лікарні, клініки і т. п.

в. Доживотне обезпечення інвалідів і стариків.

г. Державна опіка над сиротами.

д. Забезпечення членів сім'ї на випадок смерті батька.

е. Право відпусток всім працюючим раз в році, віддаючи в їх розпорядження всі курорти (купелеві установи).

е. Заборона праці для дітей до 15 літ, віддаючи їх обов'язково до публічних шкіл.

з. Забезпечення вагітних і положниць, даючи їм 16-тижневий відпуск до і після родів.

3) Для негайного впровадження в життя вище вказаних прав треба:

а. Негайно вибрати Фабрично-Заводські Комітети для того, щоб вони взяли в свої руки керму фабричного життя, його нормального функціонування, а також організацію фабричного керівництва.

б. Зорганізувати професіональне життя з метою поліпшення матеріального становища робітничої класи, а також вироблення робочої дисципліни.

в. Зорганізувати на фабриках групи і гуртки партійних робітників комуністів з метою охорони перед посяганнями контррево-

тюдії, береження фабричного майна, що являється частиною народного добра. 82)

Весь той декрет виданий цілком для пропаганди. Економічне життя в промислі, поза бориславським районом, не існувало. “Фабрики”, про які говорить декрет, є чистою фантазією, коли не рахувати дрібних “грайзлерних” робітень, де працював сам майстер і учень. Духа цього декрету характеризує те, що всюди там, де треба було говорити конкретно, він оперує загальниками. Коли мова про відпустки, то декрет не каже, скільки днів має тривати така відпустка. Крім того нема мови про те, хто і як має платити за таку відпустку і т. д.

Важно тут підкреслити також те місце декрету, де він виразно стверджує, що вся та влада “Ревкому” існує виключно завдяки “перемогам червоної армії”, а не власній революції “пролетаріату Східньої Галичини”.

Окрім тих декретів слід ще зареєструвати, що Галревком видав ще такі декрети і “обов’язкові постанови”: 1) про заборону видачі цивільному населенню алкоголічних напитків; 2) про віддання всієї зброї і заборону її тримати без дозволу; 3) про обов’язкову виміну місцевої валюти на валюту РСФСР (один рубель Советської Росії рівнявся одному рублеві царському або думському та 2 коронам або гривням); цим розпорядженням фактично ограблено місцеве населення, бо вартість рубля Советської Росії в тім часі впала була в порівнянні з царським рублем в 1914 році на 6,200 советських рублів, а в порівнянні до корон тодішнього курсу (1920) приблизно на 1,000. 4) окремим декретом унормовано збір жнив із панських маєтків.

Хоча маніфест обіцяв передачу цих маєтків у руки селянства, то в дійсності окупаційна влада ці маєтки зареквірувала собі під свою адміністрацію, тим більше, що застала готові оброблені і засіяні панські

грунти, жниво на яких вимагало тільки робочих рук для збору, а більш нічого. Розпорядження про цей збір видав наперед Галревком 1 серпня, а за ним вийшов наказ “особоуповноваженого Опродкомюзаготфронту, завідуючого харчовим відділом при Галревкомі” (число 3 з 8 серпня) за датою в Жмеринці. З цього довгого титулу харчового органу видно, що фактично всіми харчовими справами керував відповідний орган армії Советської Росії, а він тільки номінально рахувався при Галревкомі, не будучи навіть у Галичині. З цього наказу видно далі, що збір збіжжя мали переводити військові харчові органи і “харчагенти” у порозумінні з повітовими ревкомами в Східній Галичині, яких роля зводилася до того, щоб доставити примусово робітників із сіл. Як винагороду за всю працю, зв’язану з вижаттям і скошенням збіжжя, його обмолоченням і доставою до повітових центрів, була визначена заплата в натурі в висоті одної третини.⁸³⁾

В осідку Галревкому, Тернополі, видавала партія свій орган “Більшовик”, де поміщувано також усі розпорядження і накази Галревкому. Місцевим ревкомам накидувано згори партійний склад у такім числі, щоб половина членів була з Українців, а друга половина з Поляків і Жидів. Це видно із звітів у “Більшовику”.

Адміністрація Галревкому користувалась фактично тільки повітовими ревкомами і міськими ревкомами по окремих містах і містечках. По селах майже ніде ревкомів не с т в о р е н о, бо не було для цього комуністів. Тим то відповідні накази по селах переводили в життя представники політичної поліції, яка носила назву “Чека”. Окремий відділ Чеки для цілої Східньої Галичини мав свого керівника в Тернополі. Головою цієї “Галицької Надзвичайної (Черезчайной) Комісії” був Наваловський.⁸⁴⁾ Це був “туркестанець”. У своїм штабі він мав пару українських співробітників, а між ними В. Дзіковського. Решта - Поляки Пайончек і Рихловіч та Жиди Гольдберг, Вольфман і Різниченко. Фактичним керівником Чеки був В. Загонський.^{85 а)}

С. Петлюра і Ю. Пілсудський під час паради в Києві.

НІЯКОЇ “СОВЕТСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ” В ГАЛИЧИНІ НЕ БУЛО

Найновіша урядово-більшовицька “Історія Української РСР” та “Історія Львова”⁸⁵⁾ намагаються створити в своїх читачів вражіння, що “пролетаріят Галичини” провадив перед приходом червоної армії і під час її походу в Східню Галичину якусь революційну акцію в користь советської влади. Це явна історична неправда. Безпосередні керівники Галревкому і безпосередні свідки тодішніх подій у Східній Галичині посвідчують зовсім інші факти. Сам голова Галревкому, Володимир Затонський, отже в цій справі найбільш компетентна особа, свідчить у своїй статті в урядовім “Більшовику” таке:

“Радянська Влада в Галичині не виникла сама по собі милостію революції. Не було так, як у Росії, що

широкі маси . . . могутне повстали і самі почали творити нові форми життя.

“Радянська Влада в Галичину прийшла разом з червоним військом”.⁸⁶⁾

Свідectво Затонського ясне: ніякої революції в користь советської влади в “Червоній Галичині”, як він називає тоді Галичину, не було. Владу Галревкому принесено в Галичину виключно на багнетах армії Советської Росії.

Те саме іншими словами посвідчує також співробітник Галревкому Іван Кулик (Жид з Уманщини, пізніший заступник “полпреда” в Канаді). Він у своїм історичнім нарисі сам ставить питання “Чому галицькі маси самі не повстали зі зброєю в руках на захист своєї [“советської”] влади?” І на це питання він дає таку відповідь: “Щоб збудити активність цих мас, треба було, як передумову, мати глибоку й масову працю комуністичної партії, а ця партія тоді в радянській частині Галичини шойно починала свою роботу і не встигла ще як слід зв’язатись з масами, не мала необхідного досвіду . . .” Окрім того він в іншій місці свого нарису стверджує факт, що в цих містах і містечках “пролетаріату промислового майже не було”. Іншими словами, не було навіть формально для кого творити “диктатуру пролетаріату”, якою є советська влада.⁸⁷⁾

У військовій справі видав Галревком поклик “до добровільної мобілізації”, але з нього нічого не вийшло. Неуспіх оправдує Кулик тим, що нібито поклик видано спізнено. Обов’язкової мобілізації не проголошено, бо Галревком уважав її “політично недоцільною”, як посвідчує сам Кулик.⁸⁸⁾

Діяльність відділу зовнішніх справ Галревкому обмежилася до видання поклику до польського народу, а потім ноти до польського уряду в справі переговорів про перемир’я і мир. Ці переговори спершу почалися з ініціативи польського уряду з делегацією Советської Росії в Мінську, куди Галревком на поклик

Москви вислав був Михайла Барана як свого делегата. Про ці переговори і пізніші переговори в Ризі буде в нас мова в окремім розділі.

КІНЕЦЬ “ГАЛИЦЬКОЇ СОВЕТЬСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ”

Кінець “Галицької Советської Республіки” прийшов з кінцем обсади цієї частини Східньої Галичини советсько-російською армією. Армія Советської Росії підійшла була під Варшаву, Замостя, Львів. Від Варшави, під Радзиміном, була советська армія всього лише 17 кілометрів. Дня 14 серпня почалася польська протиофензива, коли дивізія Армії УНРеспубліки під Замостям затримала дальше посунення советських військ вперед. Могла ця битва рішитися ще в користь советської армії та причинитися до кінця незалежної Польщі, якби кінна армія Будьонного і та частина армії, яка знаходилася підо Львовом, була своєчасно поспішила в сторону Замостя та вдарила у флянку польсько-українських військ. Політичним комісаром цієї армії був Сталін і він своєчасно не виконав наказу начального вождя армії генерала Тухачевського. Тому битва за Варшаву випала в користь Польщі. Советська армія була на тім відтринку фронту не тільки відбита, але й розбита і мусіла відступати за Буг, а потім далі на Схід. Дня 12 вересня советська армія мусіла відступити з Ковля, 16 вересня з Луцька, а 18 з Рівного. Внаслідок того флянкового руху польських армій, советські сили мусіли 16 вересня відступати також на Брідським і Золочівським відтинках, а далі з цілої Галичини. Тут відтискали советську армію на Схід поза Збруч частини Армії Української Народної Республіки. *) Затонський з Галревкомом утік нагло з Тернополя 12 вересня та не встиг допильнувати розстрілу багатьох в'язнів.

*) Вина тодішнього політичного комісара при армії Будьонного, Йосіфа Сталіна, доказана поза вся-

Дальша офензива Армії УНР визволила значну частину території на Схід від Збруча. Уряд УНР тоді перенісся знову до Кам'янця. Але тим часом в польських урядових колах наступив зворот у політиці в справі становища до Советської Росії, яка тоді, після поразки в свою чергу, стала знову старатися про мир із Польщею. Польський уряд рішив тоді сепаратно і безвідома Уряду УНР заключити перемир'я на протисоветським фронті, а потім і сепаратний мир. Про хід цієї справи буде в нас мова в окремій розділі.

ким сумнівом урядовими документами в праці Л. Троцького (по-англійськи) "Сталін" (стор. 328 і наст.). факт, що ще раніше Троцький виявив цю обставину, яку спричинив Сталін і тим причинився до програної советської кампанії під Варшавою, потягнув проти Троцького ненаситну жадобу помсти в Сталіна, що допровадила до смерті Троцького аж в Мексику.

Офіційна історія за життя Сталіна фальшувала цю обставину. Фальшовано історію так, що то ніби не Сталін завинив, що армія Будьонного не пішла своєчасно на підмогу Тухачевському під Варшаву в рішальній битві, але що то ніби Троцький завинив катастрофу, що не дозволив Сталінові і Будьонному здобувати Львова. Так ще виразно написано в "історії" Ліхолата (там таки, сторінка 491), виданій 1954 року.

Але після перемини панівної групи всередині партії наступила також деяка "регабілітація" Троцького і засудження Сталіна. За чотири роки після появи "історії" Ліхолата вийшла ще одна офіційна "історія", тем разом самої Академії УРСР. В другім томі (сторінка 192), хоч і безіменно, але виразно стверджена вина Сталіна за поразку під Варшавою: "затримка з пересуненням I Кінної Армії [Будьонного] на допомогу військам Західнього Фронту" — це на першій місці причина поразки.

ЩО СОВЕТСЬКА ВЛАДА ПРИНЕСЛА В ГАЛИЧИНУ

ТІНЬ ФЕЛІКСА ДЗЕРЖИНСЬКОГО НАД ТРЕТЬОЮ
СОВЕТСЬКОЮ РЕСПУБЛІКОЮ В УКРАЇНІ І НАД
“ГАЛИЦЬКОЮ СОВЕТСЬКОЮ РЕСПУБЛІКОЮ”

Хоча від розв'язання Всеукрревкому існував на папері окремий Совнарком ніби то “незалежної” советської республіки України, то в дійсності внутрішня адміністрація на окупованій території України була фактично в руках Всеросійської Чеки. Для того, щоб завести “твердий порядок” в Україні, був призначений зовсім формально Фелікс Держинський, голова Всеросійської Чеки, начальником адміністрації всього заплілля “Південно-Західнього Фронту” советської армії, тобто на практиці всієї окупованої тоді української території.⁸⁹⁾ Советський історик Ліхолат стверджує, що “Держинський приймав активну участь у всій державній праці в Україні. Зокрема велике значіння мала його діяльність у боротьбі з куркульським бандитизмом і в справі поліпшення праці харчових органів”. Це значить, що Держинський організував боротьбу проти українських селянських повстань та “поліпшував” грабiж продуктів українського хліборобства. Він зорганізував окреме “Правління Запліллям Південно-Західнього Фронту”.

В тодішній пресовій заяві Держинський потверджував, що у зв'язку з офензивою Армії УНРеспубліки зростає активність українських повстань (“підпільних петлюрівських організацій”). Своїм завданням він ставив “затіснити взаємини господарства України з Росією”.⁹⁰⁾

Річ ясна, що такого завдання — боротьби проти українських повстань і грабежу українського хліба — не міг Держинський виконати силами самих московських большевиків із України. Для того треба було спровадити спеціально вишколені большевицькі чекістські відділи зі Советської Росії. Про це свідчить советський історик Ліхолат так: “На наказ Ф. Е. Держинського в Україну з Російської Соціалістичної Советської Республіки були скеровані найліпші відділи військ внутрішньої охорони у загальнім числі 6 тисяч людей, які взяли активну участь у боротьбі з куркульським бандитизмом “(тобто з українськими селянськими повстаннями).⁹¹⁾

Треба також підкреслити, що в “роботі” для зміцнення адміністрації окупаційного ладу в Україні брав активну участь також голова Всеросійського ЦВК Советів (тобто тодішній “президент” Советської Росії) М. Калінін. Як видно з діяльності Держинського в Україні і самого голови РСФСР Калініна, то Москва на практиці трактувала адміністрацію в Україні цілком як свою провінцію, а не як формально окрему державу. *)

*) Мало-хто знає прізвища перших “президентів”, Російської Советської Федеративної Соціалістичної Республіки. В свій час, а потім ще більше в історичних нарисах большевицьких і не большевицьких авторів блищали імена не “президентів”, але “прем’єрів” Совнаркому або різних визначних комісарів, як Ленін, Троцький, Риков і Сталін. Про президентів республіки згадувано потім мало аж до вибору Калініна, який довго займав цей пост. Отож нагадуємо, що двома

●
Яков Свердлов
●

МЕТОДИ БОРотьБИ З УКРАїнсьКИМ СЕЛЯнСТВОМ

Методи боротьби проти українських селянських повстань в основі були однакові від січня 1918 року. Їх характеризувала жорстокість і масовість терору проти цілих громад і волостей. Це була плянова погромницька акція проти Українців. Окремі большевицькі начальники стосували свої особисті методи, залежно від ступня своєї жорстокости та винахідливости. Щойно восени 1920 голова Совнаркому України видав окремому ніби кодифікацію цих методів боротьби. Стало-

першими “президентами” Советської Росії були Лев Каменев і Яков Свердлов. Обидва були большевиками жидівського роду. Перший скінчив пізніше самогубством, щоб не бути розстріляним. Другий помер у підозрілих обставинах на весні 1920 року. Щойно тоді був обраний “президентом” республіки Калінін, большевик московського роду.

ся це наказом з 12 вересня 1920, який видав Раковський одночасно в подвійнім характері: як голова Совнаркому України і як член реввоенсовету Південно-Західного Фронту (головою цього совету був голова Всеросійської Чеки Дзержинський). Цей наказ заслуговує на те, щоб передати його тут дослівно в головних пунктах. Він такий:

Всьому населенню, всім воєнним радянським губерніяльним, повітовим і волосним властям України.

Скориставшись моментом, коли Радянська Республіка України мусіла напружити всі свої сили для захисту, землі, самостійности та життя українських селян і робітників від панської Юльщі і білогвардійського барона Врангля, різні **) злочинні елементи, випущені з тюрем денікінською владою і Поляками, злісні дезертири з армії врангелівської й польської і петлюрівські офіцери і агенти-провокатори при допомозі куркулів, які не можуть помиритися з владою бідноти і середняків в селі, організують розбишацькі банди. Зокрема за місяць серпень у губерніях полтавській і кременчуцькій прийняв рух загрозливих розмірів. Бандити вриваються в села, вирізують прихильників радянської влади, б'ють родини червоно-армійців, руйнують продовольчу роботу. Дня 28 серпня на станції Дикарівка цими бандитами ограбовано ешелон, що йшов з Одеси з сіллю для селян. Зібране з неймовірними труднощами для червоної армії і населення не доходить до свого призначення і стає добичею паразитів і контрреволюціонерів.

Боротьба з бандитизмом являється завданням, як і боротьба з зовнішнім ворогом Поляками і Вранглем.

Поруч з заходами військового характеру, які приймаються рада Народних Комісарів вкупі з Реввоенрадою Південно-Західного Фронту, прийняла 20 і 22 квітня цього року ряд положень для пильного переведення, в яких закликаються всі начальники тилу і всі цивільні і військові радянські органи, як також всі мешканці України.

На підставі цих положень приписую:

1) Як усі ті главарі банд, так усі, що беруть у них участь, проголошуються поза законом. Кожний бандит буде розстріляний на місці, як ворог робітничо-селянської влади.

**) Правопис оригінального перекладу. М. С.

Ця частина наказу Раковського цікава з кількох поглядів. Насамперед Раковський пробує пропагандивно представити справу так, що українські повстання — це справа виключно кримінальних елементів, випущених із в'язниць. Поляки, Врангель і Петлюра додані тільки як якісь помічники цих кримінальних елементів. Як побачимо далі, текст самого наказу своїми розпорядженнями цілком суперечить цьому пропагандивному твердженню большевицького вождя. Він примушений признати у наказі, що хвиля українських селянських повстань спеціально загрозлива на Лівобережжі, тобто там, де українське селянство мало нагоду довший час ближче пізнати советсько-російську практику. На Правобережжі большевицька окупація була дуже короткий час і тому селянство ще не знало на власній шкідливості всіх метод цієї окупації. Тим то там повстання появляються щойно пізніше. Вкінці треба звернути увагу на те, що Раковський на словах боронить “самостійність” советської республіки в Україні, хоча він навіть цей наказ видав не як голова, а тільки як член Реввоенсовету Південно-Західнього Фронту, де головою був Дзержинський, народний комісар Советської Росії.

Наказ Раковського дає директиву всім партійцям і “всьому населенню” стріляти “на місці” кожного того, кого хоче уважати за повстанця. Іншими словами, кожний особистий розрахунок з іншим громадянином можна було полагодити “на місці”, підтягаючи противника під поняття “бандита”, який згідно з наказом був винятний взагалі з охорони навіть советського права.

Дальші пункти наказу Раковського такі:

2) Близькі родичі бандитів беруться закладниками і відправляються в концентраційний лагерь. Майно бандитів і їх близьких родичів конфіскується в користь місцевої бідноти.

Цей пункт наказу запроваджує на території окупованої України офіційно колективну відповідальність цілої родини за поведінку будь-якого її члена. Всіх чле-

нів родини арештують, депортують до концентраційного табору і їх майно конфіскують. Щоб захопити місцеві хапчиви на чуже добро елементи, так званої “бідноти”, то за їхню донощицьку роботу навіть на неповинних запідозрених повстанців, при арешті членів родини підозрілого все майно їх припадає цій “бідноті”. Які при тім діялися злочинства, це вже можна собі уявити.

Дальший пункт наказу не менш проречистий і варварський:

3). Села, що дають бандитам підмогу підводами, кінями чи поповненням, підлягають військовій бльокаді і карам. Такими карами являються:

а) контрибуція продовольчими продуктами, б) грошева контрибуція і конфіскація майна у кулаків, в) обстріляння, г) їх цілковите знищення.

Примітка 1. Центр ваги всіх кар переважно лягає на кулацькі шари села.

Примітка 2. Зсылка на те, що село силою примушене давати бандитам поповнення і постачання, прийматися на увагу не буде”.

Третій пункт наказу Раковського поширює колективну відповідальність на всю громаду за поведінку одного її мешканця. Якщо хочби один мешканець громади пішов до повстанців (“поповнив банду”) або коли б під примусом повстанського загону село мусіло дати підводи або харчі, то все одно воно ціле підпадає колективній карі. Конфіскація майна паде на тих, хто майно має. А поза тим можуть бути різні карі до цілковитого знищення даної громади включно.

Четвертий пункт того наказу також важливий для зареєстрування:

4). Пропоную губерніяльним нарадам, передбаченим положенням про організацію управління тилами Південно-Західного Фронту від 23 квітня ц. р., що складаються з начальника тилу, губвоенкома, продгубвоенкома, прогубчека і т. д. скласти списки сел, які являються бандитськими огнищами і вжити проти них передбачених нами кар. Повітові наради, передбачені тим ж положенням, можуть зі свого боку скласти такі ж списки, котрі після

остаточного ствердження передаються губерніяльній нараді.”

П'ятий пункт наказу говорить про методи розшуку за зброєю серед населення, а шостий про брання закладників із сіл, в яких можна підозрівати, що там може бути приготоване повстання. Закладників треба відслати до спеціальних відділів червоної армії або до установи надзвичайних комісій (Чека). В 8-мім пункті є наказ проголосити населенню, що у випадку ворожого виступу мешканців даної громади проти совєтської влади, ці закладники будуть розстріляні. Ця постанова найяскравіше характеризує всю “радянську владу” нібито української держави: неповинні люди, які сидять у в'язниці Чеки, мають відповідати головою за те, що зроблять — інші. Голова Совнаркому без сорому говорить виразно про “кругову поруку сіл” в окремій постанові пункту 9-го:

Під круговою порукою населення покласти відповідальність на всі села, за які не було б заворушення чи виступи проти радянської влади, для чого відповідними наказами зобов'язати населення доводити до відома начальника найближчої військової частини або ревкому про всіх підозрілих осіб, зауважених у їх селах. Населення зобов'язується арештувати і затримувати агітуючих і виступаючих проти радянської влади і направляти їх в губчека або в штаб оперуючої військової частини.

В десятих пункті наказує Раковський у спеціально загрозованих повстанням районах забрати з усіх громад силою все мужеське населення від 19 до 45 року життя і влучити його до окремих таборів примусової праці. Вкінці цей наказ покладає сувору відповідальність на всі органи влади за точне виконання всіх директив.⁹²⁾

З такими погромними методами адміністрації йшла “радянська влада” зі Соєтської Росії в поході на Правобережжя, а потім до Галичини. Ні на Правобережжі, ні тим менше в Галичині ці методи адміністрації не могли вповні застосуватися в 1920-тім році, бо для того було ще за мало часу. В повній силі вони розвинулися щойно в 1921 році.

На початку 1920 року багатьом людям здавалося, що Українська Народна Республіка остаточно перестала існувати на території України. Фронт Дієвої Армії УНР був розбитий заразою тифу, бльокадою антан-ти (навіть щодо медикаментів і санітарних засобів включно) і збройною перевагою ген. Денікіна. Хто стояв подальше від діяльності Державного Центру УНР і знаходився закордоном, не знав ближче про те, що Уряд УНР далі діє на території України під проводом Ісаака Мазепи, який знаходився головно на території Першого Зимового Походу. Власне ще менше знали люди про Зимовий Похід Групи під проводом ген. Павленка в запілля ворога; цей похід потім виявився шойно в квітні 1920 року, як одна з найсвітліших мілітарних сторінок історії України. Люди знали лише про факт, що розторощена пошестями Дієва Армія УНР була примушена перейти на територію окуповану Польщею і там її роззброєно.

Тим то пізніше, коли в свою чергу третій інвазійний похід Советської Росії в Україну розбив інвазію Денікіна і викинув його на Кавказ і Крим, людям на еміграції здавалося, що справа існування УНР на території України втрачена. Діячі, що мали політичну енергію, шукали тоді на еміграції нових способів рятунку української національної справи у тих новоутворених важких обставинах, коли Советська Росія своїми червоними арміями окупувала була майже всю Придніпрянщину, а Польща Галичину, Волинь, Полісся, Підляшшя і Холмщину. Одним із таких політичних діячів на еміграції був колишній перший прим'єр Уряду УНРеспубліки, а потім перший голова Директорії УНР, Володимир Винниченко. Шукаючи нових засобів оборони нації в нових обставинах, він прийшов до висновку, що в даних умовах треба ще спробувати дійти до умови з Москвою про мирне співіснування Советської Росії з Україною під незалежною радянською владою. Прийшовши до такого висновку, Винниченко став скоро діяти.

Він у травні 1920 виїхав був через Прагу і Берлін у Москву, щоб там знайти базу співпраці українських комуністів і радянофілів із советською владою в Україні. Переговори у Москві і Харкові про мирне співіснування Росії та України тривали дуже довго.

Врешті Винниченко усно договорився був про певні умови цього співіснування між урядом Советської Росії і незалежним радянським урядом України. На основі цієї усної умови Винниченко погодився був вступити до влади.

Мало-хто з сучасного покоління, і то навіть публіцистів, знає докладно цю умову Винниченка з провідом РКП у Москві і її філії у Харкові. Це тому, що документальні джерела, які торкаються цієї справи, публіковані в писаннях Винниченка і інших виданнях, тепер мало доступні. Отож, тут треба коротко подати, що Винниченко умовився з партійно-советським центром до того, що він вступить до урядової комуністичної партії, а після того він отримає становище заступника голови Совнаркому в Україні і народного комісара закордонних справ. Сама національна політика Совнаркому мала поволі мінятись у ході його співпраці. Винниченко написав довгу заяву про свій вступ до РКП, чи пак КПБУ, і відтак був іменований на згадані советські урядові пости.*)

Проте, коли пізніше прийшлося в Харкові переводити в життя цю умову, то виявилось, що московські большевики не трактували поважно цієї умови і не хотіли її виконувати. Тим то Винниченко покинув Харків і виїхав назад закордон, звідки підняв на-

*) Докладну джерельну документацію цікавий читач знайде в публікаціях, які подані в додатку на кінці цього тому. Політичну біографію В. Винниченка з повною документацією маємо готову і вона незабаром появиться друком.

ново широку боротьбу проти всієї окупаційної політики Советської Росії супроти України.

Побут Винниченка на території советської влади був використаний большевицькою пропагандою, як на самих окупованих українських землях, так і між українською еміграцією в Західній Європі і в Америці та Канаді. Особливо сильно грала большевицька агітація цим козиром у Галичині, як на окупованій червоною армією території, так і поза цією лінією фронту. Це зовсім зрозуміло, коли взяти на увагу факт визначності особи Винниченка в українським національно-політичним русі.

СОВЕТСЬКО-ПОЛЬСЬКІ ПЕРЕГОВОРИ В МИНСЬКУ І РИЗІ 1920-1921

ПОЛЬЩА ЗОБОВ'ЯЗУЄТЬСЯ ШАНУВАТИ НАЦІОНАЛЬНИЙ
ПРИНЦИП ЩОДО УКРАЇНЦІВ, ЛИТОВЦІВ І БІЛОРУСИНІВ

Советська протиофензива почалася вже 29 травня 1920. Армія Будьонного вдарила несподівано на 13-ту польську дивізію (колишню першу дивізію ген. Галлера) та розбила її цілком, а вслід за тим дісталася на зади польського фронту. При кінці липня польська армія вже опустила лінію Буга і відступала далі на Захід, в напрямку Варшави. Дух советського наступу був сильно піднесений. Всі сподівалися скорого упадку Варшави й опанування цілої Польщі. В перспективі перед московським центром стояв міраж походу до Атлантийського Океану.

Одночасно запанував сильний упадок духа серед Поляків, зокрема ж у їхнім проводі. У тім часі навіть шеф польського генерального штабу уважав, що для Польщі війна вже програна та що в тім стані справи треба укласти "мир за всяку ціну".¹⁻¹⁾ Уряд прем'єра Скульського уступив 9 червня. Суперечки в справі утворення нового уряду тривали в соймі три тижні і щойно 29 червня міг бути утворений новий кабінет міністрів під проводом Владислава Грабського.

Польща звернулася в тій ситуації за допомогою до антанті. Йшлося їй не тільки про дипломатичну, але й про мілітарну допомогу в матеріялах. На Заході тоді набрали переконання, що велика Польща вже пропала і що треба рятувати тільки малу, тобто етнографічну Польщу, як бутафорну державу між советською імперією і Німеччиною. Для полагодження цієї справи зібралася конференція в Спаа (Бельгія). Дня 5 липня 1920 прибули туди: представники Британії (під проводом Лойда Джорджа і лорда Керзона), Франції (під проводом Мілерана (*Millerand* та маршала Фоша), Італії (Сфорци), Бельгії, Японії. Прибула туди також польська делегація під проводом прем'єра В. Грабського.

Конференція займалася тільки двома справами: налагодженням взаємин з Німеччиною і ратуванням Польщі від советського заливу. Передвступні розмови польського міністра зовнішніх справ, Патка, про можливість допомоги, які він перевів з керівниками урядів Британії і Франції, а розмова ген. Ровадовського з маршалом Фошом і військовою місією Британії, виявили, що Захід утратив віру в політичний розум польського уряду. Тому Захід сам давав йому плян зовнішньої політики. Це сталося у зв'язку з проханням Польщі про допомогу. Уряди Британії і Франції зажадали, щоб Польща зовсім формально попросила допомоги та щоб вона в ноті погодилася на “угодове полагодження на розумних умовах своїх територіяльних спорів із Чехами, Литовцями і Українцями”. 1-2)

Так у Спаа виплинула знову на міжнародній сцені також українська справа, зокрема проблема Східньої Галичини.

Над цим звітом радила найвища тоді урядова установа у Варшаві, “Рада Оборони Держави”, до якої входили міністри, представники сойму і начальник держави. Ця рада 6 липня постановила просити Найвищу Раду про допомогу та посередництво в уложенні миру зі Советами на відповідних умовах. На підставі

цього уповноваження В. Грабський 8 липня в Спаа перед представниками великодержав заявив:

“Польща бореться тепер за свою незалежність і за прилучення до польської держави тих земель, що замешкалі польським населенням. Польща є готова кожної хвилини підписати мир на засаді самовизначення народів, що живуть між Польщею і Росією. Польща просить про негайну допомогу, щоб не допустити до задушення відновленої польської держави більшовиками.”

У цій справі йшли далі переговори, в яких Найвища Рада вимагала погодження Польщі з Чехами, Литовцями та Українцями зі Східної Галичини. Найвища Рада повідомила Грабського, що вона може дати Польщі допомогу під умовою, що Польща негайно цофне свої війська на лінію, ухвалену 8 грудня 1919 (“Керзонова лінія”), а про решту мирових умов вирішить міжнародна конференція з участю Найвищої Ради та представників Польщі, Фінляндії, Литви, Лотви і Східної Галичини. Грабський боронився, як міг, і в справі Вильна, і в справі лінії Керзона, і Східної Галичини, але вкінці уважав за кінечне погодитися на вимоги Н а й в и щ о ї Ради. Дня 10 липня предложено Грабському відповідний текст умови. По дискусії всередині польської делегації прем’єр В. Грабський підписав предложену умову.

Важно тут підкреслити, що польський уряд впрочно визнав свій обов’язок дотримуватись права самовизначення для Українців, Білорусинів і Литовців на Схід від лінії Керзона. Іменем польського уряду вручено всім антантським урядам спеціальну ноту (9 липня 1920), в якій говорилося в обов’язуючій формі:

“Польща готова заключити мир на засаді самовизначення народів, що замешкують між Польщею і Росією”.

На вступі нота виразно покликається на те, що це зобов’язання на підставі ухвали “Ради Оборони Держави”. 1-3)

Текст умови з великодержавами, яку підписав польський уряд на конференції в Спаа, виглядає так:

“Польський Уряд погоджується на те, щоб:

“а) заініціювати й підписати негайно перемир'я на тій підставі, що польське військо відступить і стане на тій лінії, яку визначила Мирова Конференція дня 8 грудня 1919 року, як на тимчасовій межі польської адміністрації і що польське військо стане на 50 кілометрів на Схід від цієї лінії. Одначе Вильно має бути віддане негайно Литовцям . . . Щодо Східньої Галичини, то польські армії стануть на тій лінії, яку досягнуть в день перемир'я, після чого кожна армія відступить на 10 кілометрів, щоб таким чином створити неутраляну полосу;

“б) вислати повноважених делегатів на конференцію, яка має відбутися потім в можливо найскоршім часі в Лондоні. На цій конференції мають бути присутні делегати Польщі, Советської Росії, Фінляндії, Литви, Лотви; вона має відбутися під авспіціями Мирової Конференції, яка буде змагати до запровадження тривалого миру між Росією і її європейськими сусідами. Представники Східньої Галичини будуть також запрошені до Лондону для предложення своєї справи на конференції;

“в) прийняти рішення Найвищої Ради в справі литовських меж, майбутности Східньої Галичини, в тешинській справі і в справі майбутньої умови між Польщею і Данцігом . . .”

Підписано: 10 липня 1920. Владислав Грабскі. 1-4)

Найвища Рада антанти рішуче висловила за те, щоб Східня Галичина затримала свій міжнародний статус, незалежний від Польщі. В тім пункті України і узискали визнання не тільки від антанти, але й від польського уряду, який в Спаа підписав зобов'язання шанувати лінію з 8 грудня 1919 (лінію Керзона).

Щодо решти України, то Найвища Рада теоретично прийняла зобов'язуючу заяву польської влади, що вона буде шанувати право самовизначення народів на

Схід від так визначеної межі. Але на практиці Найвища Рада брала в рахунок факт, що ці землі вже були здобуті советською армією і що нема сили їх відобрати в данім часі. Тим то в умові з польським урядом у Спаа про дальшу долю решти земель України нема окремої постанови.

Одначе в кожнім разі польська влада тут урочисто відреклася від свого імперіялізму на Сході і зобов'язалася не йти поза пінію Керзона.

У зв'язку з підписаним зобов'язанням польської влади з дня 10 липня уряд Великої Британії з уповання Найвищої Ради відразу взявся до акції посередництва в справі перемир'я і миру між Польщею і Советами. Зараз на другий день після закінчення конференції в Спаа, тобто 11 липня, британська влада вислала до Москви окрему ноту в справі такого посередництва. Цю ноту негайно оголосив міністер Бонар Ло (*Law*) у парламенті.

ПОСЕРЕДНИЦТВО БРИТАНІЇ МІЖ ПОЛЬЩЕЮ І СОВЕТАМИ

Основна частина цієї британської ноти містить таку пропозицію перемир'я:

“а) Між Польщею і Советською Росією підписується негайно перемир'я, через що припиняються всі обопільні воєнні діяння. В умові про перемир'я передбачається, що польська армія має негайно відступити на лінію, яку минулого року Мирово Конференція встановила, як провізоричну границю на Сході, в обсязі якої Польща була уповноважена до заведення там польської адміністрації. Ця лінія приблизно переходить через Гродно, Вапівку, Немирів, Берестя Литовське, Устелуг, на Схід від Грубешова, Крилова, на Захід від Рави Руської, на Схід від Перемишля до Карпат. На Північ від Гродна лінія, яку мають обсадити Литовці, тягнеться здовж залізничного шляху з Гродна до Вильна і Двинська. З другого боку в загальнім договорі про перемир'я має бути вставлена постанова, що советські війська мають спинитися на лінії 50 кілометрів на Схід від оце визначеної лінії. На території Східньої

Галичини спиняються обидві армії на такій лінії, на якій вони будуть стояти в дні підписання перемир'я.

“б) Зараз потім, як найскоріше можливо, має зійтися в Лондоні під опікою Мирової Конференції нарада, в якій візьмуть участь представники Советської Росії, Польщі, Литви і Лотви з метою започаткування переговорів про остаточний мир між Росією і окраїнними державами. Представники Східньої Галичини також будуть запрошені до Лондону на те, щоб вияснити свою справу для вжитку цієї конференції. Велика Британія не буде ставити ніяких застережень щодо представників, яких визначить Росія, під умовою, що вони зобов'язані, що вони під час свого побуту у Великій Британії не будуть вмішуватися у внутрішні справи британської імперії або запускатися в пропаганду. Також британське правління ставить окрему пропозицію, щоб у подібний спосіб було заключене перемир'я між військами Советської Росії і військами ген. Врангля під умовою, щоб відділи ген. Врангля негайно відступили на Крим, а кримський півострів буде уважатися на час переговорів за нейтральну область. Генерал Врангель буде запрошений до Лондону для обговорення долі війська, що знаходиться під його командуванням, і втікачів, але не як учасник конференції.

“Британське правління радо зустрине негайну відповідь на цю телеграму, бо польське правління попросило альянтський уряд про інтервенцію, а коли тепер була б втрачена нагода, то готова наступити така ситуація, яка ще більше утруднить заключення тривалого миру в Східній Європі, ніж як справа стоїть тепер. Хоча британське правління не зобов'язалося - супроти Польщі до жадної допомоги в яких небудь її воєнних підприємствах проти Росії, а також воно само в цих підприємствах не брало ніякої участі, то все таки на основі статуту Ліги Націй воно зобов'язане до воєнної допомоги Польщі для оборони її непорушності і незалежності в її легальних етнографічних гра-

ницях. Коли ж Советська Росія, яка нераз заявляла свою згоду на визнання незалежності Польщі, не вдоволиться відступом польських військ з російських територій, під умовою взаємного перемир'я, тільки має намір підприйняти якінебудь ворожі дії проти Польщі на її власній території, то тоді британське правління і правління союзників будуть себе уважати примушеними допомогти польському народові в обороні його існування всіми засобами, які тільки вони мають до розпорядження." 1-5)

В липні ситуація советських сил була інакша, як вона була на початку 1920 року. Тоді Москва випрошувала у Варшаві уложення миру, бо сили советські шойно переорганізовувалися в ударний кулак. Тепер, коли червона армія йшла скорим наступом вперед на Львів, Люблин, Замостя і Варшаву, Москва перебрала тактику Варшави, яку вона стосувала на всені 1920. Москва тепер грала на проволоку і відкладання, щоб говорити пізніше про мир, коли вже Польща буде лежати на спині. Тим то Москва не спішилася з відповіддю на ноту Лондону. Шойно 17 липня Москва в довгій ноті відкинула всяке посередництво іншої держави в справі миру з Польщею. Тільки безпосередні переговори з Польщею про мир можна провадити, без ніякого посередництва, підкреслювала московсько-советська нота. Але ці мирові переговори можливі тільки під умовою, що Польща сама буде просити советську владу про мир - говорилося далі в ноті.

Советсько-московська ціль була ясна: відрізати Польщу від альантів. Маючи до діла зі самою Польщею, советська влада сподівалася скоріше її зламати морально, а потім мілітарно. З пропагандивних мотивів советська нота ще підкреслювала, що Польща дістане від советської влади кращі територіяльні умови миру ніж їх пропонує британська влада з Керзоною Лінією. Москва підкресляла в ноті, що ця Керзонова Лнія, мовляв, несправедлива для Польщі і що цю лінію вимогли в антантських урядів російські реакційні емігранти. 1-6)

ПОЛЬЩА ЗАХИТУЄТЬСЯ В СВОЇЙ ОБОРОНІ

Тимчасом західні альянти уже 23 липня вислали групу своїх генералів до Варшави з метою допомогти Польщі в уложенні стратегічного пляну оборони і взагалі, щоб вони були дорадниками польського генерального штабу. Між цією групою генералів був також Француз Вейганд (*Weygand*), який, після прибуття до Варшави, уложив цей плян оборонної битви, що потім мав успіх у серпні.

Усі польські єпископи видали тоді збірний пастирський лист до вірних із покликом станути мужньо зі броєю в руках в обороні польської державности. В цім поклику єпископів між іншим писалося:

“Дайте Батьківщині те, що з волі Божої до неї належить. Не самим словом, але чином потвердіть, що її любите. Станьтеся гідними найвищого дару волі своєю жертвою для Польщі . . . Єднайтеся у спільній любові до неї і в спільній її потребі.” 1-11)

Цей єпископський поклик і горячкова організація нових сил знайшли свій успіх у запіллі. 1-12) Голосилися добровольці, в тім числі навіть духовні.

Тимчасом польський урядовий центр не мав віри в успішність оборони і тому рішився піти на диктат Москви. Дня 22 липня найвища польська владна установа, “Рада Оборони Держави”, постановила, щоб уряд звернувся до советської влади з пропозицією перемир'я на фронтах і дальших переговорів про тривалий мир. Одночасно змінено кабінет В. Грабського, а на його місце утворено коаліційний уряд “національної оборони”, до якого увійшли представники всіх партій. Прем'єром став людовець, селянин Вінценти Вітос, а віцепрем'єром Ігнаци Дашинський, — голова соціалістичної партії. Міністром зовнішніх справ іменовано князя Евстахія Сапегу (того самого, що в січні 1919 робив державний замах у Варшаві).

•
Вінценти Вітос
•

ПОЛЬЩА ПРОСИТЬ МИРУ

Дня 22 липня польський уряд вислав ноту до Москви. Нав'язуючи до советської ноти до альянтів, польський уряд пропонував негайне перемир'я і мир. Одночасно шеф польської генеральної бурави звернувся до советського головного командування з пропозицією вислати делегацію на лінію коло Берестя, щоб уложити умови перемир'я. Советське командування дало відповідь шойно 26 липня, пропонуючи від себе зустріч делегатів шойно на 30 липня. З усього видно, що Москва наслідувала ранішу польську проволочну тактику, чекаючи ще ліпших успіхів на фронті. Перші советсько-польські переговори відбулися в Барановичах 30 липня, але тільки формальні. Советська сторона заявила, що вона уповноважена провадити одночасно переговори про перемир'я і мир, а що польська делегація мала повноваження тільки для переговорів про перемир'я, то вона мусить дістати нові повноваження.

Далі советські делегати заявили, що нові переговори мають відбутися в Минську, тобто на території, обсадженої советською армією.

ДИКТАТ РОСІЇ

Польська делегація вернулася з Баранович щойно 4 серпня. По її звіті польський уряд поспішно, на другий день, вислав радіом нову ноту до Москви; він прийняв вимогу перенести переговори до Минська і заявив, що він туди висилає найширше уповноважену делегацію для уложення умов миру. Про спосіб переходу польської делегації через советську фронтову лінію провадилася ще довга виміна нот, бо советська влада знову бажала відтягнути момент переговорів. Щойно 14 серпня умовлено цей спосіб і польська делегація виїхала з Варшави до Минська. В делегації були, окрім представників уряду, ще представники соймових фракцій. Головою делегації був віцeminістер Ян Домбський (людовець). Польська делегація виїздила з Варшави саме тоді, коли вже було чути в столиці гук гармат, бо тоді вже йшла битва на 20 кілометрів від Варшави (Радзимін). Польська делегація прибула до Минська і вже 17 серпня відбулося перше засідання спільних переговорів. Головою советської делегації був Данішевський. *1-13*)

Дня 20 серпня 1920 оголосила Москва від народного комісаря Чічеріна свої умови перемир'я для Польщі. Їх передав Данішевський польській делегації в Минську. Вони були такі:

1) Буде визнана цілковита самостійність Польщі та її право до власної державности. Тому що кожний нарід сам має вирішити свою долю, то Советська Росія ніяк не бажає силою накидати свої порядки іншим племенам. Советська Росія також відкидає воєнні відшкодування і хоче жити зі сусідами в мирі.

2) Росія і Україна визнають повну незалежність і свободу польської республіки й урочисто підтверджують повне право польського народу визначати

самому своє буття й установляти форму правління по своєму бажанню.

3) Росія й Україна відмовляються від будьякого воєнного відшкодування.

4) Остаточна східня границя Польщі буде назагал така сама, як її подав лорд Керзон в ноті з 11 липня, але Польща дістає більші області на Схід від Білостоку й Холму.

5) Польська республіка зменшить свої збройні сили безумовно до 50 тисяч вояків зі службовим речинцем одного року і для командуючого і адміністративного складу дозволяється додатково ще 10 тисяч. Оці збройні сили мають до помочі громадянську міліцію, яка складатиметься з робітників і якої завданням буде слідити за порядком і безпекою. Якою буде ця міліція та її організація, вирішиться в подробицях під час переговорів над мировим договором.

6) Польща почне демобілізацію після підписання мирового договору та закінчить її в один місяць після підписання.

7) Польща затримує свою зброю і ті воєнні матеріали, які є потрібні для постачання наведених у п. 4 військових сил. Все інше, включаючи сюди те, що знаходиться в арсеналах і складах у цілій Польщі, має бути передане російській та українській владі на прогязі одного місяця після підписання вступного миру, а до того часу залишатися під доглядом російських та українських комісій. Докладний речинець передання та мінімальна кількість того, що треба передати, а зокрема кожній із другої сторони, встановиться під час переговорів про мировий договір. Із того воєнного матеріалу Росія й Україна віддадуть зараз Польщі таку кількість, яка потрібна для озброєння вище згаданої міліції:

8) Польща відмовляється від воєнного постачання для себе зброї і воєнних засобів та демобілізує свою воєнну промисловість. Демобілізація мусить закінчи-

тися в часі і в порядку, що їх устанowitzя під час переговорів. Вона буде переведена під доглядом мішаних комісій.

9) Польща зобов'язується не ввозити ані не перевозити ніяких помічних засобів ні військових частин зброї та амуніції, які походять із закордонних держав, що є ворожо настроєні проти Советської Росії та Советської України. Їй не вільно терпіти на своїй території ніяких осіб, які були б ворожо настроєні проти Росії, України або їхніх союзників та які видавали себе за уряди Росії, України або їхніх частин.

10) Ворожі дії припиняться дійсно в 72 години після підписання цього договору, а російські й українські війська залишаються в тій хвилині на тій місці, де вони знаходяться, але ж не на Схід від тої лінії, яку 11 липня назвав лорд Керзон. Польська армія відійде на 50 верстов на Захід української та російської армії; посередня область буде вважатися неутральною під польським правлінням і під доглядом мішаних комісій та спеціальних комісій, призначених робітничими професійними союзами. Відворот польської армії буде відбуватися теж під контролею мішаних комісій.

11) Одночасно з демобілізацією польської армії та з переданням воєнного матеріялу для Росії й України відходитиме взад російська й українська армія так, що в хвилині скінчення демобілізації польської армії та передання зброї і воєнного матеріялу залишаться в неутральній зоні тільки 20,000 військ.

12) Польща мусить повернути залізно - дорожний, поштовий і телеграфний матеріял, який польські війська вивезли із територій, що їх звільнили раніше, а також сільсько-господарське знаряддя, фабричні машини як і іншу власність; окрім того ще вона наново поставить розруйновані мости і залізно-дорожні лінії в такім часі і порядку, який встановиться в часі мирних переговорів.

13) Польща законом зобов'яжеться до роздачі

вільної землі поміж родини тих польських громадян, які в часі війни погинули, або потерпіли на здоров'ю.

14) Росія та Україна отримують повне право вільного переїзду і перевозу всякого роду товарів через польську територію, при чім залізнодорожна лінія Волочиськ - Білосток - Гродно залишається в повнім посіданні і під контролею російської республіки.

15) Польща проголосить повну політичну й військову амнестію.

16) Зараз після підписання мирового договору Польща оголосить в цілості всі документи і всі матеріали, що торкаються війни між Польщею і Росією та до війни між Польщею і Україною. ¹⁻¹⁴)

Предложені Полякам умови перемир'я і миру означали ніщо інше, як перемену Польщі в нову сателітську советську республіку. Це було приблизно те саме, що в січні-лютім 1919 предклала Москва місії УНРеспубліки під проводом Мазуренка. Як тоді щодо України, так і тепер щодо Польщі, Москва почувалася на вершці мілітарних перемог і їй здавалося, що вона вже може відкрито диктувати свою волю. Диктат Москви був прикритий дуже незручно цілком прозорим серпанком дипломатично-пропагандивних фраз.

Нам тут важно вказати на те, що тим разом Юрій Чічерін і Данішевський говорили іменем не тільки Советської Росії, але й України. Мир мав бути підписаний із цими двома советськими республіками. Москва так знаменито шанувала право самовизначення і волю націй, що тим разом цілком забула про існування Білоруси, хоча самі переговори відбувалися в Минську, в серці Білоруси. Врешті треба ще звернути увагу на те, що Москва великодушно прирікає посунути східню межу Польщі поза Керзонову лінію, тобто на Волинь, коштом України. Щодо Галичини, то Москва тим разом цього дарунку не робить з огляду на те, що Східня Галичина мала визнаний міжнародний статус.

Умови перемир'я і миру з Польщею в пункті 9-тім

передбачають зобов'язання Польщі негайно відмовитися від союзу з урядом Української Народної Республіки та роззброєння її армії.

Ці умови були тільки переходною стадією советизації цілої Польщі. Це було очевидне з того факту, що вже на території зайнятій советськими військами діяв “Тимчасовий Робітничо-Селянський Уряд Польської Радянської Республіки” під проводом польського комуніста Юліяна Мархлевського. До цього польського лялькового советського уряду входили ще такі большевицькі діячі: Фелікс Дзержинський, Фелікс Кон, Едвард Прухнік, Юзеф Уншліхт (жидівського роду). Уже 2 серпня цей уряд усадовився в Білостоці, очікуючи там здобуття Варшави і переїзду до столиці Польщі. 1-15)

УКРАЇНЬКА СПРАВА НА ПЕРЕГОВОРАХ У МИНСЬКУ

На переговорах, які провадилися між делегацією Советської Росії і Польщі в справі перемир'я на фронтах, була силою konieczности висунена також українська справа. Річ ясна, що не Польща висунула цю справу на переговорах, коли саме вона без порозуміння з правлінням УНРеспубліки всупереч договорів з 22 квітня 1920 пішла на переговори про перемир'я з Советською Росією. Совнарком Росії завжди користувався в потребі своїми ляльковими советськими республіками, які він накинув різним частинно окупованим не-московським народам. Тим разом спеціально заležало Москві поставити формально на конференції питання зараз на початку про визнання Польшею “Української Советської Соціалістичної Республіки”. Цим способом Польща мусіла б відразу цілком формально відректися і зрадити свого союзника, Українську Народну Республіку під проводом Симона Петлюри, хоча Армія УНРеспубліки кривавилася весь час на фронті також в обороні Польщі проти советського походу на Варшаву.

Хід цієї справи в Минську був такий: Вже дня 17 серпня 1920 р. зложив голова делегації Советської Росії, Данішевський, на спільнім засіданні таку заяву:

“Ми уповноважені і від російської Соціалістичної Федеративної Советської Республіки і від Української Соціалістичної Советської Республіки до провадження переговорів з представниками польської республіки, яка веде війну з обидвома советськими республіками. Щодо повноваження польської делегації, то тут нема мови про це можливо тому, що вважалося самозрозумілим, що УССР входить у федерацію з РСФСР, але я мушу подати до відома, що УССР не є, стисло беручи, інтегральною частиною РСФСР та що правні форми щодо взаємин між РСФСР й УССР не є ще цілковито визначені. Тому вважали ми конечним отримати повноваження до провадження переговорів, як в імені РСФСР так, і в імені УССР. Уважаю, що представництво польської республіки мабуть припускало, що польська делегація, будучи уповноважена до провадження переговорів з РСФСР, тим самим була уповноважена до провадження переговорів з УССР .Це зрозуміле, але ми все таки просили б потвердження цього бодай шляхом радя, щоб не було ніяких сумнівів з боку польського уряду. Розуміється, що будемо далше перемовувати без ніякої перерви та проволоки в такий порядку, як ми почали.”

На це голова польської делегації Врублевський відповів таке:

“Для польської делегації взаємини між РСФСР і УССР не були ясні. Саме тепер почули ми з уст голови російської делегації, що ці взаємини досі не є сформуловані. Одначе я думаю, що є так, як ми припускали, тобто, що Українська Советська Республіка входить до певної міри в склад РСФСР. Як заявив голова російської делегації, ця справа не є остаточно сформулована з погляду публічного права. Отож нам залежало б на офіційних виясненнях. Згоджуюся, що це не повинно спричинити проволоку в переговорах. Одначе мусимо

собі здати справу зі стану речей. Коли отримаємо офіційне в'яснення цього стану справи від урядів советсько-російського й українського, то негайно віднесемося з цим до нашого уряду. Наше припущення виглядає тим більше правдоподібним, що в повноваженні громадянина Скрипника зазначено, що він є членом Всеросійського Виконавчого Комітету РСФСР і рівночасно членом Всеукраїнського Центрального Виконавчого Комітету і народним комісарем робітничо-селянської інспекції УССР. Так він пересоніфікує взаємини між обома республіками.”

Цією постановою польської делегації Данішевський задоволвся. Він заявив, що він звернеться до комісара зовнішніх справ Советської Росії за в'ясненням і як на другий день його отримає, то негайно про це повідомить польську делегацію. Після того обидві делегації взаємно перевірили свої повноваження та відложили дальші наради на день — 19 серпня.

На засіданні 19 серпня 1920 р. прийшла українська справа ще раз. Про це протокол наради записує так: “Голова російської делегації заявив, що на першій засіданні 17 серпня польські представники заявили, що польське правління не вважало за відповідне дати своїй делегації повноваження для переговорів з УССР, вважаючи її складовою частиною РСФСР. Маючи мандат до переговорів із Росією, вважає польська делегація, що тим самим вона уповноважена до переговорів з Україною. Голова російської делегації заявляє, що УССР є самостійною республікою і вона є тільки в союзі з російською республікою. Ця заява потверджена тепер советським урядом [Росії] телеграмою, підписаною комісарем для закордонних справ Чічеріном.

Потім голова російської делегації прочитав оцю телеграму Юрія Чічеріна:

“Данішевському в Мінську. Ваше повідомлення про недостачу в польській делегації мандату до переговорів з Україною ми отримали. Ваше припущення про невивстачальне поінформування польського прав-

ління в цій справі вважаємо цілком правдоподібним; вияснення, які Ви дали Полякам, є доцільними. Є цілковитою правдою, що УССР не становить частини РСФСР. Навіть тоді, коли федеративний союз між ними буде підписаний, то це буде тільки союз при збереженні незалежності обидвох сторін. Українська республіка не є і не буде по виробленні проекту федеративного союзу складовою частиною РСФСР, якою є республіка башкірська або татарська. Самостійність УССР є фактом, який може бути польській делегації невідомим, але який треба їй дати пізнати”.

“Підписано: Народний комісар для зовнішніх справ — Чічерін”.

Хоча польська делегація була тоді свідома того, що мілітарне положення Польщі важке і що кожної хвилини Варшава може впасти в руки советської армії і що тому треба згідно з інструкціями свого правління йти на уступки, то все таки голова польських делегатів уважав за можливе для себе піддати становище російської делегації іронічній, хоч і дипломатичній критиці. Він згідно з протоколом заявив:

“Советський федеративний устрій є цілком новим твором, в яким важко людям зорієнтуватися щодо його форм. Ми вважаємо УССР складовою частиною російської республіки і ми думали, що переговорюючи з одним повновласником советського правління ми переговорюємо з усіма. Але для переговорів з рівнорядним суверенним державним організмом, яким згідно з визначенням російської делегації є Україна, ми не маємо повноваження. Зрештою це питання дуже замотане. Доказом того є попереднє засідання, на яким голова російської делегації твердив, що Україна входить в склад Росії. Російська делегація мусіла сама питати свій уряд, яке є становище обидвох республік. З огляду на ствердження, що українська советська республіка є зовсім незалежна, мусимо звернутися до свого уряду за потвердження мандату”.

На цім це питання вичерпано, бо російська делегація тільки ще дещо спростувала та чекала, поки польська делегація отримає нові повноваження. 1-16)

В ході переговорів у Минську приїхав був туди Микола Скрипник, як повноважений делегат “Української Соціалістичної Советської Республіки” і саме про нього йшла там дебата на цій конференції між Домбським і Данішевським.

Коли битва за Варшаву випала для польської армії переможно, то змінилася теж ситуація в переговорах про перемир'я і мир. Советська армія була під Варшавою і Замостям не тільки відбита, але й розбита. Вона втратила багато матеріялу, вбитих і полонених. Її відступ спочатку носив півпанічний характер. Тим то польська делегація на переговорах про перемир'я могла вже виразно відкидати советський диктат. Вона відкинула советське пропозиція, а виступила зі своїми. В першу чергу вона заявила, що переговори мусять бути перенесені на нейтральне місце. Тепер советська влада мусіла на це погодитися; отож узгіднено, що дальші переговори мають провадитися в Лотві, в місті Ризи.

ПЕРЕГОВОРИ В РИЗИ І ПИТАННЯ ДОПУЩЕННЯ ДЕЛЕГАЦІЇ УНР

Перед перенесенням переговорів до Риги мусіла польська влада остаточно вирішити, що їй робити зі своїм союзником — Українською Народною Республікою. В цій справі була панівна опінія польських урядових коаліційних партій проста: покинути її на волю долі, або, іншими словами, продати її політично Москві під час мирових переговорів.

Тільки мала фракція польської політичної опінії заявлялася тоді за тим, щоб Польща рішуче обстоювала в переговорах вимогу, що Москва має визнати незалежність УНРеспубліки та стягнути свої війська з України. В протилежнім випадку не провадити далі

переговорів і продовжувати війну. З пресових органів таку опінію висловлював лишень безпартійний щоденник “Наруд”.

Панівна польська націоналістична преса просто не церемонилася з українською справою і заступала думку, що Польща повинна поділитися українськими землями з Советською Росією. Але тепер ця націоналістична преса стояла на тім, щоб Польща була в цім поділі поміркована і брала українські землі тільки приблизно до лінії Дмовського.

Польська соціалістична преса в засаді підтримувала лінію націоналістів, але робила це в закритій дипломатично-діалектичній формі. Центральний орган Польської Партії Соціалістичної (ППС) “Роботнік”, наприклад, полемізував з позицією, яку займав “Наруд” і при тім писав таке:

“Польща повинна домагатися визнання незалежності України, але Польща не може боротися за неї збройно. Переговорюючи з большевицькою делегацією про мир, польська делегація не визнає при тому, що Советська Україна вже рішила про свою державність в советській формі, але що Советська Україна є тільки Советською Росією на українських землях і тому Польща укладає мир на цілім фронті, а тим самим і українським.” *1-17*)

Бачучи таку опінію преси польських урядових партій, Уряд УНРеспубліки робив заходи перед польським “союзником”, щоб він у переговорах про перемир’я ставив вимогу участі в переговорах також делегації Уряду УНРеспубліки, як рівнорядного чинника. Міністер зовнішніх справ УНРеспубліки, Ніковський, відбув у цій справі довшу конференцію з польським міністром зовнішніх справ Евстахієм Сап’єгою, але виявилось, що Сап’єга поставився в цій справі цілком негативно.

Для влади УНРеспубліки ставало ясно, що польський “союзник” відрікається України, хоч виразно про це не хоче ще сказати аж до моменту уложення

перемир'я, бо до того часу ще потрібна Армія УНР для утримання частини фронту. Цю негативну позицію до участі української делегації в переговорах остаточно вирішила дня 11 вересня найвища польська установа, "Рада Оборони Держави". Про цю тайну постанову мусів довідатися якось уряд УНРеспубліки. Прем'єр В'ячеслав Прокопович і міністер Ніковський по нараді з Головою Директорії, С. Петлюрою, рішили, що коли весь світ кричить про мир, то й Уряд УНРеспубліки повинен виявити свою волю до мирових переговорів із советською владою. Уряд УНР дав доручення голові посольства УНР у Варшаві, Андрієві Лівичькому, щоб він вислав радіову ноту до Москви з пропозицією участі Уряду УНРеспубліки в мирових переговорах для уложення перемир'я і миру з Українською Народною Республікою. На цю ноту російський комісар зовнішніх справ, Чічерін, переслав таку нахабну відповідь:

"Варшава. Сан'єга, міністер зовнішніх справ. 12 вересня. У відповідь на Вашу радіодепешу в справі якогось Андрія Лівичького подається до відома, що так звана демократична Українська Республіка зовсім не існує, бо Україна є незалежною советською республікою в союзі з Росією, і вона бере з нею участь у переговорах у Минську і Ризі. Росія й Україна, будучи в стані війни з Польщею, хочуть з останньою укласти мир. А між Росією і Україною вже є союзний договір і ніякий інший договір між ними вже непотрібний .

"А щодо згаданого Андрія Лівичького, то польський уряд, якщо бажає, щоб той бунтівник отримав амністію від советського уряду України, то він може зробити йому пропозицію під час переговорів у Ризі". (1-18)

Польський уряд у ніякий спосіб не запротестував проти тієї нахабної відповіді в справі свого українського союзника. Він був рішений викинути цього союзника за палубу політичного корабля. В цій справі була 11 вересня виразна й свідома постанова, найвищої то-

дішньої польської владної установи, Ради Оборони Держави.

Коли переговори про перемир'я (тобто основні постанови про майбутній мир) були перенесені до Риги, то там відбулася вже тільки зовнішня дипломатична формальність, яка була ухвалена раніше у Варшаві. Польська делегація мала в собі представників від головних соймових фракцій. Проводив нею віцеміністер Ян Домбський. Тим разом від советської сторони виступали вже ніби дві окремі делегації — від РСФСР Адольф Йоффе та від УССР Дмитро Минуїльський, хоча фактично цей останній входив до російської делегації. В кожному разі польська сторона переговорювала поза конференційним столом, на тайних засіданнях, тільки з Адольфом Йоффе, без участі Мануїльського.

Перше формальне засідання конференції в Ризі відбулося 21 вересня 1920. На нім Домбський відразу визнав важливість і правну дійсність повноважень не тільки делегації РСФСР, але й УССР. Цим актом відразу визнала польська сторона уряд Х. Раковського правним урядом України. Тим самим Польща формально відтягнула своє визнання для УНРеспубліки з квітня 1920 року. Цей факт був великим успіхом Москви. Вона за ціну уступлення української території для Польщі досягнула те, що Польща відкинула визнання для національного уряду України.

Щоб собі створити в Галичині прихильну опінію, Москва через Адольфа Йоффе передала на другім засіданні конференції 24 вересня ноту ВЦВК з вимогою, щоб Польща визнала право Галичини на плебісцит. Ця вимога була ніби в ультимативній формі, бо до відповіді був даний термін до 5 жовтня.

УГОДА КОШТОМ УКРАЇНИ І ПІДПИСАННЯ ПЕРЕМИР'Я

Тимчасом по тих актах на відкритій сцені, відбувалися тайні переговори Адольфа Йоффе з Домбським. На них Йоффе виразно заявив Домбському, що Москва в ніякім разі не поступиться в справі України.

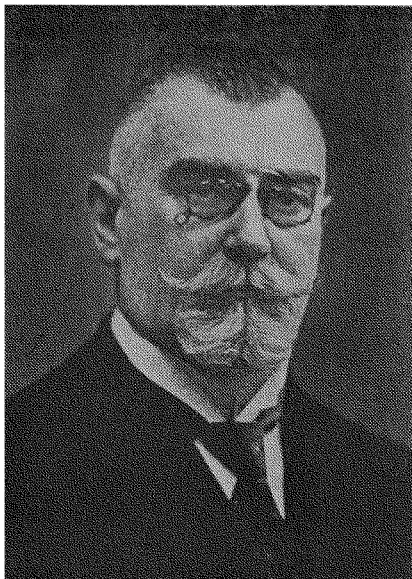
Це для Москви питання життєве і тому Польща повинна це зрозуміти і раз назавжди відмовитися визнавати незалежницький рух України. Зате в справі Білоруси Москва може піти на найдальші уступки, навіть до того, щоб віддати Польщі більшість білоруської території включно зі столицею Минськом. Домбський був готовий іти на таку комбінацію з анексією Білоруси до Польщі. Але проти того рішуче виступив Ст. Грабський, який був вірним учнем доктрини Дмовського. Грабський розумів, що Польща не може переварити та спольщити так великої кількості чужонаціонального населення. Польща, забравши майже цілу Білорусь і значні території України (Галичину, Волинь, Полісся, Підляшшя і Холмщину), була б внутрішньо вічною ареною боротьби аж до розпаду. Грабський волів взяти обмежену частину України і Білоруси в такім розмірі, щоб це чужонаціональне населення було можна в часі одного покоління (двадцяти років) спольщити. Більшість соймових делегатів пішла за думкою Грабського і тому Домбський можливість забрання Білоруси з Минськом опустив із своїх вимог.

Дня 5 жовтня наступила повна згода між російсько-українською советською делегацією і польською щодо меж між обома сторонами. З окремого уповноваження варшавського уряду Домбський підписав договір про вступні постанови миру 12 жовтня. Припинення воєнних дій мало наступити 18 жовтня.

Згідно з цими умовами польські війська мали відступити з території, що була на Схід від встановленої лінії. Вона йшла по ріці Збручі, на Схід від Крем'янецького повіту, через Остріг і границями повітів Рівне, Сарни і Лунинець.

На території на Захід від цієї лінії Польща зобов'язувалася не толерувати ніяких військових формацій, ворожих для советської влади, та не помагати ніяким збройним виступам проти советських республік. Таким чином Польща не тільки кинула свого со-

●
Д-р Кость Левицький
●

юзника, але ще зобов'язалася його силою поборювати, якби він з причини воєнної konieczности дeneбудь перейшов визначену границю.

Так скінчився не тільки фактично, але й правно Варшавський Договір з квітня 1920. 1-19)

УКРАЇНСЬКІ ПРОТЕСТИ В РИЗІ

По цім короткім переліку подій у Ризі щодо самого договору перемир'я, треба подати ще деякі важливі подробиці про справу УНР і ЗУНР на цій конференції.

Для дипломатичної обсервації на час переговорів у Ризі прибули туди делегації урядів УНР і ЗУНР. Була там також білоруська делегація. Вони бажали використати це місце для своєї національної справи — в інформаційних і пропагандивних цілях. Рига була тоді предметом пильної уваги міжнародної дипломатії. Там були численні політичні і пресові обсерватори з

цілого світу і тому ця арена була пригожим місцем для акції цих урядів.

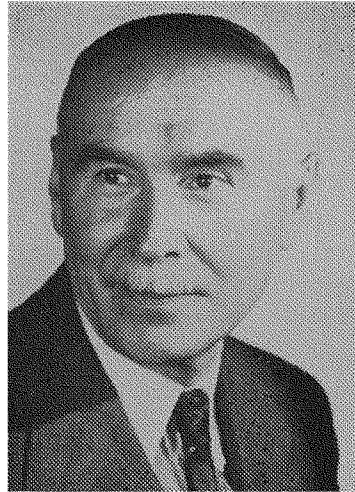
Від Уряду УНР був уповноваженим делегатом Сергій Шелухин, кол. міністер юстиції і делегат на Миррову Конференцію в Парижі. Від Уряду ЗУНР була делегація в складі: Д-р Кость Левицький, посол зі Львова Ернест Брайтер ¹⁻²⁰), Д-р Осин Назарук та Д-р Лука Мишуга.

Дня 8 жовтня 1920 року делегації ЗУНР та Білоруської Республіки зложили спільний протест до всього світу в справі постанов вступного Ризького Договору про поділ українських і білоруських земель.

Наприкінці Ризької Мірової Конференції прибув був туди, як делегат Уряду УНРеспубліки, кол. міністер Сергій Шелухин, домагаючися допущення до конференції. Його не допущено до конференції, тому що вона вже була визнала за згодою польської делегації повноваження делегатів советського уряду України заступати всю Україну. Шелухин через пресу висловив у цій справі протест.

Щодо справи Східньої Галичини, то на Ризькій Конференції вона була деякий час формально предметом нарад конференції. Москва уважала за вказане “грати галицькою картою” на конференції, щоб легше спонукати Варшаву до уступок. Як тільки досягнуто бажані уступки, зокрема в справі УНРеспубліки, то Москва рішила цю галицьку карту викинути зі стола гри. Тим то Всеросійський Виконавчий Комітет Советів у Москві тільки для демонстраційних цілей 23 вересня ухвалив, що Советська Росія вимагає від Польщі визнання самостійности України, Білоруси, Литви і Східньої Галичини. Цю вимогу поставив на нараді конференції 24 вересня 1920 голова російсько-советської делегації, Адольф Йоффе. Польська делегація не відповіла відразу на цю вимогу. Щойно на наступнім засіданні конференції 27 вересня відповів іменем польської делегації її голова Домбський, що польська делегація вважає цю конференцію некомпетентною вирішу-

●
Д-р Лука Мишуга
●

вати питання Східньої Галичини .Тому, мовляв, Східня Галичина не може бути предметом дискусії між Росією і Польщею на цій конференції.

З тим становищем формально совпадало також становище делегації Уряду ЗУНРеспубліки, що перебувала в Ризі. Вона була свідома того, що Советська Росія і її ляльковий режим в Україні під проводом Раковського продадуть всі західні українські землі, в тім і Східню Галичину, Польщі за загальний мировий договір, який тоді був Москві доконче потрібний з огляду на ростучі кризові явища в самій Росії. Східня Галичина в тім моменті мала в міжнароднім праві статус міжнародно-правного субекту, отже ліпшу позицію ніж якогось об'єкту торгу тільки двох держав у Ризі. Отож західньо-українська делегація подала 27 вересня ноту до конференції також того змісту, що ця конференція не є компетентна займатися вирішуванням долі Східньої Галичини. Нота заявляла, що про свою долю рішає тільки населення цієї країни, а її повноправним репрезентантом є Українська Національна Рада і її уряд.

Проте, Советська Росія і представництво советського уряду України незабаром зійшли зі свого становища, бо погодилися на підписання перемир'я по лінії Збруча, отже погодилися в істоті речі на польську окупацію території Східньої Галичини. Делегація ЗУНРеспубліки негайно після того внесла гострий протест навіть проти такого тимчасового розграничвання між Польщею і советським бльоком.

Дня 18 жовтня 1920 на підставі прелімінарного договору, підписаного 12 жовтня, застановили Польща і советський бльоки воєнні дії на фронті. Таким чином Польща залишила советським арміям волю знищити мілітарно Армію Української Народної Республіки, що знаходилася тоді на Схід від Збруча в боях проти советських військ.

ЗМІСТ РИЗЬКОГО ДОГОВОРУ ПЕРЕМИР'Я

Зміст Ризького Договору Перемир'я властиво передрішав вже наперед про зміст самого остаточного договору про мир між Польщею і советською стороною. Він був такий:

Обидві сторони згідно з правом самовизначення народів визнають взаємно свою незалежність, а зокрема Польща визнає незалежність Української Соціалістичної Радянської Республіки та Білоруської Радянської Соціалістичної Республіки та обидві сторони погоджуються на те, щоб межі між Польщею і з другого боку між Україною і Білоруссю йшли по ріці Збручі через крем'янецький повіт, на Схід від Рівного на 40 кілометрів і по лінії від Лунинця-Буранович, а звідсіль до Несвіжа, який припадає Польщі, а далі здовж ріки Двини (ст. 1).

Цей зміст статті 1-шої прелімінарного договору є вершком лицемірства обидох рішальних сторін у Ризи — Польщі і Советської Росії. Обидві сторони на зразок договору в Андрусові політично ділилися українськими і білоруськими землями всупереч виразній волі обидох народів, які визначили свою державну до-

лю цілком інакше. Проте, Москва і Варшава в самім договорі, для світу, заявляють, що вони це нібито роблять згідно з правом самовизначення народів!

Далі в статті II-тій обидві сторони запевняють собі взаємно цілковиту державну суверенність і незалежність від якогонебудуть встрявання у внутрішні справи другої чи пак других сторін.

Обидві сторони зоб'язуються помістити в майбутнім кінцевім мировім договорі постанову про те, що на територіях під польською владою мешканці московської, білоруської або української національності мають право вибрати собі чи то польське чи російське або українське чи білоруське громадянство, а особи польської національності на Схід від визначеної лінії мають право вибрати собі польське громадянство. (ст. III).

Обидві сторони зрікаються взаємно воєнних коштів (ст. V).

Обидві сторони зобов'язуються помістити в мировім договорі постанову про амністію осіб, що брали участь у війні проти договірних сторін (ст. IX).

Прелімінарна умова була негайно ратифікована обидвома сторонами. 1-21)

КІНЕЦЬ РЕГУЛЯРНОГО ФРОНТУ АРМІЇ УНРЕСПУБЛІКИ ПРОТИ МОСКОВСЬКО- СОВЕТСЬКОЇ ІНВАЗІЇ

ПО НОВИХ УСПІХАХ АРМІЯ УНР СТАЄ
В ОБЛИЧЧІ ВОРОЖОЇ ПЕРЕВАГИ

До дня 18 жовтня, коли мали припинитися на всім фронті воєнні дії між советськими військами і польськими, Армія УНРеспубліки досягла була в боях лінію далеко в глибині Правобережної України. Звіт головного командування цієї армії подає: “Українські війська прорвали большевицький фронт під Винницею і Холоневськом. Вони перейшли залізничий шлях Жмеринка — Київ і вдерлися глибоко в російські етапи в напрямку Бердичева. Взято вузлову точку Козятин на лінії Калинівка - Київ, внаслідок чого червоні війська втратили злуку з Києвом і зі своєю операційною базою. На Південь від Жмеринки відкинено ворога в напрямку Вапнярки і Томашполя. Ми обсадили місцевість Яругу, перейшли ріку Марулю і наступаємо на Ямпіль. Повстанці біля Умані побили советську дивізію кавалерії ,свіжо вислану на цей фронт. Вони здобули 7 гармат і обоз. 1-22)

Згідно з умовами перемир'я в Ризі, Армія УНРеспубліки виключалася з умови. На неї могли червоні війська наступати довільно без огляду на те, що на польським фронті були припинені ворожі дії. Цей мо-

мент враховував державний провід УНРеспубліки і військове командування. На окремій Державній Нараді в Ялтушкові рішено не відступати добровільно перед певною перспективою ворожої генеральної офензиви, яка згідно з інформаціями розвідки готовилася гарячково. Постановлено не ждати пасивно на ворожу офензиву, але випередити її офензивною акцією власної армії. ¹⁻²³)

ПОЛЬСЬКИЙ УРЯД НАПАДАЄ ЗЗАДУ

Дня 21 жовтня 1920 польський міністер війни видав такий наказ:

“Міністерство Військових Справ. Відділ II штабу. Ч. 12235. Варшава 21 жовтня 1920.

“Пильно. Негайно. З огляду на зобов’язання, прийняті в арт. 2 умови про перемир’я, підписаної в Ризи 12 жовтня 1920, що обидві договірні сторони, то значить Польська Річ Посполита з одної сторони, а Російська Федеративна Республіка Рад і Українська Радянська Республіка з другої сторони з хвилиною ратифікації згаданої умови зобов’язуються не підтримувати чужих воєнних частин проти другої сторони, Міністерство Військових Справ розпоряджає, що слідує:

“Всі відділи, інституції і заклади, що входять у склад Української Армії і добровольчих російських та козачих відділів на підставі порозуміння між відповідними командами і політичними представниками повинні опустити границі Речі Посполитої Польської найпізніше до 2 листопада цього року, то є до дня ратифікації цього договору. Під ніякою умовою добровольчі відділи, які ведуть збройну боротьбу з Росією і советською Україною, не можуть посідати на території Речі Посполитої Польської резервових кадр або інших закладів, комісій, експозитур і бюр, що займаються вербуванням і добровольчим організуванням. Офіцерів і рядовиків Української Армії, добровольчих

армій і російських відділів треба трактувати від хвилини виміни ратифікаційних грамот Ризького Договору з дня 11 жовтня, як офіцерів і жовнірів невідомої армії.

“Починаючи від 2 листопада ц. р. заборняється безумовно перебування на території Речі Посполитої Польської всім офіцерам і рядовим “Української Армії”, армії ген. Балоховича, добровольчих російських відділів генерала Перемикіна, згідно козачих відділів Яковлева, Савінкова і Духопільнікова полишитися в границях Речі Посполитої Польської; будуть могли перебувати тільки вояки чужих невідомої армій, які дістануть дозвіл в Міністерстві Закордонних в Міністерств і Військових Справ . . . 1-24)

НЕРІВНІ СИЛИ

Армія УНР мала тоді стан біля 20,000 вояків. Але боевий стан цієї армії виносив тільки кругло 10,000 вояків, бо друга половина мусіла перебували при обозах, не маючи ніякої зброї. Також військо першої лінії було дуже лихо озброєне: на один кіс припадало не вище 40 набоїв, на скоростріл не вище 3 тисяч набоїв, а на гармату не вище 100 гранат або шрапнелів.

Проти цієї Армії УНРеспубліки стояли в тім часі стягнені вже з інших частин фронту сильні й добре озброєні війська. Разом у першій лінії і в резерві противна на тім відтинку советська армія числила біля 25 тисяч багнетів і біля 5 тисяч шабель та коло 120 гармат з великою кількістю амуніції.

Українська офензива зустрілася 11 листопада з плявною раніше советською офензивою. *) Велика перевага ворога проломилла український фронт і примусила Армію УНРеспубліки до відступу, щоб не

*) З військового погляду постанова Гол. Штабу Армії УНР про офензиву 11 листопада була явною помилкою. Краще можна було оборонити свої позиції, беронячися приготовано проти ворожего наступу.

допустити до повного знищення. Українська Армія потерпіла важкі криваві втрати. Відступ ішов при завязаних оборонних боях у надії втриматися ще на останній лінії оборони. Але це не вдалося. Врешті Армія УНР була примушена відступити за Збруч до Галичини, що вже міцно була обсаджена польською армією. Дня 22 листопада останні українські військові частини відступили з Волочиськ на Захід. Число відступившої Армії разом з раєними і цивільними втікачами виносило понад 23 тисячі і кілька тисяч коней. ¹⁻²⁵⁾

Польське військо згідно зі своїм договором про перемир'я роззбрало Армію УНР на терені Галичини та інтернувало її в різних таборах. Уряд УНР і цивільні емігранти могли покищо ще порушуватися в Польщі свobodно аж до підписання миру в Ризи (підписаний 18 березня 1921, ратифікований польським сеймом 15 квітня 1921).

РОЖЕВІ НАДІЇ ПРО ПЕРЕМОГУ НАД ЕКОНОМІЧНОЮ ПРАЦЕЮ ВИЯВИЛИСЯ МАРНИМИ

В тім самім часі, завдяки угоді з Польщею, зліквідувала большевицька перевага також білу російську армію, колишню "добровольчу армію", зорганізовану генералами Алексеевом і Денікіном. По поразках цієї армії під Орлом і в українськiм запллі внаслідок українських повстань, ген. Денікін уступив і його місце зайняв, як головний командир, генерал П. Врангель. Останки цієї армії схоронилися були на Криму і тут після большевицьких перемог військові і цивільні втікачі опустили Крим при допомозі альянтських кораблів та опинилися в Туреччині і Болгарії.

Хоча Советська Росія в цій стадії війни з противольшевицьким рухом московського народу і з Армією Української Народної Республіки віднесла формальну перемогу на регулярних фронтах, то це все одно не дало советському режимові спокою в запллі в Україні і в самій властивій Росії. Всі надії в липні-серпні 1920 р. режим покладав на перемогу над Поль-

шею. Вже більшовики мріяли про перемогу німецьких комуністів і таким чином про поширення більшовизму по ріку Райн. Ресурсами німецького промислу і запасами з Польщі більшовицький режим сподівався врятувати себе від прірви економічної руїни, яка визирала тоді вже з усіх боків. Тим часом ці надії, після поразки під Замостям і Варшавою, показалися марними. Тим то більшовицький режим під час дальших переговорів над дефінітивним договором про мир з Польщею більше надробляв міною, а в дійсності бажав якнайскорішого миру за всяку ціну.

ГРА “ГАЛИЦЬКОЮ КАРТОЮ” І ПОЛІТИЧНА СМЕРТЬ ГАЛРЕВКОМУ

Цей момент спеціально можна добре слідити на становищі Москви в справі Галичини. Ідучи переможно на Львів і Варшаву, Москва насадила в Тернополі свою лялькову владу Галревкому, як уряд у окремої самостійної республіки. Для дипломатичних фаєрверків вислано до Риги в часі переговорів про перемир'я, як делегата цього “Галицького Радянського Уряду”, окремого репрезентанта — Михайла Барана. Він там виступав з вимогами визнання самостійности його влади, хоч і не при конференційнім столі. Зразу Йоффе в імені спільної російсько-української делегації в Ризі також офіційно вимагав такого визнання.

Заки договір про перемир'я був підписаний, виступав ще з відповідними декларативними нотами також голова Галревкому, Володимир Затонський. При кінці вересня Затонський розіслав ноту до Совнаркомів України і Росії та до уряду Польщі. В цій ноті він лає уряд Польщі, як “буржуазно-імперіалістичного лакея французького капіталу”. Нота обвинувачує польський режим, що він довів Галичину до руїни.

На тій підставі Затонський в імені Галревкому далі звертається до конференції в Ризі ось так:

“Галичина має належати до працюючих, а не до панів. Нехай нам буде можливість і надалі вести роз-

почату вже під гуркіт гармат працю над відбудовою краю. Галицькі селяни поділили між собою відобрану від панів землю”.

Далі Затонський у цій ноті погоджується підписати перемир'я в Ризі навіть з буржуазним польським урядом, коли він дасть гарантію, що в майбутності при якійсь нагоді не нападе на Галичину.

“Коли польські пани, пише далі нота, осміляться не визнати галицького радянського уряду і його бажань, то він буде примушений апелювати до працюючої класи польських робітників, також до пригнобленого польського селянства і вояків, а вкінці до Комуністичного Інтернаціоналу”.

Закінчується нота заявою, що “Галицький Радянський Уряд буде боронити Галичину зі зброєю в руках перед польськими панами і антантським капіталом”.

Нота носить явно чисто агітаційний характер; її слова звернені поза “вікно”, для майбутности, бо власне зі стилю ноти видно, що Москва вже була рішена викинути Галревком геть за ціну угоди з Польщею. Це вже мусів знати Затонський і дістав інструкцію затерти політичну смерть Галревкому пропагандивним барабаном.

Взагалі ж Совнарком України мав потім твердий горіх вигадувати перед дійсною українською опінією на Придніпрянщині якісь аргументи, які мали б оправдати факт, що советська делегація в Ризі відступила Галичину Польщі. Про це ближче буде мова далі.

По тих заявах Галревкому в Ризі він незабаром цілком непомітно зійшов зі сцени.

Ясна річ, що коли Польща в Ризі зобов'язалася розв'язати і роззброїти всі військові формації, ворожі для советської сторони і не толерувати на своїй території ворожих для Советів політичних організацій з урядовими претенсіями, то те саме відносилось також відповідно до советської сторони. Щоб не давати підстави до обвинувачень, Совнаркоми України і

Росії мусіли наказати Затонському перемінити без гомону свою ролю: з голови Галревкому назад стати членом ЦК КПБУ і Центрального Виконавчого Комітету Советів України.

РОБІТНИКИ И СЕЛЯНИ НЕВДОВОЛЕНІ

Завішення зброї і перемир'я на західнім фронті Советської Росії і перемоги над Армією УНРеспубліки та над військами ген. Врангля давали советській владі поважний віддих, але не поправу об'єктивних економічних і політичних відносин всередині країн советської імперії.

В 1920 році почалася скоро й люта зима. Транспорт був зруйнований, а сільське господарство на половину не давало того, що перед війною.

Зі закінченням війни на фронтах усі вимагали від влади сповнення дотеперішніх обіцянок про поправу матеріального життя і про волю з першими кроками до "відмирання держави", а не до диктатури. Ні одного, ні другого Центральний Комітет РКП, як керівник усієї владної машини, дати не міг.

В тій ситуації, село замкнуло в собі лють і чекало весни, коли легко можна бути в полі і в лісі, як повстанці. Так було в Україні.

Робітництво в промислі було змілітаризоване і зв'язане шорами військової дисципліни і тому не могло підняти голови. Воно оглядалося на село, як на спасителя, що має прийти з поля. Це стверджений факт, що промислове робітництво, навіть такого центру, як Донецький Басейн, стало тоді відкрито симпатизувати з повстанцями села. Про це подає далі лист Центрального Комітету Української Комуністичної Партії до Леніна з кінця літа 1920 року, де незалежні українські комуністи протестували проти руйнівної політики Совнаркому України та остерігали, що коли влада не перейде в місцеві українські руки, то все може скінчитися якоюсь катастрофою. ¹⁻²⁶)

ПОВСТАННЯ В КРОНШТАДІ

Тимчасом цей “авангард російської революції” — моряки, що його до того часу большевицька література називала “гордістю революції”, — з твердині Кронштаду, коло Петрограду, піднесли відкрите повстання проти большевицької диктатури. Саме при кінці лютого 1921 вибухло в Кронштаді повстання моряків.

Гаслами повстання були вимоги демократичних свобод громадян і дійсної автономії громадських (міських і сільських) рад і їх повітових та краєвих об'єднань.

Популярним гаслом повстанців було: “Ради, але без большевиків”. Повстанці опанували відразу ціле місто з твердинею, яка є поблизу метрополії большевицької влади, — Петрограду.

Виникла смертельна загроза для Петрограду і для цілого большевицького режиму. Успіх повстання в Кронштаді і потім Петрограді міг запалити вогонь повстання в цілій імперії.

Тим то Совнаком Росії кинув відразу всі вільні, і при тім найнадійніші військові сили, проти Кронштаду. Тих сил тоді було не багато під рукою, бо значну їх частину саме тоді зв'язано в інвазії проти незалежної Грузинської Народної Республіки. Цілі три тижні тривала війна большевицького режиму проти робітнього люду в Кронштаді. Проводив боротьбою проти повстання військовий комісар Л. Троцький. Вкінці повстання було зломане переважними урядовими силами з найвірніших партійців. Сталося це в знаменнім дні — 18 березня 1921. Того дня в Ризі Польща остаточно положила свій підпис під мировий договір з Совнаркомом України і Совнаркомом Росії. Цього дня припала також річниця (п'ятдесята) Паризької Комуні. 1-27

НЕП — ЯК ЗАСІБ “ПЕРЕДИШКИ”

Успіх повстання моряків в Кронштаді в перших тижнях перелякав большевицьких можновладців ціл-

ком серйозно. Треба було шукати виходу зі загрозливо-го положення якимсь новим гаслами, що впокоїли б розбурхане невдоволення нездарним способом господарення влади. На 8 березня, саме в розгарі боротьби з повстанням у Кронштаді, скликано 9-ий конгрес РКП до Москви. Тут Ленін, при допомозі Л. Троцького, Й. Сталіна та інших своїх вірних співробітників у розбудові партійної машини, розправився помілітарному з усіма фракціями опозиційної думки всередині партії.

Був тоді у партії серед звичайних робітників сильний голос з вимогою внутрішньо партійної демократії, тобто волі думки і слова для всіх членів партії. Цю опозицію Ленін уважав, в істоті речі за спільників Кронштаду і тому її задушив.

Однак одночасно Ленін тут викинув для рішення в імені конгресу партії гасло про “Нову Економічну Політику” (НЕП); ця нова політика в економічній діяльності допускала в обмежній мірі вільні приватні підприємства, а також запрошувала заграничні підприємства в формі концесій. НЕП мала дати можливість хліба для міст і товар для села. НЕП передбачала також буцім деякі можливості для вільного сільського господарства. Ясна річ, що все те було гільки для “передешки”, тобто для хвилевого відпочинку. Після того залишалася до виконання засаднича большевицька програма, яка такі речі взагалі відкидала принципово.

ШИРОКА ХВИЛЯ УКРАЇНСЬКИХ ПОВСТАНЬ

Ця нова політика не допомогла большевицькій диктатурі аж ніяк в опінії українського народу, а зокрема українського селянства. З приходом весни тліючі взимі повстанські огнища розгорілися до розмірів небувалого раніше щодо сили всенародного повстання.

Цей факт признає навіть тодішній голова Совнаркому України, Християн Раковський. В своїм історичнім огляді советської влади в Україні по 1923-тій рік він при загальновідомих тоді фактах примушений при-

знати, що в 1921 році советська влада знаходилася перед обличчям всенародного повстання в Україні, тобто на краю погибелі. Він признає відкрито, що “українські селяни, як тільки освободилися від поміщиків, ані слухати не хотіли про комунізм”. Він тут не хоче сказати цілої правди, а саме, що українські селяни ані слухати не хотіли також про чужоземну окупацію. Справді, українське селянство не хотіло мати над собою “диктатури пролетаріату” в формі ревкомів, чи воєнревкомів, чи навіть советів.

Згідно з традицією українського руху українське селянство бажало, щоб в Українській Республіці рішала демократична більшість селянства. Це признає також у цім звіті Раковський цілком виразно:

“Їх [українського селянства] мрією була селянська республіка. Вже у другій половині 1919 року советська влада натрапила на спротив українського сільського населення проти советських законів і декретів”.

Факт постійного повстанського руху українського селянства проти советсько-московської окупації старається Раковський, як і всі тодішні і пізніші автори, звузити до “куркульської боротьби”. І в цім звіті Раковський твердить, що “творцями і проводирями цього протикомуністичного селянського руху були великі селяни-куркулі”. Це твердження Раковського виразно заперечує вже вище цитований лист Центрального Комітету Української Комуністичної Партії до Леніна вліті 1920 року. Там провід УКП доказує фактами, що повстанський рух має український всенародний характер і що до нього належать також робітники. В цім листі між іншим писалося таке:

“Не дивлячись на блискучі успіхи червоної армії на зовнішнім фронті в боротьбі з білою Польщею, не дивлячись на крах петлюрівської авантюри і помітне в зв’язку з тим охолодження селянських мас до Петлюри, — все таки криза революційних [комуністичних] сил на Україні досить глибока, до того в зв’язку з відтисненням польського фронту не тільки не зм’ягчуєть-

ся, а скоріше загострюється внутрішній контрреволюційний рух проти советської влади ¹⁻²⁸) . . . Останні вістки говорять про те, що повстанський рух в цьому році розповсюджується навіть в вуглево-промислові райони (катеринославська губернія і часть повітів Донбасу), т. є саме ті райони, де була завжди головна підпора советської влади.

“Крім збільшуючих себе банд Махна, котрий знову міцніє після недавньої поразки і навіть пробує зробити наскоки на Луганськ і Бахмут, з'являються нові “отаманчики” з різними відділами, котрі провадять діяльність з різними відділами в полтавській (чернігівській і кийвській губерніях), а почасти і в харківській (волковський і богодухівський повіти), повторяється звичайне явище на Україні, що перші спалахування проти советської влади з весни потім стихають і знову розгоряються в серпні-вересні, прочишуючи шляхи для контрреволюції . . .” ¹⁻²⁹)

Як бачимо з переліку головних огнищ повстанського руху, то він в другій половині 1920-го року концентрувався власне на Лівобережжі і над самим Дніпром. Це значить, що протисоветський рух був найсильніший саме в тих губерніях, які були найдовше під третьою советською московською окупацією і внаслідок того мали вже всебічний досвід з цією нібито “диктатурою пролетаріату”. Правобережжя було найдовше під владою УНРеспубліки і потім коротко під владою Денікіна, а вкінці ще коротше під советською владою після упадку Денікіна. Тому ця західня частина Придніпрянської України ще не мала такого аж до мозку костей досвіду з большевизмом, як його мала Лівобережжя Україна. Звідсіль повстанський рух тоді був найсильніший на Лівобережжі і то навіть в робітничих промислових повітах та навіть під боком тодішньої столиці окупаційного режиму — Харкова.

Лист ЦК УКП до Леніна важливий ще тим, що він подає факт, що повстання були не тільки чисто селянського характеру, але що вони мали ширші причини.

Цей лист про це пише далі:

“Причини незадоволення советською владою на Україні з боку не тільки селянських мас, що переходять до активного виступу, але навіть значної частини пролетаріату полягають не тільки в об’єктивних умовах, але і в політиці керівників правлячої на Україні партії. При тому треба зауважити, що в більшості головні кадри для повстанського руху дає українська селянська “голота” (найбідніше селянство), котрій дає надхнення “куркуль” (кулак), що сам одначе вважає за краще бути “невтральним” і використати положення для своїх цілей . . .”

Тут безпосередні спостерігачі українського повстанського руху, укапісти, які мали тісні зв’язки і з українським селянством і робітництвом, дають фактичні дані про те, що ці повстання власне носили головно пролетарський, а не “куркульський” характер. Тим то в цім пункті Раковський у згаданім вище своїм звіті свідомо нагинає правду про характер повстань до своїх партійно-пропагандивних цілей. У цім звіті він між іншим пише далі таке:

“Ряд повстань з імпровізованими отаманами у проводі перешкоджали нашій праці. Творцями і вождями того протикомуністичного селянського руху були селяни-куркулі. В селянських масах наступило було якесь замкнення розуму. “Ми за большевиками, але ми проти комуністів” — говорили вони. В тім помішанні відбивається вплив багатих селян-куркулів.

“В роках 1920-1921 ми були свідками в Україні дуже великого селянського революційного руху, який щодо своєї ширини і щодо елементарности насильства, був рівний тому, котрий керував народними масами в перших місяцях революції в Великоросії і охоплював усю Україну.” ¹⁻³⁰⁾

Признає масовість українського повстанського руху проти большевиків в Україні в тім часі також найновіший історик большевизму, А. Ліхолат. Він між іншим стверджує:

“При кінці 1920 і на початку 1921 ес-ери і меншевики організували були великі куркульські повстання . . .” Вони, каже він, були тоді не тільки в Україні, але й у тамбовській губернії, в Середній Азії і в Сибірі. Куркульські банди вбивали комуністів — продовжує далі Ліхолат, а також харчових робітників і міліціонерів, нападали на советські установи, руйнували залізничні шляхи, мости і т. д.” Цей офіційний советський історик довго спиняється над описом масових повстань, якими проводив отаман Нестор Махно. “Окрім махновських головорізів в Україні в тім часі (1920-21) бушувало багато других куркульсько-націоналістичних банд” - пише далі Ліхолат. “Боротьба проти куркульських замішань в Україні була незвичайно напруженою і гострою.”

Всі ті ствердження самих советських авторів доказують, що саме на переломі 1920-1921 років була така ситуація в цілій советській імперії і спеціально в Україні, яка давала можливість цілком повалити большевицьку владу тими регулярними військовими силами, які ще при кінці 1920 року були наявні на фронтах: Армія УНРеспубліки. “добровольча армія” під орудою генерала Врангеля та армія польської республіки. Однак в згоді з теорією польських націоналістів і зокрема їх вождя, Романа Дмовського, треба було залишити большевицьку владу при житті в Росії, як будім то найвигіднішу для Польщі. Це була головна причина рішення польського політичного світу, репрезентованого в соймі і й уряді, щоб негайно, після відбиття советського наступу на Варшаву, заключити мир у Ризі. Фронтове перемир'я в жовтні і потім сам мир у Ризі врятували советську владу від можливого упадку на початку 1921 року.

ДРУГИЙ ЗИМОВИЙ ПОХІД

Спроба нового організованого всенародного повстання на початок зими 1921 року, яку переводив Уряд УНРеспубліки зі закордону, була вже запізна. Власне

протягом літа большевики встигли розбити всі головні сили повстанців і з них залишилися восені тільки невеликі основні коші. Тимчасом Уряд УНРеспубліки, висилаючи дві окремі військові групи у Другий Зимовий Похід в листопаді 1921 року (головна ударна група з Волині під командуванням Юрка Тютюника), вже не міг мати успіху. Вправді ця група у важкім поході пробилася була глибоко аж у запілля ворога, але при труднощах просування в снігах вона була заскочена переважаючими ворожими силами. Тільки меншості з цієї групи вдалося пробитися назад на Волинь. Другий зимовий похід скінчився трагедією під Базаром. 1-31)

Так в істоті речі керований і координований повстанський рух протягом зими 1921 на 1922 був у головному знищений. Залишилися тільки малі гнізда, які ще оперували з труднощами, але рух, залишений собі, не міг вже розвинутися до ширших розмірів з огляду на перевагу ворога, що, маючи мир на всіх фронтах, прийшов назад до себе.

Ведучи люту боротьбу з українським повстанським рухом, большевицька влада в Україні мусіла шукати засобів пропаганди, щоб оправдати себе в очах політично свідомих кіл українського народу за свою умову з польським імперіялізмом у Ризі. Адже там відступлено велику українську територію з приблизно 10 мільйонами населеннями. Якесь оправдання було конечно з двох причин. По-перше, треба було якось виправдати себе перед закидом угоди з реакційним польським націоналістичним міщанством та шляхтою. По-друге, треба було здобувати собі прихильність селян і робітників Західньої України, щоб вони уважали большевиків своїми майбутніми визволителями.

Зразок пропагандивного викручування творить стаття одного з тих, що в Ризі підписав цей поділ України і Білоруси, — Дмитра Мануїльського. В статті під наголовком “Про ризькі переговори” він між іншим пише:

“Нехай мир, підписаний нами, і не легкий мир. Спираючись на нашу військову міць і на піддержку міжнародного пролетаріату, ми могли добитися вигіднішого миру. Але для цього ми мусіли б засудити нашу країну на страхіття зимового походу і сполучені з тим наслідки: пошесті, розруха транспорту, дальше нищення виробничих сил і вимирання населення. Надії і розчислення антантських різників будувалися на тім. Мир з Польщею сплутав карти союзної [антантської] дипломатії . . . Нехай советська власть віддала не самі лише території, але й живий людський матеріал, з тіла якого польська реакція різатиме криваві шматки, але вона зменшила для всього населення тягар важкого переходового часу. За принесені нею жертви на користь миру нас не засудять ні власні маси, ні пригноблені маси в Польщі, ні міжнародний пролетаріат, ні навіть пригноблене галицьке й білоруське населення. А решту докінчить за нас історія.”¹⁻³²)

Мануїльський зараз після підписання Ризького Договору, під свіжим вражінням великих уступок для шляхетської Польщі, признається до поділу України відкрито і цинічно. Він тільки оправдує свій уряд і Москву тим, що дальша зимова кампанія з 1920-го на 1921 рік означала б страшну економічну руїну советської імперії і масовий голод. Це він міг ще писати саме під вражінням цієї руїни, яка все одно запанувала внаслідок большевицької господарської нездарної політики і яка допровадила до хвилевої політики НЕП.

Трохи пізніше, коли при НЕП советська влада дещо віддихнула, головні большевицькі провідники говорили інакше. Советська влада, а особливо її мілітарна сила, зміцніла і тому уряд СССР став з пропагандивних спонук говорити про Ризький Договір з Польщею гостріше. Цей факт стає спеціально яскравим явищем після рішення ради амбасадорів великодержав у Парижі з 13 березня 1923, коли великодержави (Франція, Італія, Британія і Японія) прийняли до відома розмежування між Польщею і советською імперією.

єю на відповідальність цих двох договірних сторін, при чім прийнято до відома анексію Східньої Галичини тільки під умовою виконання приречення Польщі про надання цій країні територіяльної автономії. В той час советська пропаганда рішила висунути гасло, що то ніби антанта насилувала волю українського і білоруського населення в 1923 році, прийнявши до відома нові східні границі Польщі, а не зробила це советська влада в Ризькім Договорі в 1921 р. Перший у цій справі забрав слово голова Совнаркому України, Х. Раковський, як репрезентант безпосередньо заінтересованої сторони щодо поділу українських земель.

Після рішення ради амбасадорів Раковський, з доручення Москви, зложив таку заяву:

“При підписанні Ризького Договору з 18 березня 1921 року Радянська Росія і Радянська Україна урочисто заявили, що вони збережуть для Східньої Галичини право на національне самовизначення. Радянська Росія і Радянська Україна повторили свій протест в минулому році в момент анексії Східньої Галичини Польщею. Радянська делегація повторює цей протест і тепер.”

Таку декларацію зложив Раковський у серпні 1924 року в Лондоні, коли він туди прибув у характері амбасадора ССРСР.¹⁻³³) До цієї декларації треба додати пояснення лишень остільки, що таку заяву, яку згадує Раковський, зложила російсько-українська советська делегація в Ризі тільки перед остаточним уложенням тексту договору, а не при його підписанні. Зрештою цю заяву голова советської делегації Йоффе фактично відкликав, погодившись потім на текст статті договору про розмежування, де було написано щось цілком протилежне.

Декларація Раковського в Лондоні викликала формальний протест проти неї, який зложив польський уряд до рук вже тоді існуючого уряду Советського Союзу. Польська нота протестувала проти декларації Раковського, як проти встрявання уряду ССРСР у вну-

трішні справи Польщі, покликуючись при тім на зобов'язання, що їх взяв на себе советський уряд у Ризькім Договорі. Цей протест Варшави взяв уряд СССР за притоку для продовження своєї пропагандивної відповіді в справі Східньої Галичини. Текст советської ноти з того погляду цікавий і його тут наводимо в головних уступах:

“Союзний уряд не може погодитися з думкою польського уряду, що справа Східньої Галичини в міжнароднім розумінні не існує. Союзний уряд вважає, що зазначена в ризькім договорі відмова від його прав на територію, що лежить на Захід від установлених цією умовою кордонів, не означає ще, що воля української національності, яка становить більше як 70% усього населення Східньої Галичини, може бути байдужа для тої української національності, яка заселяє Українську Соціалістичну Советську Республіку, так само, як і не означає, що союзний уряд визнає польській республіці право на анексію Східньої Галичини, населення якої в гострій формі висловлювало свій протест проти приєднання її до Польщі.

Сов. уряд подає до відома польського, що держави, що підписали Версайський Договір, уважали за невідмінну умову визначення державної приналежності Східньої Галичини згідно зі свобідно виявленою волею населення та що пізніше рішення ради послів згаданих держав є брутальним порушенням раніше взятого на себе зобов'язання. Союзний уряд вважає за основний принцип своєї політики вільне самовизначення народів і не раз висловлював цей свій погляд також щодо Східньої Галичини. Деклярація товариша Раковського, зложена на засіданні англо-советської конференції, є майже дослівним повторенням попередньої заяви советського представника Союзних Республік.

Советський уряд подає до відома польського уряду, що він не змінить свого погляду у заторкненій справі і вважає, що кінцевою умовою мирних взає-

мин є пошанування права народів на своє самовизначення і надання їм реальної можливості покористуватися цим правом”. 1-31)

Відповідь Москви різниться в однім, але рішальнім пункті, від основи декларації Раковського. Він твердив, що советська влада при підписі Ризької Умови застерегла для населення Східної Галичини право самовизначення. Москва такого твердження в своїй ноті не виставляє, побоюючися, що Варшава може просто не прийняти такої явно неправдивої ноти. Вона дипломатично обминає це питання, а виставляє вже цілком обґрунтоване твердження, що український нарід по той бік ризької лінії не може бути байдужим для долі своїх братів по цей бік тої лінії під Польщею.

СПРОБИ БОЛЬШЕВИКІВ ВИПРАВДАТИ УГОДУ З ШЛЯХТОЮ

Большевицька преса в УССР ішла за визначеною лінією пропаганди, тільки, що вона висловлювалася яскравіше і деколи вживала при тім дуже наївних аргументів. Так, для прикладу, київський “Більшовик” з 30 вересня 1924 з того приводу писав таке:

“Ризька угода визначила тільки ту лінію, де кінчається кордон радянських республік, але вона тим самим ще не визнала, що все, що робиться за тим кордоном, робиться справедливо. Представники радянського уряду, які вели переговори з Ризі з Польщею, не могли передбачити, що через два роки конференція європейських союзних послів передасть Східню Галичину на поталу Польщі. Та й Польща добре знає, що Галичину вона дістала внаслідок згаданого акту. Отже виходить, що питання про Східню Галичину це питання, що виходить за межі Польщі й тому його не можна вважати за внутрішню справу. Коли б ця справа була справою внутрішньою, тоді не треба було б постанови ради союзних [антантських] послів. Так стоїть справа формально.”

Тим часом фактично справа формально так вповні не стояла. Вона мала два взаємовідношення. З одного боку було становище до неї “буржуазного світу” в особі антанти, а з другого становище “пролетарського світу” в особі советської влади. Антантські великодержави в часі Ризької Умови і після неї визнавали для Східньої Галичини міжнародний статус зі застереженням для неї найширшої територіяльної автономії під польською зверхністю, але тільки на 25 років, а після того плебісцит мав рішити про долю цієї країни. Тобто, антанта визнавала принаймні в принципі право самовизначення для Східньої Галичини. В протилежності до того советська сторона в переговорах в Ризі кінець-кінців уклала й підписала умову, в якій виразно признавала цю країну для Польщі, тобто годилася на її цілковиту анексію до Польщі без ніяких міжнародно-правних застережень.

В статті 1-ій Ризької Умови, підписаної советською делегацією та ратифікованої пізніше всіми советськими урядами, знаходиться постанова, що “східню межу Польщі, тобто межу між Україною і Білоруссю з одного боку та Польщею з другого творить лінія . . . з д о в ж ріки Збруча аж до її устя до ріки Дністра”. Текст цієї статті Ризької Умови поза всяким сумнівом говорить, що советська влада в усіх зацікавлених республіках визнала Східню Галичину, як територію, що має належати до польської держави. В тім саме вся справа, що проблема Східньої Галичини дискутувалася в Ризі і що на початку переговорів советська делегація з тактичних мотивів навіть боронила міжнародний статус цієї країни. Проте, вона потім, для користей советської влади, зріклася цього становища.

В кожному разі треба ще підкреслити той факт, що коли советські чинники в Ризі і після неї з тактичних мотивів підносили свій пропагандивний голос у справі Східньої Галичини, то щодо Північно-Західніх Земель України, відступлених Польщі у Ризі, вони не заявляли подібного застереження. А тимчасом це була

розлога територія, (Волинь, Полісся, Холмщина і Підляшшя) заселена майже стільки ж, як Східня Галичина, а при тім ще з більшим відсотком Українців як воєна. У внутрішній пропаганді, в промовах і в пресі, висувано положення українського народу під Польщею взагалі, виступаючи ніби в його обороні.

Зразок дала для цього сесія ВУЦВК дня 14 квітня 1924. Тоді виступив з “інтерпеляцією” депутат Колісниченко про положення “робітників і селян української національності в Польщі”. Навівши ряд фактів протиукраїнських переслідувань, він виставляв твердження, що згідно з Ризькою Умовою між УССР і Польщею “всі громадяни української національності мають повні права на самовизначення. Цей пакт не виконується польським урядом - тисячі робітників і селян арештовуються, їх б'ють і мордують . . .” Свою інтерпеляцію закінчив Колісниченко висновком: “Ми тут вимагаємо від нашого уряду вжити необхідних заходів для захисту інтересів наших братів — робітників і селян, які перебувають за кордоном радянських республік.”

Після промов ще кількох депутатів сесія ВУЦВК прийняла тоді таку резолюцію:

Заслухавши пояснення уряду, Друга Сесія ВУЦВК 8-ого скликання Всеукраїнського З'їзду Рад Робітничих, Селянських та Червоноармійських Депутатів постановляє:

“Надаючи надзвичайно важливе значіння миролюбивій міжнародній політиці СРСР, ми вважаємо правильним, що уряд в питаннях міжнародної політики керується все інтересами господарчого будівництва Радянських Республік, що направлено до поліпшення становища працюючих СРСР, але в той же час ми не можемо залишитися байдужими до надзвичайно тяжкого становища наших закордонних братів, пригнічених буржуазними урядами тільки через те, що вони одірвані від нас межами сучасного дня. Сесія доручає урядові вжити самих рішучих заходів для припинення

гніту, що веде до цілковитого знищення українського працюючого люду, де він через випадкову історичну ситуацію опинився в меншості.

“Ми не маємо сумніву, що наш уряд зуміє знайти шляхи і заходи для захисту наших братів, що відповідають інтересам і пошані республіки працюючих”. 1-35)

СТАНОВИЩЕ КОМІНТЕРНУ ДО ЗАХІДНОЇ УКРАЇНИ

Коли формальна влада ССРСР чи УСРСР мусіла дещо обмежуватися в своїй пропаганді в справі положення Східною Галичини і Північно-Західніх Земель під Польщею з огляду на советські зобов'язання з Ризької Умови, то фактична влада — Російська Комуністична Партія — вже не клала собі під цим оглядом ніяких обмежень. Партія діяла при допомозі фірми Комуністичного Інтернаціоналу, яким вона цілковито і беззастережно керувала. Комінтерн вже не мав потреби робити різниці між Східною Галичиною і Північно-Західніми Українськими Землями під Польщею, як це робив советський уряд.

П'ятий Конгрес Комінтерну поставив українську проблему поза границями російсько-советської імперії в цілій ширині. Резолюція цього конгресу мала такий текст:

“Українська справа є одною з найважливіших національних справ Середньої Європи, розв'язання якої диктується інтересами пролетарської революції як в Польщі, Румунії та Чехословачині, так і по всіх сумежних країнах.

“Українське населення на анектованих Польщею, Румунією та Чехо-Словаччиною областях є переважно селянське, що зазнало великого гніту, через що боротьба за національне визволення в цих областях якнайтісніше сполучена з боротьбою проти землевласників, капіталістів та бюрократів. Це утворює твердий ґрунт для міцної спілки селянства з пролетаріатом цих

країн в єдиній боротьбі проти соціального та національного поневолення.

Конгрес констатує, що гасло автономії для Закарпатської України в Чехо-Словаччині або для Західної України (Східня Галичина, Волинь, Полісся, Підляшшя та Холмщина) у Польщі, або для Басарабії та Буковини в Румунії, направлені до утворення коаліції заможних шарів українського селянства з пануючими класами Чехо-Словаччини, Польщі та Румунії і служать для закріплення економічного та національного поневолення селянського населення цих земель і тому компартії цих країн повинні їх відкинути.

“Підтримуючи висунуте компартією гасло боротьби проти анексії Румунією Басарабії і гасло державного самовизначення Басарабії, одночасно визнає за необхідне проголошення комуністичними партіями Польщі, Чехо-Словаччини та Румунії гасла об’єднання розірваних імперіялізмом на часті українських областей в радянську робітничо-селянську республіку.

“Конгрес констатує успішне переведення цього гасла комуністичними партіями Польщі і Румунії.

“Конгрес разом з тим підкреслює, що революційна боротьба українського селянства в Польщі, Чехо-Словаччині та Румунії за національне визволення може бути успішною лише при тій абсолютно кончній умові, що українське селянство всю свою боротьбу й організацію збудує на найтіснішій спілці з боротьбою робітників та селян за повалення влади капіталу, якою то боротьбою керують компартії цих країн.

“Підтверджуючи рішення II-го З’їзду компартії Польщі і V-тої Конференції Компартії Західної України (Галичини), скеровані до витворення сприятливих умов для комуністичної пропаганди і організації в Західній Україні, конгрес визнає також доцільним для координування праці встановлення періодичного контакту між ком. організаціями Західної України, Закарпатської України та Буковини, а також контакту їх з КПБУ, при залишенні суворо-централістичного ке-

рівництва цими організаціями з боку компартії Польщі, Румунії та Чехо-Словаччини". 1-36)

З цієї резолюції Комінтерну видно дуже добре, що Москва уважала українську справу, по цей бік ризької смуги і на Захід від Дністра, за дуже пригожий засіб революціонування українських мас у прихильнім для комуністів дусі. Проте, ця інструкція для комуністів по цей бік греблі виразно формулювала для них начальне гасло пропаганди. Ним мало бути гасло утворення одної "радянської робітничо-селянської республіки", а не приєднання цих українських областей до УССР. Сепартизму Українців від Польщі, Чехо-Словаччини і Румунії в сторону УССР Москва тоді не хотіла підтримувати з огляду на опір в тім напрямі самих панівних комуністів польських, чеських і румунських.

Заперечення цього сепартизму видно також у тім пункті, де говориться, що компартія Західної України підлягає "суворо-централістичному керівництву компартії Польщі". Компартія Західної України таким чином не була нічим іншим, як пустою пропагандивною фірмою, бо в дійсності ця "партія" була тільки обласною організацією Комуністичної Партії Польщі (КПП).*)

*) Комуністична Партія Галичини чи, як вона також називалася, Східної Галичини, існувала автономно аж до березня 1923 року, коли рада амбасадорів прийняла відоме рішення про східні границі Польщі. Тоді Москва рішила, що треба організаційно визнати це рішення ради амбасадорів тим способом, що касується дотеперішня окремішність цієї партії, а твориться ширша обласна в середині організації Комуністичної Партії Польщі (КПП) під назвою "Комуністична Партія Західної України" (КПЗУ). До КПЗУ належали всі комуністи як із Галичини, так і з Волині, Полісся і Холмщини. Це значить, що ця обласна організація не була українською, а інтернаціональною: до неї

Цей факт, що ця партія була ляльковим твором насвітлює договір, який виглядав так:

“Між КПб. України, представленою членами Центрального Комітету КПб. України, товаришами Ф. Коном, Д. Мануїльським, А. Шумським і КПр. **) Польщі, представленою членами Центрального Комітету КПрП, товаришами Чорнявським, Глинським і Брандом, прийшло до такої угоди про регулювання комуністичної праці в Східній Галичині:

“Потреби революційної боротьби вимагають згідно з ухвалами Другого Конгресу Комуністичного Інтернаціоналу сполучення цілого революційного авангарду пролетаріату в кожній країні в одну єдину централізовану комуністичну боеву партію. Наслідком цього конче потрібно, щоб, доки Східня Галичина лишається в зв'язку з польською державою, Комуністична Партія Східньої Галичини була втіленою до Комуністичної Партії Робітничої Польщі. Для переведення цієї засади КПбУ і КПрП приймають ось які постанови:

“1) У Східній Галичині працює КП Східньої Галичини, яко територіяльна краєва організація КПрП . . .

“3) Головне політичне гасло КП Східньої Галичини звучить: “Хай живе Советська Польща в братер-

належали з названої території всі комуністи, отже Українці, Поляки, Жиди. В справі підчинення Комуністичної Партії Східньої Галичини проводові Комуністичної Партії Речі Посполитої Польської (КПП) уложив провід КПбУ окремі договір з 20 липня 1921, отже ще перед рішенням ради амбасадорів у березні 1923. Характеристична річ у тім, що до того часу Комуністична Партія Східньої Галичини була на папері цілком самостійною партією, яка входить окремо до Комінтерну, а тим часом інша партія, КПбУ, розпоряджалася її долею.

**) Тоді ця партія називалася точно; Комуністична Партія Робітнича Польщі (КПрП). Потім назва була скорочена на Комуністична Партія Польщі (КПП).

ським союзі з Радянською Україною і Советською Росією” . . .

8) Плян видатків КП Східньої Галичини затверджується Центральним Комітетом КПП, який вичерпує відповідні суми і контролює приходи й розходи КП Східньої Галичини.

“Москва 6-ого липня 1921”

Підписи: Ф. Кон, Д. Мануїльський, А. Шумський, Чернявський, П. Глинський, Г. Велецький, Г. Бранд.

Ця умова була підтверджена Москвою так:

“Виконком Комінтерну цю угоду стверджує і признає за регуляцію східньо-галицького організаційного питання.

Москва, 20-ого липня 1921 р.”

Підпис: За Виконавчий Комітет, Беля Кун, Франц Гекерт.

В історії залишаються документами стверджені факти, що большевицька Москва від імени Росії і від імени України зріклася в Ризькім Договорі просторих західньо-українських земель і половини Білорусі в користь Польщі. Спроба виправдування того факту є невдалим крутіємством, коли Дмитро Мануїльський, що від імени України підписав згоду на анексію Західньої України до Польщі, маскує цей факт нібито інтересами селянства і робітництва. Мовляв, їм грозила голодова смерть у випадку продовження війни з Польщею через зиму з 1920 на 1921 рік.

Провід диктаторської РКП ніколи не рахувався з інтересами працюючого люду і зокрема з його прохарчуванням. Навпаки, був пізніше час, на переднівку в 1921 і в 1922 році, коли советська Москва залишила український працюючий люд на страшний голод, в часі якого панувало декуди навіть людодіство.

Ще пізніше, в роках 1932-33, Москва пляново організувала своїми терористичними заходами голод в

Україні, в часі якого згинуло понад 7 мільйонів людей. Все те Москва робила для того, щоб за кожну ціну врятувати партійну деспотію РКП в завойованих країнах своєї імперії.

Також договір РКП-КПБУ з Комуністичною Партією Польщі про те, що ця партія має централістично панувати над наївними українськими комуністами в Західній Україні, доказує ще раз, що Москва навіть по партійно-політичній лінії відступила Західню Україну Польщі. Заяви про прихильність для визвольних змагань Західньої України в тих обставинах є тільки пропагандивною фразою.

Такою самою пустою фразою є теперішні заяви московських і москвофільських комуністів про те, що влада УСРС з допомогою “братньої” Росії нібито зреалізувала соборне “воз’єднання” України після переможної війни в 1945 році. Вдійсності Москва для прозорих своїх політичних інтересів дарувала Польщі ще й тоді Лемківщину, Засяння, Холмщину і Підляшшя.

Додаток:

ДО ІСТОРІЇ ВАРШАВСЬКОГО ДОГОВОРУ

Чого не знала Дипломатична Місія УНР у Варшаві при переговорах з польським урядом

Ад'ютант Голови Директорії і Головного Отамана Симона Петлюри, полковник Олександр Доценко, отримав для свого "Літопису Української Революції" всі документи Дипломатичної Місії УНР у Варшаві в точних копіях. Також передано йому всі копії документів і листів Уряду УНР і до нього та листування Голови Директорії С. Петлюри. Все те він видрукував без ніяких скорочень. Ідеться там про документи з часів між жовтнем 1919 і осінню 1920 року.

З цього важливого джерела до історії Варшавського Договору з 22 квітня 1920 року про союз УНР і Польської Речі Посполитої в ділянці політичній при ближчій досліді бачимо, що всі ті урядові чинники УНР, в тому часі, коли вони переговорювали з польським урядом про згадану умову, нічого не знали про те, що начальник Польщі і його штаб вже на початку січня 1920 року мали майже готову армію для офензиви проти російсько-советських військ в Україні. Нема сумніву, що коли б вони були про це знали, то напевно були б цілком інакше поступали в переговорах щодо того договору.

Пригадаймо собі, що згаданий договір був підписаний по півночі з дня 21 на 22 квітня. Вже ця обставина вказує нам, що коли до початку квітня тільки Дипломатична Місія УНР і Головний Отаман С. Петлюра всіма силами натискали на польську сторону, щоб вона нарешті підписала вже від декларації Місії УНР дня 2 грудня 1919 р. устійнені засади дого-

вору, то польська сторона цілком не спішилася до того. Коли візьмемо на увагу те, що ми тепер знаємо із залаштункової діяльності уряду Польщі і зокрема начальника держави Пілсудського, то нам тепер ясно, що польська сторона отягалася з підписом договору тільки тому, щоб грати ролю, що нібито Польщі не залежить дуже на тій умові і тому їй неспішно з нею. Фактично, тієї умови потребував Пілсудський далеко більше як Головний Отаман Петлюра.

Пілсудський від кінця грудня 1919 року вже готовив похід на Київ і до Дніпра, як тільки советська армія в спілці з українськими повстаннями розгромила армію ген. Денікіна. В січні і лютому 1920 року урядкування армії для офензиви вже було приготоване дальшими польськими силами і довозом виряду і амуніції. Похід був рішеною справою. Але, Пілсудський потребував конечно ще українського політичного підпису, який схвалював би цей похід польської армії до берегів Дніпра. Без такого підпису ця кампанія була б в очах цілого світу і зокрема кожного Українця, без огляду на партійні погляди, нічим іншим, як звичайним чужим завойовництвом. Навіть при великій евентуальній мілітарній польській перевазі такий похід був би політичною програною і потягнув би за собою кінець-кінців також мілітарну поразку.

Тому Пілсудський, як добрий політичний грач, витримав нерви Дипломатичної Місії УНР до максимальної напруги, щоб врешті ніби для устунки Українцям, після 4-годинної розмови з С. Петлюрою, пополудні 21 квітня, дати наказ своїм дипломатам підписати вночі з 21 на 22 квітня договір про визнання УНР і про союз УНР з Польщею та погодитися на зміст відозви С. Петлюри до народу з приводу походу, який мав розпочатися 25 квітня.

В дійсності воєнна машина Польщі була вже давно готова до удару і далі відкладати було неможливо. Дипломатична гра була виграна Пілсудським і його

го помічниками. Вони дістали від уряду УНР всі бажані уступки в користь Польщі.

Що нам кажуть польські військові архіви

Історичне Бюро Генерального Штабу Польщі вже в 1925 році вважало за потрібне опублікувати свої архівні документи про похід польської армії на Київ у квітні 1920 року. Генерал бригади в генеральнім штабі у Варшаві опрацював цей джерельний матеріал в окремій праці а). З неї тут подаємо найважливіші дані, які мають значення для нелише політичної, але також для мілітарної оцінки переговорів Дипломатичної Місії УНР у Варшаві під безпосереднім наглядом присутного там Головного Отамана С. Петлюри і для зрозуміння підписаного договору, який був фактично подиктований Пілсудським і його дипломатами.

Насамперед із публікації польського генерального штабу маємо виразне ствердження, що вже в перших днях січня 1920 року польська армія на “українським фронті” була майже готова до офензиви. На шім фронті, як читаємо вже на другій сторінці цієї публікації, було 16 польських дивізій піхоти. В них було 37 полків піхоти і 14 полків кінноти, які мали 276 куренів (батальйонів) і 81 ескадронів кінноти. Ця велика військова сила мала ще 147 батерій гармат. Загальний (тобто харчовий,) стан цього польського війська рівнявся: 7,720 старшин, 235,000 рядових і 63,000 коней.

В лютні 1920 року прийшли до тієї частини фронту ще доповнення: 2,970 старшин, 121,200 рядових, 1,910 скорострілів, 594 гармат, 31 малих гарматок [при піхотних полках], 221 бомбометів і 95 літаків.

а) Biuro Historyczne Sztabu Generalnego: Julian Stachewicz, gen. Brygady: Studja operacyjne z historii wojen polskich 1918-1921. Tom I. Dzialania zaczepne 3-ej armji na Ukrainie. Warszawa. 1925.

В квітні мало прийти ще кругло 60,000 вояків на цей фронт. б)

В днях 13 і 14 квітня Пілсудський дав уже точний наказ боевого уставлення того війська. Дня 17 квітня він дав остаточний наказ про офензиву. Операційний наказ з дати 17 квітня вже встановив загальний наступ на досвіток 25 квітня, при чому в цьому наказі є взята в увагу також українська дивізія під командуванням генерала Марка Безручка, яка мала прийти на фронт з Берестя, де вона була вже в лютому формована. в)

З усього бачимо, що вже дня 17 квітня трудно було спинити всю ту воєнну машину в її приготівім русі.

Всього того не знав ні Штаб Головного Отамана Петлюри, ні голова Дипломатичної Місії УНР Андрій Лівіцький. Розвідка УНР діяла недостатньо. Звідсіля їхня завелика уступчивість перед натиском польських дипломтів, які вимагали від УНР не лише великої української території для Польщі, але також внутрішньої суспільної переміни в законодавстві УНР, зокрема щодо земельного закону, ухваленого Директорією в січні 1919 і схваленого потім Конгресом Трудового Народу України.

Мілітарна сила Дієвої Армії УНР у поході весною 1920 р.

Штаб Армії УНР зберіг усі документи з часу спільного походу з польською армією на Київ і Одесу в 1920 року. Ці документи зібрав для опублікування генерал генерального штабу В. Сальський і дав свою передмову до них. Упорядкував їх та перевів ген. П. Шандрук в об'ємистій книжці під наголовком: Українсько-московська війна 1920 року в документах. г)

В наведеній праці подано докладний стан Армії

б) Там таки, стор. 3.

в) Там таки, стор. 33 і наступні.

УНР у моменті початку походу дня 25 квітня 1920 року. На основі точного рахунку Армія УНР розпочала похід лише двома і то тільки номінальними дивізіями, які разом мали: харчовий стан 556 старшин, 3,348 рядових козаків, 11 гармат і 56 скорострілів.

Боевий стан цієї Армії УНР був самозрозуміло ще менший. На основі документів Штабу Головного Отамана боевий стан цілої Армії УНР в цих двох дивізіях виносив лише 2,100 багнетів і 580 шабель, або разом 2,680 вояків. З того рахунку видно, що Армія УНР рахувала як одну дивізію 1340 старшин разом із козаками. Іншими словами, одна дивізія не мала навіть двох повних куренів (батальйонів) нормального боевого стану, отже не була навіть одним полком.

Одна з цих початкових дивізіій була формована в Бересті, а друга в Кам'янці на Поділлі. г)

Ясна річ, що це все знали урядові чинники Польщі, бо ж вони давали визброєння для цих двох дивізіій; ці дивізіі формувалися на території, на якій в тому часі була польська окупаційна влада.

В моменті підписування Варшавського Договору з Урядом УНР польська армія мала вже на фронті боевий стан 239,148 старшин і рядових вояків. д) В тій ситуації Армія УНР, яка в порівнанні з силою польської армії творила лише кругло один відсоток, не грала з мілітарного боку в очах польського штабу ніякої мілітарної ролі в поході. Вся істота цих союзних операцій мала полягати в політичнім характері цього походу. Це була б важлива карта в варшавських переговорах у руках Дипломатичної Місії УНР, але місія нею не грала, бо не мала належних військових і політичних інформацій.

г) Видання Українського Наукового Інституту, том XV, Варшава, 1933.

г) Сальський, там таки, стор. 3.

д) Стахевич, стор. 3 і наступні.

П Р И М І Т К И

1). М. Яворський: Революція на Україні в її головніших етапах. Державне видавництво, Харків, 1923, сторінка 69.

2) Там таки, сторінка 69.

3) Там таки, сторінка 69.

4) Всі ці дані: М. Равич-Черкасский —История Коммунистической Партии Украины. Госиздат Украины, 1923, сторінка 126 і наступні.

5) Равич-Черкасский, там таки, сторінка 149 і наступні.

6) Там таки, сторінка 149 і наступні.

7) А. В. Лихолат: Разгром националистической контрреволюции на Украине (1917-1922). Государственное Издательство Политической Литературы, Москва, 1954, сторінка 401.

8) General Wrangel: The Memoirs. London, 1930, pp. 101, 109-110.

9) Лихолат, там таки, сторінка 413.

10) Закордонна Група Української Комуністичної Партії під проводом В. Винниченка, В. Левинського, Сірого-Тищенка, Паламаря, Піддубного, та теж одна група соціалістів-революціонерів. Під впливом цієї резолюції закінчував Винниченко свій третій том "Відродження нації" розділом "На порозі нової доби", а потім на початку 1920 року він виїхав через Варшаву і Москву до Харкова для переведення цієї резолюції в життя.

11) Московський оригінал у Равича-Черкаського стор. 226 і наступні, український переклад у Винниченка, том III, сторона 482 і наст. Переклад тут в дечім зрєвідований на підставі оригіналу.

12) Винниченко, Відродження Нації, том. III, сторона 486.

13) Перший раз цей лист у виинятках був оповіщений у Винниченковім “Відродженні Нації”, том III, стор. 488 і наступні.

14) Цитуємо тут текст за повним передруком у “Знанні” (Харків, число 3 за 1925), який у деяких місцях відбігає від тексту, поданого у Винниченковім “Відродженні Нації”, том III, стор. 488 і наст.

15) “Знання”, там таки.

16) Винниченко, Відродження нації, том третій, стор. 490 і наст.

17) Цитовано в “Відродженні нації” Винниченка, том III, стор. 294-5.

18) “Відродження Нації” там таки, стор. 495.

19) Друковано у віденській “Волі” за лютий 1920, том III, число 3, стор. 98 і наступні.

20) Передрук в “Українських Щоденних Вістях”, Нью Йорк, 1921.

21) Ліхолат, там таки, стор. 413.

22) Ліхолат, там таки, стор. 414.

23) Ліхолат, там таки, сторона 401.

24) Про це ближче в звіті ВУЦВК до Четвертого З'їзду Советів, передрук у ньюоркських “Українських Щоденних Вістях” за 21 липня 1921.

25) Ліхолат, там таки, сторона 419.

26) Гляди ближче мою: Другу Совгтську Республіку, стор. 266 і наст.

27) Ліхолат, там таки, сторона 426 і наст.

28) Передрук радіотелеграми у “Впереді” (Львів) за 7 лютого 1920.

29) Ліхолат, там таки, сторона 430.

30) Равич-Черкаський, там таки, сторона 149-164.

31) Равич-Черкаський, там таки, стор. 149 і наст.

33) Ліхолат, там таки, сторона 435, де цитовано книжку “КПБУ в резолюціях”, сторона 60-61.

34) Равич-Черкаський, там таки.

35) Під большевицькою окупацією залишилися були весь час такі діячі, як Сергій Єфремів, Атанангел Кримський і навіть Микола Міхновський. При відступі Армії УНР з Києва в лютім 1919 він залишився, зогля-

ду на інфлюенцу, під большевиками весь час далі, поки за кілька років його заломання не дійшло до трагічного кінця, і він вчинив самогубство.

36) Ближче про утворення “боротьбистів” гляди: Микита Шаповал — Народництво в українському визвольному русі (“Вільна спілка, ч. 3, стор. 95 і наст.

37) Цитовано в Івана Майстренка: “Боротьбизм. Розділ із історії українського комунізму (по-англійськи), сторона 166 і наст.

38) Один із тих боротьбистських провідників змалював своє становище так: Комінтерн наказав “струнко”, ми руки по швах і пішли до КПБУ.

39) УКП не скапітулювала перед Москвою аж до 1925 року, коли вона під натиском терору розв’язалася і її члени вступили до КПБУ.

40) Ліхолат, там таки, сторона 419.

40 а) Характеристична річ, що аранжери з’їзду вже знали раніше про плянований приїзд В. Винниченка з Відня на територію, зайняту советською владою. Він тоді змінив був свій погляд на характер советської окупації і прийшов до переконання, що Москва добровільно годиться на те, щоб сам український працюючий люд уладив своє державне життя. Підставою для такої зміни його поглядів була ухвала Центрального Виконавчого Комітету РКП з грудня 1919 і лист Леніна. Отож у Києві при виборах депутатів на З’їзд Советів зааранжовано обрання В. Винниченка депутатом на цей З’їзд Советів від театральних акторів. Незабаром після того Винниченко виїхав у квітні 1920 року з Відня через Прагу, Варшаву до Москви, а звідтіль ще пізніше до Харкова. 41)

41) Орган його “Закордонної Групи Української Комінстичної Партії” — “Нова Доба” — число 13 за 1920 (Відень).

42) “Известия” за 26 травня 1920, цитовані в Володимира Левинського: Єдина неділима Росія. З приводу резолюції, прийнятої на IV. Всеукраїнському З’їзді Рад в Харкові 18 мая 1920 в справі взаємовідношен-

ня Росії та України. На правах рукопису. Відень, 1920, сторона 17-19.

32) Ліхолат, там таки, стор. 433-434.

43) Ліхолат, там таки, сторона 466.

44) Цитовано з повного тексту цієї декларації укалістів, надрукованого у віденській “Новій Добі”, число 24 за 1920.

44 а) Для пропагандивних мотивів обрано також Винниченка.

45) “Народна Воля”, Скрентон, ч. 112/1920.

46) “Нова Доба” 26 з 1920 та УЩВісті за 21 липня 1921.

47) Про контингент продрозвіорстки в Ліхолата, там таки стор. 438.

48) Ліхолат, стор. 45.

49) “Нова Доба”, число 13 березня 1920.

50) Текст ноти переданий у депеші польської урядової агенції, передрукований у “Впереді” (Львів, 3-го лютого 1920).

51) Передрук з варшавського “Роботніка” в “Впереді” за 25 лютого 1920.

52) Нота передана урядовою польською телграфічною агенцією, передрук у “Впереді” (Львів) за 7 березня 1920.

53) Тексти обидвох нот передані урядвою польською агенцією і передруковані у “Впереді” (число 55 за 1920).

54) Найновша гісторія політична Польські (1864-1945). Том другий, частина перша. Лондон, 1956. Сторінка 231 і наст.

55) Побуг-Маліновський, там таки, сторінка 233.

56) Консервативний краківський “Час” з 27 лютого 1920, цитований у “Впереді” за 4 березня.

57) О. Доценко, там таки, сторінка 230-232.

58) Текст за Польською Телеграфічною Агенцією, передрукований у “Впереді” (Львів) за 18 березня 1920.

59) Передрук у “Впереді” (Львів) за 21 березня 1920.

60) “Вперед” (Львів) за 8 квітня 1920).

61) “Вперед” (Львів), за 14 квітня 1920.

62) Переговори Української Місії з польським урядом докладно з'ясовані на підставі оригінальних протоколів засідань і інших матеріалів у книзі О. Доценка, там таки, сторінка 23- і наст.

63) Текст військового договору гляди: І. Мазепа — Україна в огні й бурі революції, том III, сторінка 204 і наст.

64) Издательство Коммунистического Интернационала, Петроград-Москва, 1923, сторінка 214 і наст.

65) Єжігоднік Комінтерна, там таки, сторінка 272.

66) Дещо інші цифри подає начальний командир советських армій, М. Тухачевський у своїх лекціях у военній академії в Москві, але їх треба брати з тим самим застереженням, що й цифари “Єжегодніка” (гляди) ближче. М. Tuchaczewski: Pochod za Wisle. Wyklady wygloszone na kursie nzupelniajacym Akademji Wojennej. Przelozyl Antoni Boguslawski.

67) Stalin. An appraisal of the man and his influence by Leon Trotsky. New York - London, 1941, pp. 327.

68) “Єжегоднік”, сторінка 272. Також: Jozef Pilsudski: Rok 1920.

69) Ліхолат, там таки, сторінка 458 і наст.

70) Гляди про це ближче: Матвій Стахів — Звідки взялася советська влада в Україні та хто її будував? Нью Йорк-Скрантон, 1956.

71) М. Ірчан: Трагедія Першого Травня. Спомини з громадянської війни. Частина перша. Нью Йорк, 1923. Сторінки 34 і наст.

72) “Українські Щоденні Вісті” числа 91-92 за 1921.

73) “Українські Щоденні Вісті”, чч. 84-86 за 1921.

74) “Вперед”, календар для українського робітництва на рік 1925, сторінка 62 і наст. Нью Йорк, 1924. Кулик — це псевдонім. Фактично він називався Рутенберг.

75) Мілітарний договір між Українською Місією у

Варшаві і польським урядом був уже чистою формальністю, як вказує на це факт, що він був підписаний аж 24 квітня, тобто тоді, коли вже йшла повним розмахом офензивна підготовка на фронті. (Текст мілітарного договору диві в Мазепи, том III, стор. 204-207). З того ясно, що головною метою польського уряду був політичний, а не військовий договір.

76) Ближче: Українські Січові Стрільці, другий наклад, видання Ювілейного Комітету, Львів, 1936, сторінка 144 і наступ. "Історії Українського Війська, видання Тиктора; С. Шухевич, Спомини, том IV, сторінка 95 і наст. Українська Галицька Армія, видання Д. Микитюка, сторінка 515 і наст.

77) Ближче про цю справу в цитованім вище творі Українські Січові Стрільці, Історії Українського Війська та в Ярослава Кутька: Темна сторона місяця. Власне Головінський через свій поспіх і невиконання пляну переходу до Групи Павленка причинився до розбиття УГА.

Гляди також таку літературу: Українська Галицька Армія, Вінніпег (стаття Д-ра Никифора Гірняка Українська Г а л и ц ь к а Армія в союзі з червоними); Той же — Останній акт трагедії Української Галицької Армії і, Д-р Степан Шухевич — Спомини, том IV; Зенон Стефанів — Винницький Ревком (Голос Комбатанта за 1960); Осип Навроцький — там таки. Степан Ріпецький - Українське Січове Стрілецтво (Нью Йорк, 1956).

Замітити треба, що Д-р Гірняк підходить до оцінки цих подій не з державного становища УНРеспубліки, а з погляду оборони своїх особистих зв'язків із цими подіями. Тим то оцінка і де куди самі факти представлені неточно і неправильно.

Книжка Степана Ріпецького в своїм кінцевім розділі, де говориться про останню долю УСС, також не підноситься до державницької оцінки подій із квітня 1920 р. Цей розділ представляє справу так, що йшлося майже виключно про польський похід на Київ,

а не про війну УНРеспубліки в союзі з Польщею проти советсько-російської агресії проти України. УНРеспубліка в часі перебування УСС по боці большевиків не була зліквідована, її окрема й геройська військова група під командуванням ген. Павленка в Зимовім Поході разом з урядом УНР тримала далі прапор державности й боронила його. Можна ставитися до Варшавського Договору дуже критично, але мусимо визнати його одною із останніх спроб Голови Директорії УНР рятувати українську суверенну державність. Хто ставився критично до того договору, міг не брати, кінець-кінців, участі в цій боротьбі, але робив би помилку, якби пішов на другу сторону барикади — до московських большевиків проти УНР.

78) Мазепа, там таки, том III, сторінка 41.

79) Передрук в “Українських Щоденних Вістях” (Нью Йорк), ч. 55 за 1921, зі затриманням оригінального правопису.

80) Д-р Никифор Гірняк: Українська Галицька Армія в союзі з червоними УГА, видання Микитюка, сторінка 527, де стверджено, що УСС піддалися у безвихідному положенню Полякам; отже УСС-ів, як формації по боці большевиків у серпні 1920, не було.

80 а) Передрук в Українських Щоденних Вістях (Нью Йорк), число 50 за 1921, правопис оригіналу.

81) Передрук у ньюйоркських “Українських Щоденних Вістах” ч. 51 за 1921.

81 а) Д-р Никифор Гірняк, Останній Акт Трагедії Української Галицької Армії, сторінка 225 і наст.

81 б) Там таки, сторінка 226.

81 в) Там таки сторінка 227.

81 г) Там таки сторінка 228 і наст.

82) Передрук в “Укр. Щоден. Вістях” (Нью Йорк, ч. 57 за 1921.)

83) Всі ці декрети передруковані в “Укр. Щод. Вістях” чч. 58-60 за 1921.

84) Кулик, там таки, сторінка 67 і п. Гірняк, сторінка .240.

85 а) Гірняк, сторінка 240.

85) Історія Львова. Видавництво Львівського Університету, 1956, сторінка 100 і наступні; "Історія Української РСР", видання Академії Наук УРСР, Київ, 1958, сторінка 205.

86) Передрук в "Українських Щоденних Вістях" (Нью Йорк) ч. 54, 1921.

87) Кулик, там таки, сторінка 68 і 70.

88) Кулик, там таки, сторінка 70 та Гірняк, сторінка 245.

89) Ліхолат, сторінка 176.

Ліхолат, там таки.

91) Ліхолат, там таки.

92) Передрук із Нью Йоркських Щоденних Вістей за 1921 р.

1-1) Побуг-Маліновський, сторінка 270 (том II, частина I).

1-2) Зі звіту польської делегації до Варшави. Цитовано в Побуга-Маліновського, там таки, сторінка 280.

1-3) Текст ноти: Д-р Казімерж Владислав Куманецкі - Одбудова Паньствовосьці Польскей. Найважливіше документи 1912-1914. Варшава - Кракув, 1924. Сторінка 291.

1-4) Куманецкі, там таки, сторінка 291 і наст.

1-5) "Український Прапор", за 25 липня 1920.

1-6) Международная политика новейшего времени. Частина III/I, сторінка 35.

1-11) Куманецкі, там таки, ст. 287.

1-12) При цій нагоді варто пригадати сумний факт, що для піднесення духа любови до Батьківщини і для викликання ентузіазму в обороні Української Держави у її війні 1918 - 1919 не видав ніякого подібного пастирського листа ні один ераx у межах УНР.

1-13) Домбські Ян, Покуй Рискі; Побуг — Маліновські, там таки, сторінка 364 і наст.

1-14) Цитовано в "Українським Прапорі" 29 серпня 1920.

1-15) При кінці серпня почалися рухи повстанчих відділів, які були зорганізовані на території Карпатської України з вояків Української Галицької Армії, що там перебували на роботах. Напрямок боротьби цих відділів був по залізничній лінії Мукачів - Турка і зближався до Турки, а на Сході в напрямі Перегинська. Прихильні для повстанців чеські залізничники дали собі "відібрати" кілька локомотивів на лінії Мукачів-Турка для цілей повстання. Це українське повстання, зв'язане з центром уряду ЗУНРеспубліки не могло ширше розвинутися через те, що зараз після того французький генерал, що командував чеським військом на Закарпатті, Енок, (Hennoque), проголосив загострене воєнне право та велів чеським військам обсадити границю Галичини. Коли битва за Варшаву випала для советських військ нещасливо, тоді уряд ЗУНРеспубліки дав наказ цим повстанським відділам застановити покищо свою діяльність.

1-16) "Український Прапор" за 18 вересня 1920.

1-17) Цитовано у "Впереді" (Львів) за 9 вересня 1920.

1-18) За польською урядовою агенцією передає текст львівський "Вперед" за 18 вересня 1920.

1-19) З польської сторони справа Ризького договору і переговорів про нього представлена досить докладно в книжці Побуг-Маліновського, том II, частина I, сторони 365 і наступні, та в книзі Яна Домбського — "Покуй Рискі".

1-20) Ернест Брайтер — це спольщений Жид. Він зразу належав до ППС, а потім став "незалежним соціалістом". Він був активним діячем серед польських робітників і тому від часу загальних виборів був вибраний послом у Львові до парламенту у Відні. Від 1918 він підтримував Українців.

1-21) Ближче про це в Побуг-Маліновського, там таки, та в Яна Домбського: Покуй Рискі. Вспомнення. Варшава, 1931.

1-22) "Українська Думка" (Львів) число 18 за

1920, а також ген. Олександр Удовиченко — Україна у війні за державність. Вінніпег, 1954, стор. 151 і наступні.

1-23) Удовиченко, там таки, сторона 154 і наст.; Ісаак Мазела - Україна в огні і бурі революції, том III, сторінка 62 і наст. Дата наради в Мазели подана на 8, а в Удовиченка на 7 листопада. Точніша мабуть дата в Мазели, який провадив свої точні записки і користав із них при писанні спогадів.

1-24) “Народна Воля”, ч. 115, 1920 [за “Впередом”]

1-25) Удовиченко, там таки, 158 і наст., а також спогади Юрка Тютюника.

1-26) Лист ЦК УКП до Леніна, друкований у повнім тексті в “Новій Добі” за 1921.

1-27) Про гасла цього повстання гляди: Ліхолат, там таки, сторінка 539 і наступні.

1-28) В оригіналі “совітської”. М. С.

1-29) Лист ЦК УКП до Леніна, передрук з українського оригіналу в “Новій Добі” за 4 грудня 1920.

1-30) Ежегодник Коминтерна 1923, ст. 463-64.

1-31) Про Другий Зимовий Похід є окремий розділ у моїй праці про період Директорії.

1-32) Стаття передрукована в “Українських Щоденних Вістях” (Нью Йорк) числа 45-46 за 1921 рік.

1-33) “Західньо-українська справа і Радянський Союз” в “Об’єднанні” (Відень) за листопада 1924.

1-34) Там таки, сторінка 74.

В. Чернова - “Комуністична партія в цифрах” (Нова Україна, Прага, квітень-червень, 1928).

1-35) Вісти (Харків) ч. 85 за 1924.

1-36) Цитовано за “Об’єднанням” (Відень) книжка I, сторінка 76-77.

(Кінець тому I.)

ПОКАЗНИК ІМЕН

Алексєєв, ген. 200	163, 164, 175, 200, 203, 209,
Антонов-Овсєєнко, Владімір 9,	238
10, 71	Врублевський 184
Артъом, Фіодор 59	Гавриляк 152
Балахович, Булак ген. 199	Галлер, ген. Юзеф 92, 170
Баран, Михайло 116, 117, 122,	Гекерт, Франц 221
123, 140, 144, 149, 152, 158,	Гірняк, д-р Никифор 149, 151,
201	233, 234, 235
Безручко, ген. Марко 226	Глинський 220, 221
Богуславський, Антоні 232	Головінський, сот. Юліян 131,
Брайтер Ернест 193, 236	233
Бубнов, Андрей 12	Григоріїв, отаман Матвій 55
Будьонний, Семйон 137, 158,	Гринько, Григорій 35, 38, 71, 72
159, 170	Губер 152
Борисов 11	Гадзінський, Володимир 119
Болбочан, полк. Петро 32	Глісібов 71
Бик 11	Головінський, сот. Юліян 331
Безпалко, Осип 133, 135	Гольдберг 155
Бранд 220, 221	Грабський, Владислав 170, 171,
Валецький, Г. 221	172, 173, 177
Вейган, Макс 177	Грабський, Станіслав 91, 92, 191
Венцковський, полк. 86, 89	Гуревич 71
Волинський 12	Данішевський 179, 184, 185, 187
Винниченко, Володимир 167,	Дашинський, Ігнаці 177
168, 169, 229, 230, 231	Дашковський 14, 34
Вітос, Вінценти 177, 178	Денікін, ген. Антон 7, 8, 11, 14,
Владіміров 71	15, 16, 20, 22, 23, 26, 27, 30, 31,
Волін 73	32, 34, 39, 41, 46, 53, 62,
Вольфман 155	79, 80, 83, 84, 87, 147, 167,
Врангель, ген. Пйтор 79, 80,	200, 207, 224

- Дзержинський, Фелікс 61, 115, 145, 155, 160, 161, 163, 164, 183
- Дмовський, Роман 191, 209
- Домбський, Ян 108, 179, 187, 188, 190, 193, 235
- Доценко, полк. Олександр 93, 223, 231, 232
- Драгомирецький 55
- Духопільників 199
- Дяк 71
- Енок, ген. 236
- Епштейн, Яков 59
- Еланський, (Блакитний), Василь 55, 57
- Ермошенко 71
- Єфремів, Сергій 229
- Залуський, П. 59
- Затонський, Володимир 35, 59, 60, 63, 71, 119, 120, 140, 143, 144, 149, 151, 155, 156, 157, 158, 201, 202, 203
- Зіновев, Грігорій 57, 61, 114
- Ірчан (Баб'юк), Мирослав 232
- Йоффе, Адольф 190, 193, 201, 212
- Кабаненко 71
- Кавтський, К. 48
- Казимирчук 71
- Калінін, Михайл 161, 162
- Каменев, Лев 114, 162
- Керзон, лорд Д. 171
- Ковалів Левко 55
- Колісниченко 216
- Колчак, адм. Александр 22, 23, 26, 38, 83, 84, 121
- Кон, Фелікс 12, 51, 59, 183, 220, 221
- Конар (Палашук), Хведір 140, 144, 152
- Коссіор, Владімір 11, 51
- Коссіор, Станіслав 12, 13, 59, 60, 73
- Коханенко 116
- Кримський, акад. Агатанг 229
- Ксандров 71
- Кулик, І. 123, 140, 152, 156, 232, 234, 235
- Куманецький, проф. д-р Казімерж Владислав 235
- Кун, Беля 221
- Кутько, Я. 233
- Лапанін 12
- Лапчинський, Георгій 11, 49
- Левинський, Володимир 228 230
- Левицький, д-р Кость 192, 193
- Левицький, Михайло 140, 149, 152
- Ленін (Ульянов,) Владімір 9, 14, 15, 16, 17, 22, 25, 27, 28, 29, 30, 31, 46, 48, 60, 68, 81, 82, 115, 148, 161, 203, 205, 206, 207, 230, 237
- Литвиненко Микола 55
- Лівницький, Андрій 65, 94, 105, 107, 108, 109, 130, 133, 189, 226
- Літвінов, Максим 85
- Літвінович, Казімерж 149
- Ліхолат, А. В. 39, 66, 114, 159, 160, 161, 208, 209, 228, 229, 230, 231, 232, 235, 237

- Ліфшиці 11
 Ло, Бонар 174
 Лойд Джордж, Дейвид 171
 Любченко, Панас 57
 Лютославський, о. Казімерж 92, 98
 Ляшенко 55
 Мазепа, Ісаак 109, 126, 133, 134, 135, 136, 232, 233, 234, 237
 Мазуренко, Семен 182
 Майстренко, Іван 230
 Макух, д-р Іван 133, 134
 Мануїльський, Дмитро 11, 17, 35, 37, 59, 60, 71, 72, 190, 210, 220, 221
 Маркс, Карл 67, 68
 Мархлевський, Юліюш 115, 145, 183
 Махно, Нестор 207, 209
 Микитюк, Дмитро 233, 234
 Михайлик 116
 Мишуга, д-р Лука 193, 194
 Мілеран, Александр 171
 Мінін, Сергій 59
 Міхновський, Микола 229
 Мусулбас 11
 Навроцький, Осип 233
 Назарук, д-р Осип 193
 Навиловський 155
 Немилівський, Іван 140, 144
 Ніковський, Андрій 188, 189
 Омелянович-Павленко, Михайло 33, 34, 98, 125, 131, 167, 233, 234
 Орджонікідзе, Грігорій 15
 Паламар 228
 Павленко, Омелянович, ген. Михайло 33, 34, 98, 125, 131, 167
 Панейко, д-р Василь 155
 Панченко, Михайло 57
 Патек, Станіслав 96, 98, 100
 Перемикін, ген. 199
 Петерс 11
 Петлюра, Симон 32, 33, 34, 41, 63, 65, 66, 87, 88, 89, 91, 94, 105, 106, 109, 110, 111, 124, 127, 128, 129, 131, 133, 141, 142, 147, 156, 164, 183, 189, 206, 223, 224, 225, 226
 Петровський, Григорій 17, 35, 40, 45, 53, 59, 68, 69, 70, 71, 73
 Петрушевич, д-р Євген 141, 143, 147
 Піддубний, д-р 228
 Пілсудський, Юзеф 11, 14, 65, 81, 82, 91, 96, 97, 105, 111, 115, 124, 125, 127, 128, 129, 130, 133, 135, 156, 224, 225, 226, 232
 Побуг-Маліновський, Владислав 92, 231, 235, 236
 Полоз, Михайло 57
 Прокопович, Вячеслав 110, 133, 189
 Порайко, Василь 11, 116
 Прухнік 183
 Пятаков, Георгій 12
 Равич-Черкаський, М. Іс. 228, 229

Раковський Християн 12, 13, 17, 35, 37, 45, 51, 59, 63, 71, 72, 74, 76, 89, 90, 94, 95, 163, 164, 166, 190, 205, 206, 208, 212, 213, 214
 Рихлович 155
 Риков, Алексей 161
 Різниченко 155
 Ріпецький, д-р Степан 233
 Річицький, Андрій 55, 73
 Розвадовський, ген. 171
 Савінков, Борис 199
 Савка, В. 149
 Сальський, ген. В. 226, 227
 Сапега, Евстахи 177, 188, 189
 Сапронов 50
 Свердлов, Яков 162
 Сінев 12
 Сіак Іван 122, 149
 Скоропадський, Павло 32, 63
 Скрипник, Микола 10, 71, 72, 161, 185, 187
 Скульський, Леопольд 92, 170
 Соснковський, ген. Казімерж 92
 Сталін, Йосіф 46, 49, 50, 75, 114, 158, 159, 161, 205, 232
 Стахевіч, ген. Юліян 225, 227
 Стахів, д-р Матвій 232
 Сфорца 171
 Терлецький, Є. 35, 38, 71, 72
 Тиктор, Іван 233
 Тищенко (Сірий) 228
 Троцький, Лев 29, 30, 31, 46, 48, 81, 82, 113, 114, 148, 159, 161, 204, 205
 Туманов 71
 Тухачевський, маршал Михайл 158, 159, 232
 Тютюнник, от. Юрко 210, 237
 Удовиченко, ген. Олександр 125, 237
 Уншліхт 183
 Хомин, Нестор 121
 Фарбман 50
 Фош, маршал Фердінан 171
 Шандрук, ген. Павло 226
 Шелухин, Сергій 193
 Шумський, Олександр 13, 55, 57, 65, 71, 73, 122, 220, 221
 Шухевич, д-р Степан 233
 Чернов, Віктор 237
 Чічерін, Георгій 81, 82, 86, 87, 95, 99, 100, 185, 186, 189
 Чорнявський 220, 221
 Чубар, Улас 59, 60, 71, 72
 Юденіч, ген. 14, 83, 84
 Яворський, Матвій 15, 228
 Яковлев 10
 Яковвле, коз. отаман 199

З М І С Т

Частина перша

Розділ перший: Як почалася третя советська республіка

в Україні	7
— Самоліквідація другої советської республіки в Україні ..	7
— Пропагандивна програма третьої московської інвазії ---	17
— Що в дійсності означала московська програма в грудні 1919 р.	21
— Наказ Троцького до Червоної Армії	29
— Тайна інструкція Троцького	31
Розділ другий: Формальні постанови Москви	35
— Хаотичні державні відносини окупаційної влади України ..	35
— Привезені з Москви апаратники	39
— Які були паперові гасла висланої з Москви влади в Україні	40
Розділ третій: Початок третьої частинної окупації України ..	44
— Не влада советів, а влада ревкомів	44
— Повний зворот у земельній тактиці	45
— Мілітаризація праці	46
— Опозиція критикує мілітаризацію праці	49
Розділ четвертий: Формальне привернення конституції УССР	52
— “Четвертий” З’їзд Советів	52
— Стосунок України до Росії на партійнім з’їзді	53
— Ставлення КПБУ до інших советських партій	54
— Комінтерн відкидає боротьбистів	56
— Віднова Совнаркому	58
— Москва сама номінує Центральний Комітет КПБУ	59
— “Четвертий” З’їзд Советів України	60
— Ухвала з’їзду про стосунок України до Росії	61
— Що означала постанова “Четвертого” З’їзду Советів ---	63

— Укапісти критикують проект “федерації”	66
— Поклики з'їзду до українських селян і робітників	68
— Маніфест Петровського до українського селянства	69
Частина друга	
Розділ перший: Діяльність Совнаркому ВУЦВК	71
— Склад Президії ВУЦВК і Совнаркому	71
— Мілітаризація установ	72
Розділ другий: Договір Місії УНР і польського Уряду	
про союзну акцію	103
— Хід і зміст українсько-польських переговорів	103
— Текст політичної конвенції між Польщею і Україною ...	106
— Правна оцінка Варшавської Умови	108
— Суперечка советських мілітарних і політичних чинників про поставу до Польщі:	112
Розділ третій: Східня Галичина та советська	
політика в 1920 р.	115
— На всякий випадок — окрема комуністична партія	115
— Комуністи пізніше фальшували історію “Комуністичної Партії Східньої Галичини”	118
Розділ четвертий: Війна з Советською Росією в 1920 р.	124
— Офензива Української Армії і польської армії проти советів	124
— Скорий наступ і відступ по обидвох боках фронту	129
— Советська противензива	137
Розділ п'ятий: Советська республіка Галичини	140
— З російсько-советськими військами прийшла до Сх. Галичини голова “Комуністична Партія Сх. Галичини” і “Галицький Ревком”	140
— Маніфест Галревкому	141
— Поклик “Українського Червоного Стрілецтва”	146
— Поширений Галревком і його “державний лад”	149
— Пусті обіцянки для робітників	152
— Ніякої “советської революції” в Галичині не було	156
— Кінець “Галицької Советської Республіки”	158
Розділ шостий: Що советська влада принесла в Галичину ..	160
— Тінь Фелікса Дзержинського над третьою советською	

республікою в Україні і над “Галицькою Советською Республікою”	160
— Методи боротьби з українським селянством	162
— Спроба Винниченка в 1920 році домовитися з Москвою про мирне співіснування з Україною	164
Розділ сьомий: Советсько-польські переговори в Минську і Ризі	170
— Польща зобов’язується шанувати національний принцип щодо Українців, Литовців і Білорусинів	170
— Польща захитується в своїй обороні	170
— Українська справа на переговорах у Минську	182
— Переговори в Ризі і питання допущення делегації УНР ..	187
— Українські протести в Ризі	192
— Зміст Ризького Договору Перемир’я	195
Розділ восьмий: Кінець регулярного фронту Армії УНР проти московсько-советської інвазії	197
— По нових успіхах Армія УНР стає в обиччі воєнної переваги	197
— Польський уряд нападає ззаду	198
— Нерівні сили	199
— Рожеві надія на перемогу над економічною кризою виявилися марними	200
— Гра “галицькою картою” і політична смерть Галревкому ..	201
— Робітники й селяни невдоволені	203
— Повстання в Кронштаді	204
— НЕП як засіб “передишки”	204
— Широка хвиля українських повстань	205
— Другий Зимовий Похід	209
— Спроби большевиків виправдати угоду з Польщею	214
— Становище Комінтерну до Західньої України	217
— Додаток	223
— Замітка	228
— Показник імен	238
— Зміст	242

